

JONGEREN EN HUN GELOOF

JONGEREN EN HUN GELOOF

GELOOFSBELEVING VAN RELIGIEUZE JONGEREN
IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

MARJAN DE GRUIJTER
ELIANE SMITS VAN WAESBERGHE
DIANE BULSINK
CORINE VAN MIDDELKOOP

FORUM

INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
VRAAGSTUKKEN

FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap. FORUM vergaart kennis op het brede terrein van integratie, stelt deze beschikbaar en zet de kennis om in praktisch toepasbare methoden en producten. Voor meer informatie, zie www.forum.nl

Colofon

© 2011 FORUM, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken

Postbus 201, 3500 AE Utrecht

www.forum.nl

Auteurs

Drs. M. de Gruijter

Drs. E. Smits van Waesberghe

Drs. D. Bulsink

Drs. C. van Middelkoop

Met dank aan

Dhr. J. Kregting

Dhr. B. Lalbahadoersing

Dhr. J. Roeland

Dhr. H. Visser

Dhr. B. Wallet

Opmaak

Guys & Godoy, Rotterdam

Isbn

9789057141591

Nur

746

De publicatie kan gedownload worden via de website www.forum.nl

Inhoud

1. Inleiding	7
1.1 Doelstelling en vraagstellingen	9
1.2 Onderzoeksopzet	9
1.3 Leeswijzer	10
2. Samenvatting en conclusies	11
3. Gelovige jongeren in Nederland	17
3.1 Christelijke jongeren	19
3.2 Hindoeïstische jongeren	30
3.3 Joodse jongeren	37
3.4 Conclusies	41
4. Christelijke jongeren	43
4.1 De deelnemende christelijke jongeren	45
4.2 Verhouding tot de Nederlandse samenleving	50
4.3 Actuele thema's	54
4.4 Steun van ouders, leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s)	56
4.5 Hulpbronnen bij het geloof	59
4.6 Ondersteuningsbehoeften	60
4.7 Conclusies	62
5. Hindoejongeren	65
5.1 De deelnemende hindoejongeren	67
5.2 De verhouding tot de Nederlandse samenleving	69
5.3 Actuele thema's	72
5.4 Steun van ouders, leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s)	73
5.5 Hulpbronnen bij het geloof	74
5.6 Ondersteuningsbehoeften	76
5.7 Conclusies	77
6 Joodse jongeren	79
6.1 De deelnemende joodse jongeren	81
6.2 Verhouding tot de Nederlandse samenleving	83
6.3 Actuele thema's	86
6.4 Steun van ouders, leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s)	88
6.5 Hulpbronnen bij het geloof	90
6.6 Ondersteuningsbehoeften	91
6.7 Conclusies	92
7 Gelovige jongeren onderling vergeleken	95
7.1 Gelovige jongeren in Nederland	97
7.2 Geloven in Nederland	99
7.3 Steun vanuit het gezin	100
7.4 Hulpbronnen bij het geloof	102
7.5 Wensen en behoeften voor de toekomst	104
7.6 Conclusies	107
Bronnen	109
Literatuur	110
Internet	112
Interviews	113
Bijlage	115
Topicijst groeps gesprekken	116

1 Inleiding

In deze publicatie doen wij verslag van het onderzoek Jongeren en hun geloof dat het Verwey-Jonker Instituut en FORUM in de periode 2009-2010 hebben uitgevoerd. Het onderzoek geeft inzicht in de geloofsbeleving en ondersteuningsbehoeften van christelijke, hindoe- en joodse jongeren in Nederland. Centrale vraag is hoe religieuze jongeren hun geloof beleven en vormgeven in de Nederlandse, goeddeels seculiere context. Jongeren en hun geloof is een vervolg op het onderzoek Jongeren en hun islam (Pels, De Gruijter & Lahri, 2008), waarin moslimjongeren centraal stonden. Uit dat onderzoek bleek dat voor moslimjongeren hun religieuze identiteit belangrijk is en dat zij actief bezig zijn met (de ontwikkeling van) hun geloof. Moslimjongeren bleken veel behoefte te hebben aan ondersteuning bij de ontwikkeling van hun eigen (moslim)identiteit.

De inzichten uit Jongeren en hun islam roepen de vraag op hoe religieuze jongeren met een ander dan het islamitische geloof hun geloof beleven en vormgeven en wat hun eventuele ondersteuningsbehoeften zijn. In Jongeren en hun geloof staan daarom de ervaringen van christelijke, hindoe- en joodse jongeren centraal. Met de keuze voor deze religies bestrijken we het grootste deel van de religieuze jongeren in Nederland. Het laatste onderdeel van deze publicatie betreft een vergelijking tussen de islamitische, christelijke, hindoe- en joodse jongeren.¹

¹ In paragraaf 1.2 zetten we de onderzoeksopzet uiteen. Hoewel doelstelling en vraagstelling van Jongeren en hun islam en Jongeren en hun geloof goeddeels overeenkomen, zijn er wel enkele verschillen in de gehanteerde onderzoeksmethodiek, die we hier kort vermelden. Jongeren en hun islam was een jeugdparticipatief onderzoek. Dat wil zeggen dat (een groep) moslimjongeren is getraind om vervolgens zelf actief deel te nemen aan het onderzoek. Dit gebeurde doordat de getrainde jongeren zelf groepsgesprekken met andere moslimjongeren voorbereidden en leidden. Ook zijn de getrainde jongeren betrokken bij het formuleren van de conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek. De groepsgesprekken van Jongeren en hun islam werden gehouden met moslimjongeren uit de netwerken van de getrainde jongeren. In tegenstelling tot de jongeren in onderhavig onderzoek, waren de moslimjongeren dus niet georganiseerd of lid van een religieuze groep of organisatie.

1.1 DOELSTELLING EN VRAAGSTELLINGEN

Zoals gezegd beoogt het onderzoek inzicht te verschaffen in de wijze waarop religieuze jongeren hun geloof beleven in de Nederlandse context.² Daarnaast is inzicht in de wijze waarop religieuze jongeren zich organiseren doel van onderzoek, alsmede de mogelijke ondersteuningsbehoeften die de jongeren hebben. Tot slot heeft het onderzoek tot doel een vergelijking mogelijk te maken tussen jongeren met een verschillende religieuze achtergrond.

Uit deze doelstelling zijn de volgende vraagstellingen gedestilleerd:

1. Hoe zijn religieuze jongeren in Nederland georganiseerd?
2. Hoe beleven religieuze jongeren hun geloof in de Nederlandse, goeddeels seculiere context?
3. Hoe bepalen deze jongeren hun plaats als gelovige, welke (beïnvloedings)processen spelen daarbij een rol en van welke hulpbronnen maken zij gebruik?
4. Welke ondersteuningsbehoeften leven er en wie zouden daarin kunnen of moeten voorzien?
5. Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen jongeren met diverse religieuze achtergronden en hoe zijn deze verschillen te begrijpen?

1.2 ONDERZOEKSOPZET

Het onderzoek bestond uit drie onderdelen. We zijn gestart met een inventarisatie van formele en informele organisaties waarin religieuze jongeren een belangrijke rol spelen. Voor de leeftijdsafbakening van de jongeren hebben we gekozen voor 16 tot en met 23 jaar. Dit was gebaseerd op de ervaringen uit het onderzoek *Jongeren en hun islam*. In deze leeftijdscategorie zijn jongeren actief bezig met het geloof of doen ze daartoe een aanzet, en zijn zij in staat hun ervaringen en ideeën onder woorden te brengen.

Daarna zijn twaalf groepsgesprekken gehouden met religieuze jongeren. Zoals hierboven is aangegeven, zijn de jongeren uit het eerdere onderzoek *Jongeren en hun islam* op individuele basis geworven door andere jongeren die actief in het onderzoek participeerden. Deze wervingsstrategie – die een gevolg is van het gegeven dat verreweg de meeste moslimjongeren in Nederland niet georganiseerd zijn – bleek soms moeizaam en zeer tijdrovend. Christelijke en joodse jongeren kennen juist een groot aantal (jongeren)organisaties en ook hindoejongeren zijn georganiseerd, zij het in veel mindere mate. Om die reden is in deze studie gekozen voor het benaderen van jongeren die elkaar al treffen in het kader van hun religie. In elf van de twaalf gevallen vond het groepsgesprek plaats bij een religieuze jongerenorganisatie. Een van de groepsgesprekken met hindoejongeren is door de onderzoekers georganiseerd met hindoejongeren die elkaar niet (goed) kenden. Voor de werving van de groepen is gebruik gemaakt van de netwerken van de sleutelfiguren die

² We definiëren in dit onderzoek religieuze jongeren als jongeren die zichzelf tot een bepaald geloof vinden behoren, in dit geval het christelijke en joodse geloof en het hindoeïsme.

we voor de inventarisatie hebben gesproken en de eigen netwerken van de onderzoekers. Daarnaast hebben de onderzoekers nieuwe contacten gelegd met groepen jongeren om voldoende spreiding tussen de groepen te bewerkstelligen. De spreiding heeft betrekking op de religies en de stromingen hierbinnen. Daarbij is geen representativiteit nagestreefd.

Van de resultaten is per religieuze groep verslag gedaan. Tot slot zijn de diverse groepen religieuze jongeren met elkaar vergeleken, inclusief de moslimjongeren uit het onderzoek *Jongeren en hun islam*.

1.3 LEESWIJZER

Deze publicatie is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 bevat een samenvatting van de belangrijkste resultaten van het onderzoek, inclusief de onderlinge vergelijking tussen christelijke, hindoeïstische, joodse en islamitische jongeren.

In hoofdstuk 3 schetsen we een beeld van de verschijningsvormen van de drie religies in Nederland. Na een korte geschiedenis volgt informatie over aantallen aanhangers en de organisatie(graad) van het christendom, het hindoeïsme en het jodendom in Nederland.

In de hoofdstukken 4 tot en met 6 staan de resultaten van de groepsgesprekken centraal. In hoofdstuk 7 tot slot vergelijken we de religieuze jongeren onderling.

2 Samenvatting en conclusies

Dit onderzoek verschaft inzicht in de wijze waarop religieuze jongeren hun geloof beleven in Nederland. Daarnaast brengt het onderzoek in kaart hoe religieuze jongeren zich organiseren en welke ondersteuningsbehoeften zij hebben. In het laatste deel van het onderzoek is een vergelijking gemaakt tussen jongeren met verschillende religieuze achtergronden. In deze samenvatting zetten wij de belangrijkste bevindingen op een rij.

Organisatie(s) van religieuze jongeren in Nederland

Als we inzoomen op de organisatie(graad) van gelovige jongeren, dan kunnen we stellen dat deze goeddeels een afspiegeling is van de organisatie(graad) van het betreffende geloof. Dat betekent dat de christelijke jongeren een groot aantal organisaties kennen. Hierbij geldt dat er voor protestants-christelijke jongeren relatief meer organisaties zijn dan voor katholieke jongeren, vooral in de noordelijke regio's van Nederland. Voor en door joodse jongeren is er een aanbod dat zich vooral in en rondom Amsterdam concentreert. Hindoejongeren zijn veel minder georganiseerd. Van hen is slechts een klein aantal jongerengroepen bekend.

Naast religieuze jongerenorganisaties langs de lijnen van de geloofstraditie of de gezindte, zijn er organisaties, zoals studentenverenigingen, waarin jongeren van diverse geloofstradities zich verenigen. Ook zijn er landelijke ontmoetingsdagen voor jongeren. Voor de groepsgesprekken met de christelijke, hindoe- en joodse jongeren voor dit onderzoek hebben we contact gezocht met religieuze jongerenorganisaties.

Geloven in Nederland: beleving en plaatsbepaling

Hoe ervaren jongeren hun geloof en hoe ontwikkelen zij hun religieuze identiteit in de goeddeels seculiere context van Nederland? Christelijke jongeren blijken vanuit de samenleving niet of nauwelijks problemen te ondervinden om hun geloof vorm en inhoud te geven. Dat in Nederland de christelijke traditie de boventoon voert, zorgt ervoor dat zij voldoende ruimte krijgen om hun geloof te beleven en (verder) te ontwikkelen. De jongeren ervaren wel dat zij een minderheid zijn in de samenleving, maar eveneens dat zij deel uitmaken van een grote, geaccepteerde minderheid. De orthodox-christelijke jongeren tekenen daarbij aan dat zij soms wel minder positieve ervaringen hebben met de 'vrijheid' van hun geloofsbeleving.

Hindoe- en joodse jongeren ervaren meer problemen bij het beleven en vormgeven van hun geloof in de Nederlandse context. Zij stellen zich over het algemeen bescheidener op, vooral als het gaat om de publieke manifestatie van hun geloof. Beide groepen zien geloof als een privéaangelegenheid. De hindoejongeren vinden het belangrijk dat zij zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving en zo min mogelijk 'opvallen'. De jongeren vinden het enerzijds positief dat er geen negatief beeld over hen bestaat, anderzijds vinden zij het vervelend dat het hindoeïsme nauwelijks in beeld is. Zij gaan flexibel met geloofsregels om binnen de Nederlandse context. Dit geldt echter niet voor de orthodox-joodse jongeren; hun doel is de joodse leefregels zo goed mogelijk na te leven. Uiterlijke manifestaties van het geloof in de publieke sfeer, zoals het dragen van een keppel, horen daarbij. Dit leidt er soms toe dat joodse jongeren expliciete intolerantie van de Nederlandse samenleving tegenover hun geloof ervaren; zij worden soms beschimpt in de publieke ruimte.

De meeste religieuze jongeren constateren dat er in de samenleving een afnemende tolerantie is voor geloven – ongeacht de vraag of dit hun persoonlijke geloofsbeleving beïnvloedt. Zo stellen religieuze jongeren dat er steeds minder erkenning is van het belang van het religieuze middenveld voor sociale samenhang en praktische ondersteuning van kwetsbaren, en dat in het debat over de scheiding tussen kerk en staat steeds meer stemmen opgaan die voor het geloof, of het geloven, alleen een plaats zien in het privédoein.

Tot slot merken veel religieuze jongeren op dat er weinig belangstelling bestaat van niet-gelovige(n) (jongeren) voor religie, en dat het geloof in de media er vaak bekaaid van afkomt.

Ondersteuningsbehoeften

In dit onderzoek zijn we ook ingegaan op de randvoorwaarden die gelovige jongeren nodig achten voor de (verdere) ontwikkeling van hun religieuze identiteit. Zij hebben zowel de bronnen van ondersteuning benoemd als hun huidige ondersteuningsbehoeften. Bij de katholieke jongeren werkt het afkeren van de kerk van de vorige generatie door in de huidige. Katholieke jongeren missen om deze reden activiteiten en aandacht voor hun doelgroep, aangezien meestal een voorgaande generatie zorgdraagt voor de introductie van kinderen en jongeren in het geloof en in de kerkgemeenschap. Zowel protestants-christelijke jongeren als katholieke jongeren blijken het moeizaam te vinden om ‘alleen’ te geloven en zijn daarom op zoek naar aansluiting bij een groep. Ons onderzoek heeft plaatsgevonden bij groepen religieuze jongeren die elkaar in het geloof hebben gevonden. Hun ‘eigen’ groep is een grote bron van steun. We kunnen grofweg stellen dat vooral de katholieke jongeren behoefte hebben aan meer organisatie(graad) en meer activiteiten, vooral op het lokale niveau, terwijl voor de protestantse jongeren geldt dat grosso modo in hun behoeften is voorzien.

Voor de hindoejongeren geldt dat zij weinig ondersteuning krijgen van priesters bij het vormgeven van hun geloof. Weinig religieuze jongeren bezoeken de tempel voor ondersteuning van hun geloof; zij ervaren overwegend steun via lidmaatschap van hindoeïstische (studie)jongerenorganisaties. De religieuze hindoejongeren zeggen dat ondersteuningsbronnen aangaande hun geloof weinig toegankelijk zijn; priesters spreken vaak Hindi en geschriften zijn in het Sanskriet geschreven. Het zijn vooral deze religieuze hindoejongeren die behoefte hebben aan ondersteuning in de ontwikkeling van hun geloof. Tempeldiensten waarbij er mogelijkheden zijn voor het stellen van vragen vinden de religieuze jongeren belangrijk. Tot slot missen sommigen bekende hindoeïstische rolmodellen die hen kunnen inspireren.

De joodse jongeren in het onderzoek hebben aangegeven weinig behoefte te hebben aan meer ondersteuning bij het geloven in Nederland. Alle joodse jongeren, in hun geloofsovertuiging variërend van orthodox tot liberaal, noemen de ongenueanceerde publieke beeldvorming over joden in Nederland; zij worden vaak negatief geassocieerd met het conflict in het Midden-Oosten. Zij wijten dit aan een onvolledige en onjuiste berichtgeving van verschillende media in Nederland. Een expliciete ondersteuningsbehoefte is bij beide groepen jongeren ook minder aanwezig, omdat beide aanhaken bij een vereniging waarin zij met ‘gelijkgestemden’ kunnen zijn. Vooral de orthodoxe jongeren kunnen zich voorstellen dat het voor hun joodse geloofsgenoten buiten de Randstad lastig moet zijn hun religieuze identiteit te ontwikkelen, aangezien zij minder ondersteuning hebben in de vorm van verenigingen en bijeenkomsten.

Overeenkomsten en verschillen tussen religieuze jongeren

In het laatste deel van het onderzoek zijn de uitkomsten van de groepsgesprekken onderling vergeleken. Ook de moslimjongeren, betrokken bij het eerdere onderzoek *Jongeren en hun islam* (Pels, De Gruijter & Lahri, 2008) zijn in de vergelijking meegenomen. Uit de vergelijking blijkt dat religieuze jongeren in belangrijke mate op elkaar lijken. Het geloof is een belangrijk onderdeel van hun identiteit en klinkt door in hun dagelijks leven. Verschillen tussen de jongeren hebben deels betrekking op geloofsinterne aangelegenheden. In dit onderzoek staat echter de verhouding met de Nederlandse samenleving centraal. Als we hiernaar kijken dan blijkt dat verschillen tussen diverse groepen religieuze jongeren vooral betrekking hebben op de steun van het gezin, de organisatie(graad) van het geloof in Nederland (veel of weinig ondersteuningsstructuren voor jongeren) en de acceptatie en (h)erkenning van het betreffende geloof in Nederland. Over het algemeen leggen de meer orthodox georiënteerde jongeren de meeste nadruk op het naleven van voorschriften en geboden. De mate van orthodoxie dan wel rekkelijkheid bepaalt ook deels de behoefte aan ondersteuning bij het geloven: hoe orthodoxer hoe meer behoeften, bijvoorbeeld aan betrouwbare informatie van religieuze autoriteiten en uitwisseling met geloofsgenoten over de vraag hoe je als gelovige in een seculiere samenleving dient te leven. Aan de andere kant is de context van belang: het gaat er ook om in hoeverre al in die behoeften is voorzien. In veel protestants-christelijke kringen bestaat een wijdvertakt aanbod aan structuren en organisaties voor jongeren, terwijl dit voor moslimjongeren goeddeels ontbreekt.

Alle religieuze jongeren hebben in bepaalde mate te maken met (voor)oordelen over hun geloof. Terwijl dit bij christelijke en hindoejongeren meestal beperkt blijft en naar eigen zeggen geen ernstige gevolgen heeft, krijgen de moslim- en de joodse jongeren vaak te maken met ronduit negatieve beeldvorming over hun geloof, die niet zelden leidt tot discriminatie en het gevoel niet geaccepteerd te worden.

De uitkomsten van de analyse van overeenkomsten en verschillen tussen diverse groepen religieuze jongeren zijn van belang voor (gelovige) jongeren, religieuze organisaties, leiders en onderzoekers. Om met de laatsten te beginnen: deze publicatie beoogt inzicht te geven in de wijze waarop religieuze jongeren in Nederland hun geloof beleven, gegeven de seculiere context van de Nederlandse samenleving. Onderzoekers vinden in deze publicatie aanknopingspunten voor nader onderzoek, bijvoorbeeld naar de invloed van jongeren op de ontwikkeling van religie in Nederland en geloven in een multi-etnische samenleving.

(Gelovige) jongeren geven vaak aan niet veel te weten van jongeren die (anders) geloven. Ook in ons onderzoek troffen we jongeren die – ondanks hun naar eigen zeggen beperkte kennis over andere geloven – vooral de verschillen tussen jongeren benadrukten. Deze publicatie laat zien dat (religieuze) jongeren onderling veel overeenkomsten vertonen, zowel in opvattingen en verhouding tot de Nederlandse samenleving, als in behoefte aan steun bij geloofszaken.

Aan religieuze leiders en organisaties laat deze publicatie zien dat religieuze jongeren behoefte hebben aan een religieus aanbod dat aansluit bij hun leefwereld en antwoord geeft op hun praktische vragen over 'hoe te leven' als gelovige in Nederland. De mate waarin al is voorzien in deze behoefte verschilt enorm. Voor protestants-christelijke jon-

geren en meer orthodox georiënteerde joodse jongeren geldt dat er al veel passend aanbod beschikbaar is. Voor katholieke jongeren, alsmede hindoe- en moslimjongeren wordt veel minder in deze behoefte voorzien. Ook blijkt uit het onderzoek dat jongeren instituties, traditie en deskundigheid van volwassenen waarderen en respecteren. Religieuze organisaties en leiders kunnen hieruit afleiden dat jongeren – ondanks dat er andere bronnen van steun en informatie zijn, zoals jongerengroepen en internet – graag een beroep doen op de oudere generatie en hen zien als een belangrijk onderdeel van de geloofsgemeenschap.

3 Gelovige jongeren in Nederland

In dit hoofdstuk staan de organisaties van christelijke, hindoe- en joodse jongeren centraal. Doel is om inzicht te krijgen in de formele en informele verbanden waarin gelovige jongeren in Nederland zich georganiseerd hebben. Voor dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van (grijze) literatuur en het internet. Daarnaast hebben we een aantal gesprekken gevoerd met deskundigen: onderzoekers en sleutelfiguren die op de hoogte zijn van historische en actuele ontwikkelingen van gelovige jongeren in Nederland. Een overzicht van de geraadpleegde bronnen en geïnterviewden is opgenomen in hoofdstuk 8. In deze inventarisatie streven we geen representativiteit na. Het geschetste beeld dient als context voor de groepsgesprekken waarop we in de hoofdstukken 4 tot en met 6 ingaan.

Vanwege die context gaan we in dit hoofdstuk eerst nader in op aantallen en kenmerken van de gelovigen in Nederland. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Er zijn drie paragrafen, elk gewijd aan een van de religieuze stromingen die in dit onderzoek centraal staan. Elke paragraaf begint met een algemene inleiding over de gelovigen in Nederland. Vervolgens gaan we in op diverse stromingen binnen de religie. Daarna bespreken we de organisatie(graad) van de gelovigen. Elke paragraaf eindigt met actuele thema's: onderwerpen die religieuze jongeren bezighouden.

3.1 CHRISTELIJKE JONGEREN

In deze paragraaf gaan we eerst in op het christendom in Nederland; de belangrijkste stromingen komen aan bod. Vervolgens bespreken we de organisatiegraad en -vormen van christenen in Nederland. Daarna komen organisaties van jongeren aan bod. Deze paragraaf eindigt met actuele thema's die volgens de geïnterviewden op dit moment spelen onder christelijke jongeren.

Christenen in Nederland

Nederland is te typeren als een van oorsprong christelijk land. Nederland kent een lange geschiedenis waarin de meeste inwoners – vaak als vanzelfsprekend – christen waren. Enkele ontwikkelingen in de meer recente geschiedenis van Nederland die van belang zijn geweest voor het christendom van nu zijn de Reformatie (1517), de Verzuiling (circa 1920-1960) en het proces van ontzuiling (vanaf de jaren zestig).¹

Met de Reformatie is Nederland een protestantse natie geworden. De opvattingen van reformatoren zoals Luther en Calvijn leidden tot een breuk met de tot dan toe heersende rooms-katholieke kerk. De reformatoren verwierpen het pauselijk gezag, en hun belangrijkste uitgangspunt was de Bijbel als enige bron van geopenbaarde waarheid (Stoffels, 2008).

De Verzuiling heeft lang het sociale en maatschappelijke leven in Nederland bepaald. Het proces zette zich al vroeg in de negentiende eeuw in, toen protestants-orthodoxe voorlieden opriepen zich te verzetten tegen de antigodsdienstige sentimenten die met de Franse Revolutie Europa hadden overspoeld. Het was bovendien zaak zich af te zetten tegen de verworvenheden van de Verlichting. Deze antirevolutionaire beweging was succesvol, en bondgenoten werden gezocht in geloofsgenoten. Hierdoor liepen de scheidslijnen die in Nederland ontstonden niet, zoals in de meeste Europese landen, volgens klasse (horizontaal), maar volgens conglomeraten van organisaties, gegrondvest in een levensovertuiging of godsdienst (verticaal): de zogenaamde 'zuilen'.

De theoloog Abraham Kuyper (1837-1920) heeft hier de grootste rol in gespeeld. Hij propageerde modernisering, maar binnen de kaders van het calvinistisch geloof en een scherp gedefinieerde, geïsoleerde geloofsgemeenschap. Op die manier ontstonden protestants-christelijke scholen, organisaties, een politieke partij, een dagblad en een omroepvereniging. Deze oefenden invloed uit op het centrale gezag in Nederland. Naast het bieden van geborgenheid en het beschermen tegen ongelooft, was ook emancipatie van de aanhang het doel, en niet zonder resultaat. Dit alles dwong respect af en de katholieken volgden het voorbeeld van de orthodox-protestanten na. Ook andere organisaties gingen zich – haast gedwongen – vormen op levensbeschouwelijke grondslag. Zo ontstond er zelfs een 'vrijzinnige' en een 'socialistische' zuil (Stoffels, 2008).

³ Deze drie ontwikkelingen zijn door een van de geïnterviewde sleutelfiguren benoemd als de drie meest belangrijke ontwikkelingen in de Nederlandse geschiedenis voor het huidige christendom.

In de jaren vijftig ontstonden onder de oppervlakte gevoelens van stagnatie die contrasteerden met de toenemende welvaart in die periode. Burgers begonnen over de grenzen van de zuilen heen te kijken. Dit uitte zich bijvoorbeeld in discussies van de levensbeschouwelijke elite op de radio over ethische en zingevingkwesties; en in de jaren zestig, ten tijde van de culturele revolutie, werd de ontdekking gemeengoed dat er tussen de zuilen eigenlijk weinig verschil bestond in ethos. De komst van de televisie speelde hier overigens een belangrijke rol in. Dit betekende de nekslag voor de verzuiling. Er was steeds minder behoefte om zich te organiseren op levensbeschouwelijke basis. Het gemeenschapsleven kwam steeds verder onder druk te staan door individualisering (als gevolg van toenemende mobiliteit en de komst van de televisie), en emancipatie van het individu werd het toverwoord (CBS, 2009; Stoffels, 2008).

De gevolgen van deze ontwikkelingen voor het christendom zijn een in rap tempo verdergaande ontkerkelijking enerzijds en een groei van het evangelicalisme (met zijn nadruk op een persoonlijke band met God) anderzijds. Daarnaast is het orthodoxe christendom – in tegenstelling tot de verwachting – niet aan het verdwijnen, maar stabiliseert het aantal aanhangers, waarbij opvalt dat er onder jongeren deels meer orthodoxie is dan onder de oudere generatie (Becker & De Hart, 2006).

Wat kunnen we zeggen over het aantal christenen in Nederland? Een minderheid van de huidige Nederlandse bevolking is aangesloten bij een kerkgenootschap (Sengers, 2008). De bekende kwantitatieve onderzoeken zoals *God in Nederland* (Dekker, Bernts & De Hart, 2007), *Godsdienstige veranderingen in Nederland* (Becker en De Hart, 2006), *Religie aan het begin van de 21ste eeuw* (Smeets, 2009) van het CBS en het rapport van de WRR *Geloven in het publieke domein* (van de Donk e.a., 2006) geven allemaal wat andere cijfers² door verschillen in vraagstelling en methode. Duidelijk is echter dat ontkerkelijkheid de laatste decennia is toegenomen (Sengers, 2008).

Volgens cijfers van het CBS (2009) rekent 58% van de bevolking van 18 jaar en ouder zich in 2008 tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering. Daarvan rekent 29% zich rooms-katholiek, 9% Nederlands-hervormd, 4% (orthodox-)gereformeerd, 6% PKN, 4% islamiet en 6% anders. 42% noemt zich onkerkelijk (in 1960 was dit 18%; in 1990 38%).

In 2008 is minder dan een op de vijf personen een regelmatige kerkganger. In 1971 ging 37% minstens een keer per maand naar de kerk, in 1993 25%, in 2008 19%. Gereformeerden gaan het meest naar de kerk (63% minstens 1x per maand, waarvan de helft minstens 1x per week), katholieken het minst (23% minstens 1x maand, 8% minstens 1x per week). Bij de katholieken is de afname in kerkseheid de afgelopen jaren het sterkst.³

Van de jongeren (van 18 tot 24 jaar) noemt circa de helft zich kerkelijk (waarvan 21% rooms-katholiek, 5% Nederlands-hervormd, 5% gereformeerd, 3% PKN, 7% islam, 6% anders) en geeft 13% aan regelmatig naar de kerk te gaan. Bij de leeftijdscategorie 75+ is dit 75% en 34%.

² Zie ook Kregting, J., 2009: http://rkkerk.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2009/detail_objectID693754.html

³ ook Kregting, J., 2009: http://rkkerk.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2009/detail_objectID693754.html

Verskillende onderzoekers hebben geconcludeerd dat religiositeit onder Nederlanders op een andere manier onderzocht dient te worden, door te kijken naar religieus profiel of naar waardeoriëntaties in plaats van naar kerklidmaatschap of ervaren verbondenheid met kerkelijke gezindtes. Uit onderzoeken die vanuit deze conclusie zijn gedaan, blijkt dat er ook religiositeit te vinden is buiten de christelijke kerkelijke instituties (Stoffels, 2008). Er is een verschuiving naar een meer vrije, individuelere, ‘postmoderne’ manier van geloven. Ontkerkelijking betekent dus niet per definitie dat (christelijke) religiositeit ook afneemt en het niet-verbonden zijn aan een kerk zegt niet altijd iets over waardeoriëntaties en religieuze praktijken zoals bidden (Stoffels, 2008; Prins, 2008). Ook andere onderzoekers constateren dat de ontwikkeling van religie buiten de instituties om een belangrijke ontwikkeling is, ook onder jongeren (Roeland, 2009; CBS, 2009).

Dit onderzoek beperkt zich tot jongeren die juist wel verbonden zijn aan instituties, maar het is van belang de bovengenoemde ontwikkeling mee te nemen in een schets van de context waarbinnen dit onderzoek plaatsvindt.

Religieuze stromingen binnen het christendom in Nederland

Katholicisme

Het katholicisme wordt gekenmerkt door een hiërarchische structuur, met een centraal gezag. Schematisch is de structuur als volgt weer te geven:

- Rome/Vaticaan
 - Bisdommen
 - Parochies (1320 in Nederland)

Momenteel zijn er in Nederland ongeveer vier miljoen katholieken, dat wil zeggen dat zij staan geregistreerd als lid (CBS, 2009).

Volgens Borgman en Monteiro (2008) was het katholicisme van 1890 tot 1940 een sterke zuil, die mede heeft gezorgd voor een sterke maatschappelijke emancipatie van de groep. In de jaren zestig en tachtig was het progressieve geluid van Nederlandse katholieken bekend en berucht over de hele wereld. Sinds de jaren zeventig, met het verdwijnen van de verzuiling, is er geen samenhangende en samenbindende visie meer, maar wordt het katholicisme eerder gekenmerkt door worsteling, strijd en interne verdeeldheid over de vraag wat katholiek is, de betekenis hiervan in de Nederlandse maatschappij en welke visies gezaghebbend zijn.

De katholieken in Nederland zijn een zeer diverse en moeilijk grijpbare groep. Het orthodoxe geluid van de leiders (dat onder invloed van de paus wereldwijd klinkt) vindt weinig gehoor onder de aanhang. De geloofsbeleving is sterk geïndividualiseerd en geprivatiseerd. Er is een grote afstand tussen religieuze beleving en betrokkenheid bij de kerk (Borgman & Monteiro, 2008). Dit is terug te zien in de eerdergenoemde cijfers van het CBS over het aantal mensen dat zich katholiek noemt en het aantal kerkelijken dat regelmatig de mis bezoekt. Onder jongeren ligt de kerkelijke betrokkenheid nog lager dan bij oudere generaties (CBS, 2009; Kregting en Bernts, 2005).

De bisdommen zijn onder te verdelen in noordelijke bisdommen (Haarlem, Groningen, Rotterdam, aartsbisdom Utrecht) en zuidelijke bisdommen (Breda, Den Bosch en Roermond). Opvallend is dat in de noordelijke bisdommen relatief hoge kerkelijke betrokkenheid te vinden is, maar in het zuiden, waar de meeste katholieken wonen, is het aantal kerkelijken dat volledig is geïnitieerd het grootst: ze hebben doopsel, eerste communie en vormsel gekregen. Volgens Borgman en Monteiro (2008) heeft dit te maken met al dan niet aanwezige religieuze pluriformiteit. In de noordelijke bisdommen is er meer religieuze pluriformiteit en dat leidt tot een bewustere, rationele keus voor het katholieke geloof en een grotere betrokkenheid. Religieuze uniformiteit leidt eerder tot vanzelfsprekendheid. De gevolgen hiervan voor hetatholicisme in Nederland zijn in het zuiden een spanning tussen katholieke rituelen die voor veel mensen van belang zijn voor hun katholieke identiteit (denk aan rituelen rond geboorte en uitvaart) en de kerk. Dat een katholieke identiteit niet per se samen hoeft te gaan met gelovig-zijn, blijkt uit het onderzoek van KASKI: 57% van de katholieken beschouwt zich als gelovig katholiek (enigszins of beslist), 21% vindt zichzelf beslist niet gelovig. 'Voor ongeveer een derde van de niet-gelovige katholieken heeft hetatholicisme nog echt een betekenis in het leven. Het fungeert als een soort levensgevoel. Een even groot deel van de niet-gelovige katholieken is nog trots op hun katholieke afkomst.' (Kregting & Bernts, 2005). Zoals we eerder hebben gezien nemen kerkelijkheid en kerksheid⁴ onder katholieken in heel Nederland af.

Vanaf de jaren zeventig is er een proces gaande van wat Borgman en Monteiro 'rituele mobiliteit' noemen; parochies werden 'keuzekerken'. Dat wil zeggen dat ze niet meer zozeer lokaal georganiseerd en gebonden zijn, maar dat de koersverschillen die in de bisdommen al eerder te zien waren, verschoven naar parochies. Met de keuze voor een parochie maken gelovigen ook een keuze voor een bepaalde geloofsleer (met uitzondering van Limburg waar parochies nog wel veel meer verweven zijn met de lokale cultuur). Een andere belangrijke ontwikkeling is dat er veel fusies van parochies hebben plaatsgevonden, om ledenaantallen te stabiliseren en het toenemende tekort aan priesters op te vangen. Dat proces is nog steeds gaande en is van invloed op het lokale, kerkelijke leven (Kregting, 2005; 2009).

Protestantisme

Met de Reformatie heeft het protestantisme in Nederland voet aan de grond gekregen. In vergelijking met hetatholicisme legt het protestantisme meer nadruk op de vrijheid van individuele christenen en priesterschap van *alle* gelovigen, dus er is minder hiërarchie. In tegenstelling tot hetatholicisme hebben de protestanten geen geografisch centrum, geen centraal leergezag en geen uniforme geloofsbelijdenis (Stoffels, 2008). Je zou het protestantisme een 'kaal' geloof kunnen noemen (sobere kerkgebouwen, geen heiligenverering). Ondanks de grote pluriformiteit zijn er wel enkele centrale kenmerken van het protestantisme te noemen: 1. de centrale rol van de bijbel (zowel in het persoonlijk leven als in de kerk); 2. kerkelijk gezag en structuren kunnen gerelativeerd worden. In combinatie met de neiging tot het verabsoluteren van de waarheid leidt dat snel en vaak tot schisma's over leerstellingen en tot veel kerkscheuringen en een grote pluriformiteit; 3. nadruk op de roeping en taak van christenen in de wereld.

⁴ Onder kerkelijkheid verstaan we het zich rekenen tot een kerkelijke gezindte. Kerksheid verwijst naar het kerkbezoek.

Het protestantisme kent dus tal van kerken, stromingen en bewegingen, die hier onmogelijk allemaal aan bod kunnen komen. Een zinvol onderscheid is dat tussen orthodoxie en vrijzinnigheid: het zijn twee uitersten waar de meeste protestanten tussenin zitten. Kenmerk van christelijke orthodoxie is een absoluut en exclusief waarheidsbegrip (op basis van de bijbel) en onvoorwaardelijke loyaliteit van gelovigen aan de leer. Christelijke vrijzinnigheid stelt individuele vrijheid van de gelovige voorop, relateert de waarheidsclaim en interpreteert de Bijbel in het licht van de moderne cultuur. Voor een korte schets van het protestantse landschap in Nederland volgen we de indeling in vier categorieën van Stoffels (2008):

1. vrijzinnig-protestants
2. oecumenisch-protestants
3. evangelisch-reformatorisch (orthodox)
4. bevindelijk-gereformeerd (ultraorthodox)

De vrijzinnig-protestanten zijn relatief klein in omvang (grote schatting volgens Bernts, de Jong & Yar, 2006: 40.000). Kenmerkend zijn een humanistisch christendom, Verlichtingsidealen, eigentijds geloven en openheid tegenover cultuur. Een kritische geest en een gevoel voor ondogmatische spiritualiteit zijn kenmerken van de gelovige. Kerken die tot deze stroming worden gerekend: Algemene Doopsgezinde Sociëteit, Remonstrantse Broederschap, Vrijzinnige geloofsgemeenschap NPB, vrijzinnige protestanten in de Protestantse Kerk Nederland (PKN).

Oecumenisch-protestanten vormen relatief de grootste groep, naar schatting 1,5 miljoen. De aanhang is vooral te vinden binnen de PKN ('middengroepen'). Kenmerken zijn een herkenbaar oecumenisch⁵ geluid, een christelijk geluid laten horen in de samenleving, aandacht voor normen en waarden en voor het maatschappelijk middenveld. Aanhangers hechten belang aan het zijn van een fatsoenlijke, betrokken, gelovige burger.

De Protestantse Kerk in Nederland is in 2004 opgericht en is het resultaat van een lang 'Samen op Weg'-proces van de Nederlands Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de evangelisch-lutherse kerk. Anno 2008 telt de PKN een kleine twee miljoen leden en 1800 lokale kerkelijke gemeenten, uiteenlopend in kleur van vrijzinnig tot confessioneel.

Tot de evangelisch-reformatorischen behoren de rechtervleugel van de PKN (confessionelen, evangelischen, Gereformeerde Bond), Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, Christelijk Gereformeerde Kerken, Nederlands Gereformeerde Kerken, Baptisten, Evangelische gemeenten en Pinksterkerken. Schatting van aantallen: gezamenlijk 840.000 leden. Kenmerken van deze stroming zijn nadruk op het belijdend, getuigend en evangeliserend christen-zijn en het missionair aanwezig zijn in samenleving. De verschillen tussen plaatselijke kerken en gemeenten kunnen groot zijn. Dit komt vooral tot uiting in de vorm van de vieringen.

⁵ Oecumene in de brede zin van het woord kan gezien worden als een streven naar wereldwijde religieuze eenheid (van alle christelijke kerken). In de smallere betekenis bevordert de oecumene de eenheid, samenwerking of het onderlinge begrip tussen de diverse religieuze groepen of denominaties binnen een religie. Bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Oecumene>

Tot de bevindelijk-gereformeerden tot slot (voornamelijk te vinden in plaatsen op de zogenoemde Bible Belt) behoren de Gereformeerde Gemeenten, Gereformeerde Gemeenten in Nederland, Oud Gereformeerden, de rechtervleugel van de christelijk-gereformeerde kerken, de Hersteld Hervormde Kerk (niet met de PKN meegegaan), zelfstandige lokale (oud-)gereformeerde gemeenten. Schatting aantal: 221.000. Het bevindelijk-christelijk geloof heeft als ideaal dat de hele samenleving functioneert volgens Gods geboden. De nadruk ligt op de christen als pelgrim en vreemdeling in de samenleving (Stoffels, 2008).

Migrantenkerken

Aan 'migrantenkerken' besteden we hier afzonderlijk aandacht, omdat de groep migrantenchristenen vrij groot in omvang is en zich op een aantal punten onderscheidt van de hierboven genoemde indeling. Volgens een berekening van Castillo Guerra & Steggerda (2008) op basis van cijfers van het CBS is het aantal niet-westerse allochtonen met een christelijke achtergrond (waarbij ze ervanuit gaan dat onkerkelijkheid onder deze groep gering is) ongeveer gelijk aan het aantal niet-westerse moslims in Nederland: circa 840.000. Migrantenkerken zijn meestal georganiseerd rond etniciteit, nationaliteit of taal. De meeste 'kerken' of plekken van samenkomst zijn te vinden in de Randstad, waarvan de meeste in Amsterdam (160 stuks).

SKIN (Samen Kerk in Nederland) is een vereniging van migrantenkerken en genootschappen, die samenwerkt met de PKN.⁶ Er zijn momenteel zo'n vijftig kerken aangesloten, vooral evangelische en protestantse gemeenschappen. Afgelopen decennia zijn vooral in de grote steden kerken en gemeenschappen gesticht door migranten uit Latijns-Amerika, Afrika en Azië. Veel van deze kerken zijn verbonden aan internationale charismatische en evangelische bewegingen. Uitbundige zang, dans, gebed, profetie, tongentaal en geloof in wonderen en goddelijke genezingen zijn kenmerken van deze bewegingen (Stoffels, 2008). Naast deze charismatische beweging is er een aantal katholieke migrantengemeenschappen (met als landelijke koepel Cura Migratorum) en een aantal eeuwenoude dan wel decennia-oude protestantse kerken (zoals Molukse, Waalse en Anglicaanse kerk en de Evangelische Broedergemeente). Tot slot zijn er 'oosters-orthodoxe' kerken. In Nederland zijn verschillende nationale orthodoxe kerken vertegenwoordigd: Russische, Griekse, Bulgaarse, Roemeense en Servische. Gezamenlijk tellen zij 34 parochies (Van den Bercken & Teule, 2008).

Volgens Castillo Guerra & Steggerda (2008) is het van belang om aandacht te hebben voor migrantenkerken omdat zij van invloed zijn op het christendom en de kerkelijkheid in Nederland door internationale evangelische en charismatische bewegingen. Ook Roeland (2009) constateert de toenemende invloed van evangelicalisme in het christendom in Nederland. Migrantenkerken kunnen een rol spelen in contact met (andere) Nederlanders doordat veel migrantenchristenen een missionaire visie hebben en gericht zijn op het uitdragen van het geloof in de Nederlandse samenleving (Castillo Guerra & Steggerda, 2008).

⁶ www.skinkerken.nl

Organisaties van christenen in Nederland

Het is onmogelijk om alle organisaties te noemen die een christelijke signatuur hebben en die belangrijk zijn voor het leven van (groepen) christenen in Nederland. Het is echter zinvol om vanuit de indeling die in de vorige paragraaf is gebruikt, een korte schets te geven van de organisatiegraad en van enkele belangrijke organisaties op het gebied van media, maatschappij, politiek en onderwijs.

Voor de organisatiegraad van christenen in Nederland geldt voor de protestanten grofweg: hoe vrijzinniger, hoe losser de organisatiegraad.

Vrijzinnig-protestanten staan open voor de moderne cultuur, kenmerken zich door fluïde grenzen, ook tegenover andere religies, kinderen gaan vaak naar openbare scholen en een groot deel stemt op niet-christelijke partijen (Stoffels, 2008).

Aan de andere kant van het spectrum bij de ultraorthodoxen (bevindelijken) kan gesproken worden van een eigen (mini)zuil met een sterke grensbewaking en een kritische distantie tegenover de moderne maatschappij. Vrijwel alles is binnen de eigen zuil georganiseerd: er zijn reformatorische scholen voor zowel basis- en middelbaar als hoger onderwijs (Driestar Educatief), maar ook reformatorische kleding- en boekenwinkels, reisorganisaties, zorginstellingen, jeugdbonden. Ultraorthodoxen stemmen voornamelijk SGP en lezen het Reformatorisch Dagblad. Dat de grenzen van de zuil wel steeds poreuzer worden, is bijvoorbeeld te zien aan het feit dat de EO een medium van invloed is en dat naast SGP ook ChristenUnie wordt gestemd (Stoffels, 2008).

Daar tussenin zitten de orthodoxen. Ook zij hebben een sterke eigen identiteit die niet zomaar op te geven is, maar gaan vanuit die identiteit wel de confrontatie en discussie aan. Zij hebben een eigen subcultuur, maar de grenzen zijn meer vloeibaar dan bij de ultraorthodoxen (Stoffels, 2008). Kinderen gaan voornamelijk naar gereformeerde of evangelische scholen en in het hoger onderwijs is er de Christelijke Hogeschool Ede en de Gereformeerde Hogeschool Zwolle. De EO, het Nederlands Dagblad en Zondtijd voor Kerken zijn media die onder orthodoxen populair zijn. Zij stemmen vooral ChristenUnie, daarnaast ook wel CDA (Stoffels, 2008).

De grootste groep protestanten zijn breed-oecumenisch georiënteerd, ook tegenover het katholicisme. Belangrijke waarden zijn het laten horen van een christelijk geluid en het zijn van een fatsoenlijk, gelovig burger, maar dan vanuit een cultuur die openstaat voor andersgelovigen en die zich kenmerkt door meer fluïde grenzen dan bij de orthodoxen. Kinderen volgen voornamelijk protestants-christelijk onderwijs. In het hoger onderwijs zijn Hogeschool Windesheim en de Vrije Universiteit (vanouds) aan deze stroming verbonden. Oecumenisch protestanten stemmen vooral CDA (daarnaast ook niet-christelijke partijen). Trouw, NCRV en IKON zijn de belangrijkste media voor deze groep christenen.

Wat betreft het Nederlands katholicisme anno nu hebben we gezien dat er weinig organisatorische samenhang is tussen degenen die zichzelf als katholiek zien. Uit onderzoek onder katholieken uit 2005 blijkt dat de helft van de katholieken zich verbonden voelt met katholieke organisaties als de KRO en katholieke scholen, en dat eveneens ongeveer de helft zich verbonden voelt met de parochie. Onder katholieken die regelmatig naar de kerk

gaan is die verbondenheid groter dan bij niet-kerkelijke katholieken (Kregting & Bernts, 2005). Naast katholieke scholen is er in het hoger onderwijs een aantal (van oorsprong) katholieke universiteiten zoals de Radboud Universiteit in Nijmegen. Katholieken stemmen vooral CDA, SP en PvdA (CBS, 2009).

In migrantenkerken zijn vrijwel alle signatures vertegenwoordigd en we kunnen aannemen dat bijvoorbeeld de EO in de charismatische stroming populair is. Ook is het denkbaar dat in deze gemeenschappen internationale invloeden een grotere rol spelen dan bij autochtone christenen, door banden met landen van herkomst en de toegankelijkheid van internationale bronnen via TV en internet. Er is hier echter weinig over bekend. De meeste migrantengemeenschappen zijn vrij jong en vooral de lokale gemeenschap speelt een belangrijke rol in de organisatiestructuur. Daarnaast zijn er behalve SKIN enkele koepelorganisaties, zoals Stichting Haagse Migrantkerken, 'het kerkhuis' in Amsterdam ZO, stichting GATE (Gift from Africa to Europe) en de Vereniging van Orthodoxen in Nederland. Deze organisaties zijn erop gericht migrantenkerken te ondersteunen op inhoudelijk en materieel gebied (Castillo Guerra & Steggerda, 2008; Van der Bercken & Teule, 2008).

Organisaties van christelijke jongeren

In Nederland is er voor christelijke jongeren een relatief groot aanbod van organisaties en initiatieven die zich specifiek op deze doelgroep richten.

Naast landelijke of lokale afdelingen van christelijke jongerenorganisaties en stichtingen, is ook de lokale kerkelijke gemeenschap een belangrijke plek waar christelijke jongeren zich organiseren. Niet alleen geloofszaken, ook sociale aspecten zijn hier belangrijk.

Door de ontkerkelijking die sinds de jaren zestig vooral onder de jongeren een grote vlucht heeft genomen, is in veel kerken de vraag ontstaan hoe jongeren te betrekken bij de kerk.⁷ In veel plaatselijke kerken is er tegenwoordig specifiek jeugdbeleid, dat zich uit in bijvoorbeeld aparte bijeenkomsten voor de jeugd naast de reguliere dienst, jeugdpastoraat en jeugdgroepen, zo blijkt uit de interviews met deskundigen. Kerken die hier actief beleid op voeren en jongeren zelf betrekken bij dat beleid slagen er ook in aantrekkelijk te zijn voor jongeren. Speciale interactieve vieringen voor de jeugd met elementen uit de populaire muziek- en beeldcultuur zijn voor jongeren aantrekkelijk. Ook jeugdgroepen die zowel gericht zijn op groei in geloof als op sociale (en soms maatschappelijke) activiteiten, spelen een belangrijke rol in het leven van christelijke jongeren. Jeugdleiders hebben daarbij veel landelijk of internationaal ontwikkeld materiaal tot hun beschikking, zoals de speciaal voor jongeren ontwikkelde versie van de populaire Alpha-cursus⁸ 'Youth Alpha', jeugdbijbels en activiteiten en spelvormen gericht op het christelijk geloof. In katholieke kerken zijn jeugdkoren een belangrijke activiteit voor jongeren. In migrantenkerken en SKIN is volgens een van de geïnterviewde sleutelfiguren weinig specifiek beleid voor jongeren, alhoewel zij de behoefte wel voelen. De vraag speelt op welke manier jongeren (die meer

⁷ zie diverse internetsites, bijvoorbeeld http://www.eo.nl/werkindekerk/jeugdwerk/6049551/page/Kerk_en_jongeren/articles/article.es?sessionid=441782A891532B827F21C05848CA4FE0.mmbase02?article=6001170

¹⁰ De Alpha-cursus is een cursus die wereldwijd wordt gegeven en waarin men kennis kan maken met de basisbeginselen van het christelijk geloof

dan hun ouders in de Nederlandse samenleving staan) bij de religieuze gemeenschap te betrekken. Lokale kerkelijke leiders hebben grote invloed op de jongeren.

Voor al bevindelijke kringen organiseren veel activiteiten voor jongeren, zowel ter bezinning als ontspanning. Op deze manier zorgen zij ervoor dat jongeren elkaar in eigen kring kunnen ontmoeten.

Naast plaatselijke kerken zijn er landelijke organisaties die een belangrijke rol spelen voor christelijke jongeren. Sommige van deze organisaties zijn verbonden aan een bepaalde kerkelijke stroming, zoals HGJB (rechtervleugel PKN), JOP (landelijke jeugdorganisatie van de PKN) en Jeugdbond Gereformeerde Gemeenten (bevindelijk gereformeerden). Deze organisaties bieden plaatselijke kerken ondersteuning in jongerenwerk door bijvoorbeeld advies en materiaal ter beschikking te stellen. Ook organiseren ze evenementen voor jongeren, zoals kampen en thema-avonden.

Daarnaast zijn er tal van organisaties voor christelijke jongeren die niet gebonden zijn aan een bepaalde kerkelijke stroming. De bekendste en grootste is de Evangelische Omroep (EO), die een sterk evangelisch karakter en een breed bereik onder jongeren heeft. De EO heeft een breed aanbod van radio- en tv-programma's, conferenties, een website en een magazine. De bekendste en grootste evenementen zijn de EO-jongerendag en het muziekfestival X-Noizz. Hier komen jaarlijks duizenden jongeren op af van allerlei gezindten. De EO slaagt erin om voor jongeren aansprekende producten neer te zetten en is volgens een van de sleutelpersonen in zekere zin trendsettend. Ze sluiten aan bij de leefwereld van jongeren door thema's als lifestyle en relaties te behandelen en veel gebruik te maken van nieuwe media.⁹ Een andere organisatie met activiteiten voor christelijke jongeren is de interkerkelijke stichting Kaleb.

Andere grote organisaties in Nederland, die vaak een aftakking zijn van een internationale beweging/organisatie, zijn Youth for Christ, Soul Survivor en Jeugd met een Opdracht (Youth with a Mission). Doelstellingen van deze organisaties zijn voornamelijk gericht op verspreiding van de christelijke boodschap over de wereld (voor en door jongeren). Hoewel ze niet gebonden zijn aan een kerkelijke stroming hebben ze een sterke evangelische, charismatische signatuur. Activiteiten zijn bijvoorbeeld jongerenkampen, praiseavonden, jeugdclubs en zendingsreizen.

Voor katholieke jongeren zijn de katholieke jongerendagen en de wereldjongerendagen een belangrijk evenement waar zij elkaar kunnen ontmoeten, zo vertelt een van de geïnterviewden. Op de katholieke jongerendagen komen jaarlijks enkele honderden jongeren af.

Ook populair onder jongeren, vooral onder jongeren uit vrijzinnig-protestantse hoek, maar ook wel onder PKN- en katholieke jongeren, zijn Taizébijeenkomsten. Taizé is een oecumenische broedergemeenschap in Frankrijk, gericht op gemeenschapsleven van christenen, ongeacht herkomst en stroming. In Taizé komen jaarlijks duizenden jongeren bij elkaar om een tijdje deel uit te maken van het gemeenschapsleven van de broederschap, elkaar te ontmoeten en na te denken over het geloof. In Nederland worden regelmatig

⁹ Zie bijvoorbeeld www.eo/eojongeren

in verschillende kerken en plaatsen Taizébijeenkomsten belegd. Tijdens Taizévieringen staan het zingen van taizéliederen, bijbellezen, gebed en stilte centraal.

Bovengenoemde organisaties hebben een breed aanbod aan activiteiten voor – voor- namelijk – christelijke jongeren die erop gericht zijn jongeren toe te rusten op geloofs- gebied: bijeenkomsten en conferenties met muziek, ontmoeting en recreatieve activiteiten. Daarnaast zijn er tal van specifieke christelijke organisaties met een bepaald thema, zoals vakantie, dating en vrijwilligerswerk.

Voor wat oudere jongeren die gaan studeren vormen de christelijke studentenverenigingen een belangrijke plek waar zij zich organiseren en vormen tijdens hun studententijd. In alle studentensteden in Nederland zijn er hbo- en/of wo-verenigingen van allerlei denominaties: PKN/vrijzinnig, evangelische beweging, orthodox-gereformeerd, bevindelijk. Afhankelijk van het soort vereniging zijn ze meer of minder studentikoos, staan ze meer of minder open voor andere denominaties of niet-gelovigen en leggen ze meer of minder nadruk op geloofspraktijken en geloofstoerusting. Maar centraal staat het studerende leven als christen en de voorbereiding op het zijn van een christenacademicus of -professionaal in de samenleving. Volgens een van de geïnterviewden zijn deze verenigingen zeer van belang, omdat hier als het ware de elite van christelijk Nederland wordt gevormd. Overigens is er ook na de studententijd aanbod voor deze groep om zich te organiseren, in netwerken als Impact.

Tot slot kunnen we opmerken dat het aanbod nog verder gaat en zeer groot en veelzijdig is. Zo bestaat er christelijke hulpverlening voor jongeren, christelijk cabaret, christelijke muziekzenders (Seven FM) en verenigingen voor christelijke homo's/lesbiennes.

Actuele thema's en ontwikkelingen

Een van de geïnterviewden stelt dat voor jongeren een actueel thema is: wat betekent het om christen te zijn in een seculiere samenleving? In de Nederlandse samenleving, die ondanks haar christelijke wortels vooral te kenmerken is als een seculiere maatschappij, is het niet vanzelfsprekend om gelovig te zijn en actief bij een kerk betrokken te zijn, zeker niet voor jongeren. Vrijwel alle christelijke jongeren zien zich dus geconfronteerd met de vraag hoe je als christen in de Nederlandse samenleving staat of zou moeten staan. Concreet thema's hierbij zijn de invulling van de zondag, uitgaan, consumptisme, de rol van geloof in werk, op school en in contact met anderen.

Daarnaast spelen typische adolescentenproblemen een rol, zoals opleiding, relaties en uiterlijk; vraagstukken die bij alle jongeren een belangrijk deel uitmaken van het leven, zo blijkt ook uit de interviews met deskundigen. Typisch voor de huidige generatie christenjongeren is dat bij het omgaan met deze vraagstukken de invloed van het evangelicalisme groot is. Het evangelicalisme legt de nadruk op een persoonlijke band met God en op evangelisatie. Mede door de nadruk op dit persoonlijke, individuele aspect van geloven is er veel aandacht voor persoonlijke ervaringen, problemen en zorgen. Door de groeiende aandacht die er in beleid binnen kerken en christelijke organisaties is voor jongeren, is er veel belangstelling voor specifieke jongerenproblemen. Vragen rond opleiding, relaties en uiterlijk worden meer of minder direct gekoppeld aan geloofszaken. Ook onder migran-

tenjongeren spelen deze adolescentievraagstukken (baan, opleiding, relatie), volgens een van de geïnterviewde sleutelpersonen. Wat bij migrantenjongeren daarnaast een grote rol speelt, zijn generatieverschillen. Jongeren staan veel meer dan hun ouders in de Nederlandse maatschappij en dit levert vraagstukken op die ook bij andere migrantenjongeren spelen: hoe om te gaan met normen, waarden en regels die thuis gelden en de omgangsvormen en gebruiken in de Nederlandse maatschappij. In migrantengemeenschappen leeft deze vraag, maar vooralsnog is er weinig specifiek aanbod voor de jongeren.

De groei in het geloof is een belangrijk thema waar het jongerenwerk en jongerenbeleid zich op richten. Vooral in de orthodoxe en evangelische beweging is er veel aandacht voor het zich ontwikkelen in de traditie, bijvoorbeeld door catechisatie of jeugdgroepen.

De belangrijkste ontwikkeling onder (christelijke) jongeren die verschillende sleutelpersonen en onderzoekers signaleren, is dat een authentieke, persoonlijke beleving van het geloof steeds meer centraal staat. Daarbij putten de jongeren uit verschillende bronnen; internet, nieuwe media en populaire cultuur spelen een belangrijke rol bij het zoeken naar informatie over andere religies en het in contact komen met andere gelovige jongeren. De scheidslijnen tussen verschillende stromingen en denominaties zijn voor jongeren van nu veel minder duidelijk dan dat ze dat waren voor hun ouders.

3.2 HINDOEÏSTISCHE JONGEREN

In deze paragraaf gaan we eerst in op het hindoeïsme in Nederland. De belangrijkste stromingen komen aan bod. Vervolgens bespreken we de organisatiegraad en -vormen van hindoes in Nederland. Daarna komen organisaties van jongeren aan bod. De paragraaf eindigt met actuele thema's voor hindoejongeren in Nederland.

Hindoes in Nederland

Het hindoeïsme vindt zijn oorsprong op het Indische subcontinent. De meeste hindoes wonen vandaag de dag dan ook in India. Daarnaast is Nepal het enige land waar hindoes de meerderheid vormen. In andere landen van Zuid-Azië wonen ook veel hindoes, maar daar vormen ze geen meerderheid. Ook zijn veel hindoes in landen buiten Zuid-Azië gaan wonen (www.indianet.nl/ks-hindoe.html). De religieuze handelingen van hindoes vertonen wereldwijd grote overeenkomsten. Toch is geen enkele omschrijving van het begrip 'hindoeïsme' op alle hindoes van toepassing. De plattelandsgodsdienst verschilt bijvoorbeeld sterk van de meer filosofisch onderbouwde godsdienstbeoefening. Het hindoeïsme is de oudste, nog levende religieuze 'godsdienst' ter wereld; er zijn verscheidene heilige geschriften van verschillende auteurs die niet nauwkeurig gedateerd kunnen worden. Hoeveel hindoes er precies in Nederland wonen is onbekend en de schattingen lopen dan ook uiteen. Zo wonen er volgens de website van de Hindoe Raad Nederland ongeveer 215.000 hindoes in Nederland (www.hindoeraad.nl, 12 augustus 2009), terwijl anderen dit aantal tussen de 100.000 en 200.000 schatten (Choenni & Mathura, 1998). Het merendeel van de Nederlandse hindoes heeft zich gevestigd in de verschillende grote steden, maar ze zijn ook buiten de Randstad te vinden.

De grootste groep mensen die in Nederland het hindoeïsme aanhangen zijn de Hindoestanen, immigranten van Indiase afkomst uit Suriname. Het betreft een dubbele migratie. Zij zijn de achterkleinkinderen van Indiërs die in de negentiende eeuw uit India naar Suriname werden gehaald om als contractarbeider op de plantages te werken. Vooral net voordat Suriname in 1975 onafhankelijk werd, zijn veel Hindoestanen naar Nederland gekomen (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999). Het merendeel van de Hindoestanen heeft de Nederlandse nationaliteit en staat dus niet apart geregistreerd, vandaar dat er geen exacte gegevens zijn over hun aantal. Op de website van de Hindoe Raad Nederland staat dat er 160.000 Hindoestanen zijn, maar een andere bron spreekt van naar schatting 90.000 Hindoestanen, waarvan het aantal hindoes onder hen wordt geschat op 68.000 (ibid.). Hindoestaan is dus een etnische aanduiding, in tegenstelling tot 'hindoe'. Er zijn ook Hindoestanen die moslim of christen zijn. Verder moeten we hierbij bedenken dat deze cijfers niet zoveel zeggen over de feitelijke godsdienstige betrokkenheid. Doordat godsdienst en cultuur zeer sterk verbonden zijn bij de Hindoestanen, treffen we religieuze gebruiken ook in geseculariseerde kringen aan (ibid.).

Door de dubbele landverhuizing hebben de religie en de cultuur van de Hindoestanen een specifieke ontwikkeling doorgemaakt. Het hindoeïsme zoals de Hindoestanen dat beleven, heeft veel aanpassingen ondergaan door de uitzonderlijke leefomstandigheden

op de plantages in Suriname. Surinaams hindoeïsme is dan ook een bijzondere vorm van hindoeïsme. Eenmaal in Nederland heeft dit hindoeïsme weer veranderingen ondergaan, zoals de relativering van het kastenstelsel.

Ook in de geloofsinhoud vonden verschuivingen plaats. Het klassieke hindoeïsme onderscheidt twee levensdoelen. Enerzijds wordt een weg gewezen waarop je binnen de maatschappij een goed en succesvol leven kan leiden en een positief *karma*¹ kan opbouwen voor een volgend leven. Anderzijds is er de radicale verlossingsweg die de mens losmaakt van het leven in de wereld en tot bevrijding uit de kring van wedergeboorten leidt. Het Surinaamse hindoeïsme was hoofdzakelijk gericht op het eerste levensdoel. Begrijpelijk, omdat de contractarbeiders voor de moeilijke taak stonden om in een vreemd land een nieuw bestaan op te bouwen. Aandacht voor de radicale verlossingsweg, die opriep tot het terugtrekken uit het sociale leven, lag bij deze groep minder voor de hand.

Na hun komst naar Nederland zijn veel Hindoestanen zich weer gaan interesseren voor de verlossingsweg. Verschillende hindoeïstische bewegingen in Nederland propageerden vormen van yoga en meditatie. Hiernaast droeg menige Indiase goeroe via zijn westerse leerlingen een 'authentiek' hindoeïstische geloofsleer uit. In het algemeen zijn de Hindoestanen in Nederland meer georiënteerd op India dan hun voorouders in Suriname ooit konden zijn. Zij zoeken hun culturele en religieuze wortels in het oorspronkelijke land van herkomst. Films, boeken, tv-programma's en zelfs reizen naar India maken hen vertrouwd met de wereld die zij als normatief voor hun eigen cultuur beschouwen. Dat het hindoeïsme meer is dan ritueel en vormgeving van het maatschappelijk leven, is daarbij voor velen een nieuwe ontdekking (Schouten, 2008).

Naast de hindoes uit Suriname is er aan het eind van de jaren zeventig een groep van ongeveer tweehonderd hindoes uit Oeganda naar Nederland gevlucht. Op godsdienstig gebied houden zij zich echter afzijdig van de andere hindoes. Zij hebben hun eigen vereniging met een priester. Verder zijn er hindoes die rechtstreeks uit India naar Nederland gekomen zijn. Dit is een kleine groep, maar hun aantal wordt aangevuld met Indiërs die tijdelijk in Nederland verblijven. Tot slot zijn er vele autochtone Nederlanders die op de een of andere manier hun levensoriëntatie vinden in de leerstellingen of spirituele praktijk van het hindoeïsme. Vaak gaat het om volgelingen van een van de bewegingen die rond een religieuze leermeester, een goeroe, zijn ontstaan (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999). Zo zijn er vanaf de jaren zestig vele goeroes uit India geweest die in persoon of via leerlingen hun religie in ons land hebben uitgedragen.

Het aantal hindoes van westerse afkomst is gering. Het Centraal Bureau voor de Statistiek schat hun aantal in 2004 op 1000 (CBS StatLine databank). De invloed van deze bewegingen is echter wel aanzienlijk groter dan het geringe aantal leden doet vermoeden. Het gaat vaak om zeer gemotiveerde aanhangers, die eraan hechten de door hen ontdekte heilsboodschap uit te dragen (Schouten, 2008).

¹² Karma: de som van alle daden en gedachten van de mens gedurende zijn aardse bestaan, waardoor zijn lot in volgende existenties bepaald wordt.

Religieuze stromingen binnen het hindoeïsme in Nederland

In Nederland zijn er binnen het hindoeïsme diverse stromingen. De Sanatan Dharm is de grootste en meest klassieke vorm van hindoeïsme, waartoe ongeveer tachtig procent van de Surinaamse hindoes en vrijwel alle in Nederland wonende hindoes uit Oeganda en India behoren. De tweede stroming onder hindoes in Nederland is de Arya Samaj. Deze progressieve hervormingsbeweging werd in 1875 opgericht door Svami Dayananda Sarasvati. De beweging wilde over het gecorrumpeerde hindoeïsme van die tijd heen teruggrijpen naar het zuivere hindoeïsme van de Veda's². Het godsdienstbegrip is monotheïstisch en voor de talloze godengestalten die het traditionele hindoeïsme kent, is slechts een secundaire plaats. Ze wijzen verder het kastenstelsel af en doen niet aan beeldenverering. (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Veda's>); (www.athame.nl/essays/hindoeïsme/polder.html). Hiernaast is er een aantal kleinere bewegingen in Nederland actief, zoals de Hara Krisna, de Shri Satya Sai Baba beweging en de Kabirpanthi (<http://www.hindoeraad.nl>).

Organisaties van hindoes in Nederland

Het hindoeïsme kent geen kerkgenootschappen, zoals het christendom. Een instituut dat zich van de samenleving onderscheidt, de gelovigen vertegenwoordigt en in die zin door de staat aan te spreken is, bezit het hindoeïsme dus niet. In plaats daarvan zijn er concrete relaties tussen overheidsorganen en een aantal hindoe-organisaties. Deze organisaties, die verenigingen of stichtingen kunnen zijn, organiseren niet alleen religieuze maar ook culturele en sociale activiteiten (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999). Verder in dit hoofdstuk zullen we deze organisaties kort bespreken. Ook zullen we ingaan op de hindoe-omroep en hindoeïstische basisscholen. Naast deze organisaties spelen priesters een belangrijke rol binnen het hindoeïsme en zijn er religieuze samenkomsten in tempels. Hiermee beginnen we dit hoofdstuk.

Priesters

Er zijn in Nederland ongeveer 250 hindoe priesters, pandits genoemd (www.hindoeraad.nl/). Zij hebben ieder hun traditionele banden met bepaalde families en de basis van het godsdienstige leven berust op persoonlijke verhoudingen. Zo nemen kinderen vaak de pandit van hun ouders over. Een pandit kan een vaste band hebben met een plaatselijke kring of een bepaalde tempel, maar meestal wordt hij door vele gezinnen in verschillende plaatsen uitgenodigd. Het hindoeïsme zoals de Hindoestanen in Nederland het beleven, is in de eerste plaats een huisgodsdienst. De priester komt bij families aan huis voor het verrichten van rituelen. Hierbij gaat het voornamelijk om de 'rites de passage' bij geboorte, opgroeien, volwassen worden en overlijden (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999). De opleiding van de pandits is een aanhoudende bron van zorg binnen de hindoeïstische gemeenschap. De traditionele vorming in de privésfeer door een oudere pandit voldoet niet meer en er is steeds meer vraag naar professionele scholing (Schouten, 2008).

¹³ De geschriften van de Veda's zijn de oudste geschriften van de Indiërs, die de basis vormen van hun filosofische en religieuze ideeën.

Tempels

Ondanks dat het hindoeïsme in de eerste plaats als huisgodsdienst wordt beleefd, hebben de hindoes in Nederland de behoefte gekregen om plaatsen van samenkomst in te richten. Zij hebben zich gevoegd naar het voorbeeld van christelijke kerkdiensten en de bijeenkomsten van de goeroebewegingen. Hiernaast ontwikkelde zich sterk de behoefte om juist in dit westerse land zichtbaar aanwezig te zijn in de openbare ruimte. Zo zijn er in Nederland ongeveer dertig hindoetempels, mandirs genoemd. Er zijn twee tempels met een min of meer sacrale bouwstijl. De oudste is de Radha Krishna tempel in Amsterdam-Osdorp, gebouwd in 2000. Hiernaast is er een groot cultureel centrum in Wijchen, waarin ook een tempelzaal is ingericht: de Sri Ram Mandir. Deze is in 2006 ingewijd. De meeste tempels zijn zalen in wijkcentra of verbouwde woonhuizen en winkelpanden. Soms is het uiterlijk aangepast om de indruk van een heilig bouwwerk te geven. De aanhangers van de Arya Samaj hebben hun eigen gebedsruimten. Hun bekendste tempel is het pand van de stichting ASAN in Den Haag (Schouten, 2008).

Over het algemeen is er een keer per week een eredienst in de tempel. Tijdens deze religieuze samenkomsten in de mandirs geven de pandits hun visie op hedendaagse maatschappelijke problemen. Hiernaast spreken priesters er op belangrijke religieuze hoogtijdagen hun boodschap uit die is afgeleid van de Vedische geschriften.³ Het bezoeken van de tempeldiensten is niet verplicht en de hindoe bepaalt zelf wanneer hij of zij een tempel activiteit bezoekt. De mandir functioneert ook als aanspreekpunt voor het verkrijgen van hulp bij ziekte of gezinscrisis (www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20040315_hindoeïsme03); (<http://www.hindoeraad.nl>).

Hindoe-organisaties Sanatana Dharm

Naast circa tien landelijke Sanatana Dharm-stichtingen en -verenigingen, zijn er ook organisaties op lokaal niveau werkzaam. Zij zorgen voor het opzetten van culturele en godsdienstige bijeenkomsten, waarop zij priesters uitnodigen voor de rituelen (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999). Organisaties op landelijk niveau zijn bijvoorbeeld de FSSDN (Federatie Shri Sanatan Dharm Nederland), SSDMN (Stichting Shri Sanatan Dharm Maha Sabha Nederland) en WPN (Stichting Shri Sanatan Dharm Widwad Parishad).

De FSSN pleit voor een sterke samenhang tussen sociaal-geestelijk welzijn van het individu en zijn of haar religie. Belangrijke thema's voor aanhangers zijn innerlijke rust en zelfinzicht, geweldloosheid, sociale betrokkenheid en zelfontplooiing. De FSSN heeft als doel ondersteuning te bieden aan de aangesloten (lokale) Sanatana Dharma-organisaties.

De SSDMN is een landelijk overleg- en adviesorgaan van de Sanatana Dharm-organisaties. De organisatie heeft als doel de belangen van hindoes in Nederland te behartigen. De SSDMN heeft haar eigen priesterraad en begeleidt en leidt Sanatan Dharm priesters op.

¹⁴ De Vedische geschriften zijn de oudste geschriften van de Indiërs, die de basis vormen van hun filosofische en religieuze ideeën.

Tot slot is de WPN een koepelorganisatie van verschillende Sanatan Dharm-stromingen binnen Nederland. Zij heeft tot doel het verkondigen, prediken en overdragen van de hindoe cultuur en godsdienst. De WPN heeft eveneens een cultuurraad die verschillende culturele activiteiten organiseert (www.indiawijzer.nl/religion_and_spirituality/hindu/saint_sages_swamis/sanatan_dharm2.htm).

Hindoe-organisaties Arya Samaj

De Arya Samaj kent in Nederland een sterkere organisatiegraad dan de Sanatana Dharma. Er zijn in meer dan twintig plaatsen stichtingen of verenigingen die tot deze stroming behoren. De oudste en één van de meest actieve is ASAN (Arya Samaj Nederland). De organisatie is formeel een landelijk verband, maar in de praktijk beperken de activiteiten zich grotendeels tot de regio Den Haag. Arya Samaj hangt een hervormde tak van het hindoeïsme aan die teruggaat naar de essentie van het hindoeïsme. Volgens de hervormer Swami Dayananda weken veel rituelen en gebruiken te veel af van de leer van het hindoeïsme. Deze hervormde beweging kent een duidelijk monotheïstische visie op God (Van Dijk, Rambaran & Venema, 1999).

Hindoe Raad Nederland

De Hindoe Raad Nederland is opgericht door verschillende in Nederland gevestigde hindoe-organisaties (zowel Sanatana Dharma als Arya Samaj organisaties). De HRN is door de overheid aangemerkt als gesprekspartner voor alle aangelegenheden betreffende het hindoeïsme in Nederland (www.hindoeraad.nl/); (www.indiawijzer.nl/religion_and_spirituality/hindu/saint_sages_swamis/sanatan_dharm2.htm).

Organisaties van hindoejongeren

Er is maar weinig onderzoek gedaan onder hindoejongeren, en hierdoor is er niet veel over deze groep bekend. In 1998 is het onderzoek 'Hindoe jongeren in beeld' uitgevoerd. De overgrote meerderheid van de ondervraagde hindoejongeren van 15-25 jaar geeft in dit onderzoek aan het niet moeilijk te vinden om in Nederland als hindoe te leven en is trots op de eigen religie. Verder blijkt dat hindoejongeren de mandir nauwelijks bezoeken. Veel jongeren vinden echter wel troost in de hindoerituelen. Een groot deel van de hindoejongeren blijkt hiernaast weinig kennis te hebben van het hindoeïsme. Ook beheerst de meerderheid van de hindoejongeren het Sarnami-Hindi¹⁵ niet of slechts een beetje. Vaak worden de preken en rituelen overigens in het Hindi gehouden. Een deel van de hindoejongeren kan een aantal zaken hierdoor niet goed volgen (Choenni & Matuhura, 1998).

We hebben een interview gehouden met een hindoeseleutelfiguur en een minicongres bezocht voor jonge spiritueel geïnteresseerden dat de FAS-NED (Federatie Arya Samaj Nederland) organiseerde. Hieruit komt het beeld naar voren dat er weinig actieve hindoejongerengroepen zijn. Vaak gaan jongeren zich bezighouden met hun spirituele identiteit als ze zich beginnen te settelen en pas dan gaan ze zich in een groep met religie bezig-

¹⁵ De taal van van de Surinaamse Hindoestanen, afgeleid van het Hindi.

houden. Verder zijn de activiteiten van hindoes vooral gericht op volwassenen. De tempel organiseert maar weinig activiteiten speciaal voor kinderen en jongeren.

Hindoe-organisaties hebben veel studenten als lid; bijeenkomsten worden echter weinig door hen bezocht. Hieronder volgt een overzicht van organisaties die speciaal op hindoe-jongeren gericht zijn of die een jongerenafdeling hebben.

Hindoe Studenten Forum Nederland

HSFN is een studentenvereniging met het hindoeïsme als achtergrond. De vereniging is opgericht om de algemene belangen van hindoestudenten in Nederland te behartigen, om hindoestudenten in Nederland te vertegenwoordigen en om alle geïnteresseerden in Nederland te voorzien van informatie over hindoe-onderwerpen en studenten zaken. Ook werpt HSFN een licht op actuele maatschappelijke kwesties en organiseert de vereniging lezingen, congressen en discussiemiddagen (www.hsf.nl); (www.hindoeraad.nl).

Vedic Youth Netherlands

VYN (Vedic Youth Netherlands) is een onafhankelijke landelijke organisatie die zich richt op Hindoestaanse jongeren van 18 tot en met 30 jaar. Ze bestaat sinds 1993. Vyn stelt zich neutraal op tegenover de verschillende stromingen binnen het hindoeïsme en wil een spreekbuis van Hindoestaanse jongeren naar andere organisaties zijn. VYN geeft Hindoestaanse jongeren een stem binnen de eigen gemeenschap en tegenover andere organisaties en overheden. VYN maakt maatschappelijke problemen van Hindoestanen en Hindoestaanse jongeren bespreekbaar en bevordert de deelname van de Hindoestaanse jongeren in de Nederlandse samenleving door activiteiten op maatschappelijk, politiek en sociaal-cultureel gebied. Met haar website wil de VYN zoveel mogelijk Hindoestaanse jongeren bereiken en een platform bieden (www.vyn.nl).

HJP

HJP staat voor Hindoe Jongeren Platform. Dit is een organisatie voor hindoejongeren met de volgende doelen: het creëren van een platform voor het bespreekbaar maken van religieuze, sociale, culturele en maatschappelijke onderwerpen, waarbij het hindoeïsme als grondslag dient; het laten horen van de stem van de jonge hindoes in de Nederlandse maatschappij; het organiseren van activiteiten die aansluiten bij de beleavingswereld van jonge hindoes (www.hjponline.nl).

ASJ

Arya Samaj Jongeren (ASJ) is de jongerencommissie van Arya Samaj Nederland (ASAN) en is opgericht om jongeren te interesseren voor de Vedische filosofie en cultuur. ASJ organiseert diverse activiteiten op het gebied van religie, cultuur en amusement (www.asan-asj.hyves.nl).

Actuele thema's en ontwikkelingen

Volgens de geïnterviewde sleutelfiguur is er een aantal thema's die spelen bij hindoejongeren. Allereerst de verwevenheid tussen religie en cultuur. Jongeren die actief met het hindoeïsme bezig zijn, maken een onderscheid tussen culturele gebruiken en tradities aan de ene kant, en het geloof /de hindoeïstische filosofie aan de andere kant. Daarnaast merkt de sleutelpersoon op dat voor hindoejongeren vragen over het geloof en religieuze gebruiken vaak pas actueel worden of gaan leven als de jongeren bijvoorbeeld gaan trouwen. Op dat moment komen zij hiermee pas echt in aanraking. Tot slot stelt de sleutelfiguur dat hindoejongeren niet zozeer worstelen met kwesties rondom religieuze ge- en verboden, maar meer met sociale druk vanuit de familie. De vraag hoe hiermee om te gaan – zeker in de Nederlandse context – leeft sterk bij hindoejongeren.

3.3 JOODSE JONGEREN

In deze paragraaf gaan we eerst in op het jodendom in Nederland. We bespreken kort de belangrijkste stromingen en de organisatiegraad en -vormen van joden in Nederland. Vervolgens komen organisaties van jongeren aan bod. Deze paragraaf sluit af met ‘actuele thema’s’ die volgens de geïnterviewde sleutelfiguur/informant op dit moment spelen bij joodse jongeren.

Joden in Nederland

Op dit moment wonen er ongeveer 40.000 joden in Nederland. Daarvan hebben er een kleine 10.000 een Israëlitische achtergrond. Zij zijn voornamelijk de afgelopen twee decennia naar Nederland gekomen (zoals kunstenaars, kibboetsliefdes en ondernemers). Ongeveer een derde van de joodse gemeenschap in Nederland is lid van een ‘kerkgemeenschap’. Ruim een kwart van de joden in Nederland definieert zichzelf als ‘religieus’ (Van Solinge & De Vries, 2001).

De helft van de joden in Nederland woont in Amsterdam; een aanzienlijk deel van hen, waaronder vrijwel alle orthodox-religieuze joden, woont in de Amsterdamse wijken Rivierenbuurt, Oud-Zuid, Buitenveldert en in Amstelveen. In deze wijken zijn veel synagogen te vinden, alsmede alle joodse scholen en koosjere winkels. Mediene is de naam van de gezamenlijke joodse gemeenschappen in Nederland buiten Amsterdam ((http://nl.wikipedia.org/wiki/Jodendom_in_Nederland)).

Religieuze stromingen binnen het jodendom in Nederland

Er zijn in Nederland verschillende stromingen binnen het jodendom, die we hieronder kort beschrijven. Allereerst benoemen we de twee hoofdstromingen:

Het orthodoxe jodendom

Orthodoxe joden leven geheel volgens de *Halacha* (letterlijk: volgens de joodse godsdienstcodex). In principe leven orthodoxe joden alle 613 *mitswot* (leefregels) na. Hieronder vallen bijvoorbeeld de totale sjabbatrust en kosjer voedsel. Orthodoxe en traditionele joden geloven in God en de schepping zoals beschreven in het boek Genesis. Het volk Israël zal uiteindelijk verlost worden uit de ballingschap en door toedoen van de Messias (de verlosser) zal een vrederijk ontstaan.

De meeste joden die zich tot deze denominatie rekenen zijn lid van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK). Een minderheid van de traditionele of orthodoxe joden is lid van het Portugees-Israëlitisch Kerkgenootschap (PIG). Veel leden van het NIK en PIG beleven het jodendom feitelijk niet zozeer als religie, maar meer als een deel van hun achtergrond (Van der Heide, 2008; Mousavi Thorszezi, 2009). Orthodoxe joden definiëren iemand als jood als die persoon een joodse moeder heeft; deze definitie staat ook zo beschreven in de Talmudische⁵ regels.

¹⁶ De Talmud is het joodse kerkelijk wetboek.

Het liberale jodendom

Liberaal-joden interpreteren over het algemeen de leefregels minder letterlijk. Voor deze joden is het geoorloofd om in de beleving van de joodse traditie zelf te kiezen wat wel en wat niet zinvol is in de moderne wereld. In Nederland bestaat vanaf de jaren dertig een verbond voor liberaal-religieuze joden; sinds 2006 is dit het Nederlands Verbond voor Progressief jodendom genaamd (Van der Heide, 2008).

Het liberale jodendom heeft een relatief jonge geschiedenis; de beweging is voortgekomen uit de grote negentiende-eeuwse hervormingsbeweging in Duitsland en Oost-Europa. Onder leiding van rabbijn Abraham Greiger (1810-1874) werden vergaande veranderingen aangebracht in de liturgie, waarbij het streven gericht was op aanpassingen aan de moderne tijd. Liberale joden of progressieve joden zijn lid van de Liberaal Joodse Gemeenten (LJG) of van de afsplitsingsorganisatie Beit Ha'Chidush, die aanzienlijk liberaler is dan de LJG. In tegenstelling tot de orthodoxe joden hebben liberale joden over het algemeen een bredere opvatting van de definitie van een jood, namelijk een persoon met een joodse moeder en/of joodse vader. Ook diegenen die zich tot het jodendom bekeerd hebben, het zogenaamde 'uitkomen', worden als joods beschouwd.

In Nederland bestaat een relatief gespannen verhouding tussen orthodox- en progressief-joodse organisaties. De rabbijnen van het NIK hebben besloten dat contacten of samenwerking met liberale joden binnen de religie verboden zijn. Sommige orthodoxe joden stellen dat liberale joden eigenlijk geen 'echte' joden meer zijn. Dit levert in de dagelijkse praktijk nogal eens problemen op. Zo is het bezoeken van een school van de Stichting Joods Bijzonder Onderwijs voorbehouden aan joodse kinderen en kunnen problemen ontstaan als de moeder van een aangemeld kind volgens de orthodoxe rabbijnen niet-joods is. In de liberale gemeente is de zogenaamde bekeringsprocedure gangbaar, er wordt dan gesteld dat iemand is 'uitgekomen'. Volgens de strikt orthodoxe regels is dit 'uitkomen' ongeldig verklaard (Van der Heide, 2008).

Naast de orthodoxe en liberale stromingen zijn er enkele substromingen te onderscheiden. We bespreken hieronder het seculiere jodendom, aangezien deze substroming in het kader van dit onderzoek relevant is voor het lezen van de empirische data over de joodse jongeren.

Het seculiere jodendom

Rond het midden van de negentiende eeuw doet het secularisme onder joden zijn intrede. Deze joden zijn over het algemeen overtuigd joods, maar niet aangesloten bij een joods kerkgenootschap. Soms zijn zij wel aangesloten bij een seculiere joodse organisatie. Het begrip seculier betekent in deze zin dat iemand wel joods is, maar niet religieus; hij of zij praktiseert het joodse geloof niet. In Nederland blijken niet-religieuze joden in de meerderheid te zijn. De joodse seculiere Nederlander lijkt het jodendom meer te zien als middel tot het vormen van een eigen individualiteit en zelfverwerkelijking dan als een objectief bestaand patroon van waarden en eisen waaraan iemand wenst te voldoen (Van der Heide, 2008). Een seculiere levenshouding gaat steeds minder vaak samen met gevoelens van sterke verbondenheid met Israël. In het algemeen speelt leeftijd een rol; joden ervaren de binding met Israël minder naarmate zij jonger zijn (Mousavi Thorshezi, 2009).

Overige stromingen

Voorts is er een kleine groep zogenoemde ‘conservatieve’ joden. Zij zijn lid van de Masortigemeente in Weesp. Deze joodse gemeente is pas in het begin van de 21e eeuw ontstaan. Tot slot bestaat er nog de kleinere, onafhankelijke gemeente Open Joods Kerkgenootschap Klal Israël die geen basis heeft binnen een specifiek organisatieverband.

Organisaties van religieuze joden in Nederland

Zoals gezegd zijn de meeste orthodoxe of traditionele joden lid van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap. Het NIK is veruit de grootste organisatie in het Nederlandse jodendom; het is ruim twee keer zo groot als het Liberale Verbond en dertien keer zo groot als de Portugese ‘kerk’. Het NIK beheert meer dan veertig functionerende synagogen in heel Nederland (waarvan dertien in Groot-Amsterdam) en ruim 350 begraafplaatsen. De rabbijnen leiden in samenwerking met hun bestuursleden de Nederlandse joodse gemeenschap. Op dit moment zijn er veertig joodse gemeenten aangesloten bij het NIK.

De Portugees-Israëlitische Gemeente (PIG) vertegenwoordigt de Sefardische joden⁶ in Amsterdam. De conservatieve joden (het Massorti jodendom) in Nederland stellen net als de orthodoxe joden de ‘halacha’ (goddelijke en rabbijnse wetgeving; leefregels) centraal, maar interpreteren deze soms op een andere wijze. Er is een Masorti gemeente in Weesp (Almere). Aan de gemeenten van Masorti Nederland (MN), die nog in opbouw zijn, zijn nog geen rabbijnen verbonden; zij maken gebruik van buitenlandse rabbijnen die geregeld Nederland bezoeken.

Het Verbond van Liberaal-religieuze Joden (LJG) bestaat uit negen gemeenten. De LJG beheert vier begraafplaatsen en verschillende synagogen verspreid door heel Nederland, onder andere in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Tilburg, Haaksbergen en Zuidlaren.

Organisaties van joodse jongeren

Organisaties van religieuze joodse jongeren zijn deels georganiseerd langs de lijnen van bovengenoemde kerkgenootschappen. Zo is er de JPIG, dat staat voor Jong Portugees-Israëlitische Gemeente.

Daarnaast zijn er jongerenorganisaties die langs ideologische grenzen zijn georganiseerd. Er is een groot verschil tussen (de organisatie van) joodse jongeren in Amsterdam en daarbuiten. In Amsterdam is het door de concentratie van joden en organisaties mogelijk om je als jongere goeddeels te omringen met andere joden en gelijkgestemden. Opvallend is dat de meeste jongerenorganisaties gesitueerd zijn in Amsterdam en sommige daarvan nog ‘dependances’ hebben in andere grote steden als Utrecht, Groningen en Rotterdam (inclusief omgeving Leiden en Den Haag). In Nederland bestaan er twee organisaties voor joodse jongeren die tevens een internationale reikwijdte hebben, namelijk Haboniem-Dror en Bne Akiwa. Haboniem-Dror is een socialistisch-zionistische jeugdbeweging. Met 400 leden is deze organisatie de grootste joodse jeugdorganisatie in Nederland. Haboniem-

¹⁷ Joden wier voorouders in Portugal of Spanje leefden.

Dror organiseert activiteiten voor de jeugd van 7 tot 17 jaar. Deze activiteiten worden goeddeels verzorgd door oudere jongeren (van 18 tot 25 jaar). Zij organiseren kampen en een jaarlijkse reis naar Israël.

Bne Akiwa (Bnei Akiva) is een religieus-zionistische jeugdbeweging. Deze organisatie richt zich op jongeren tussen de 7 en 22 jaar. Bne Akiwa is net als Habonim-Dror een internationale organisatie voor joodse jongeren. Anders dan in de rest van de ledenlanden wordt de Nederlandse organisatie geleid door een jong bestuur van leden tussen de 16 en 22 jaar. Ook vanuit deze organisatie wordt Israël bezocht en worden religieuze feestdagen gevierd. Tijdens de sjabbat zijn er gezamenlijke activiteiten. Ook gaan leden in de zomer en winter gezamenlijk op kamp binnen Nederland en naar Israël om op deze manier aandacht te besteden aan het joodse geloof en de joodse cultuur en historie.

Ijar, Moos! en M&N zijn andere organisaties voor joodse jongeren. Ijar is een joodse studenten- en jongerenvereniging met een orthodoxe achtergrond. De organisatie, die afdelingen heeft in de meeste universiteitssteden, heeft zelf geen religieuze grondslag. De belangrijkste doelstellingen van Ijar zijn het versterken van het joods bewustzijn, het 'Israëligevoel' versterken en het bevorderen van de (internationale) contacten tussen joodse jongeren. Ijar richt zich voornamelijk op activiteiten binnen Nederland die variëren van gezamenlijke sjabbat-maaltijden tot sportieve activiteiten. Moos! is een onafhankelijke joodse jongerenvereniging. De vereniging is bedoeld voor jongeren van 18 t/m 35 jaar, die op een actieve manier met hun jodendom bezig willen zijn. Moos! is een onafhankelijke organisatie en heeft geen speciale binding met de joodse kerkgenootschappen. De organisatie richt zich op activiteiten die in verbinding staan met cultuur, politiek, actualiteiten, religie, traditie en gezelligheid. Als laatste kunnen we de jongerenorganisatie M&N noemen, genoemd naar de twee oprichters Menachem en Natan. M&N is een recent opgerichte joodse jongerenorganisatie in Nederland, financieel gesteund door de Joodse Gemeente in Amsterdam. Het belangrijkste doel van M&N is om joodse jongeren, ongeacht hun joodse beleving, bij elkaar te brengen. M&N organiseert veel activiteiten rondom joodse thema's en feestdagen (Bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Categorie:Jodendom>; www.ijar.nl; www.moosweb.nl; www.gezelligjoods.nl/in_de_pers.php).

Actuele thema's

Voor alle religieus-joodse jongeren geldt dat de vraag 'Hoe leef ik als joodse jongere in de Nederlandse samenleving' een belangrijk thema is. De halacha (godelijke en rabbijnse wetgeving; leefregels) geven daarbij richting. Bij discussies over het joodse geloof bestaat er een sterk onderscheid tussen orthodoxe en andere joodse jongeren die meer liberaal tot seculier zijn. Antisemitisme en het conflict in het Midden-Oosten zijn belangrijke onderwerpen van aandacht voor deze jongeren. Een belangrijk thema vinden zij vooral de berichtgeving van de media over het Midden-Oostenconflict; vaak wordt gesteld dat de media slechts een eenzijdig beeld van het conflict presenteren (zie hoofdstuk 6).

3.4 CONCLUSIES

In dit hoofdstuk hebben we in kaart gebracht hoe religieuze jongeren in Nederland zijn georganiseerd. Hiervoor hebben we gebruik gemaakt van literatuur en eerder uitgevoerd onderzoek. Ook hebben we het internet geraadpleegd en gesproken met enkele experts die op de hoogte zijn van historische en actuele ontwikkelingen rondom gelovige jongeren in Nederland. De inventarisatie is niet uitputtend. Het doel van de inventarisatie is een context te schetsen voor de resultaten van de groepsgesprekken die we in de hoofdstukken 4 tot en met 6 bespreken.

Achtereenvolgens zijn we ingegaan op (de organisatie van) christelijke, hindoeïstische en joodse gelovigen in Nederland. Het christelijk geloof is in omvang van de gelovigen verreweg het grootst in Nederland: 58% van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder rekent zich in 2008 tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering. Negenentwintig procent van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder rekent zich rooms-katholiek en 9% Nederlands-hervormd. Daarnaast behoort 6% van de bevolking tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en is 4% christelijk-orthodox. Tien procent van de gelovige Nederlanders van 18 jaar en ouder rekent zich tot een ander geloof: 4% is moslim en 6% wordt gevat in de categorie 'overig'. Hieronder vallen ook 'onze' onderzochte groepen, namelijk de hindoes en de religieuze joden in Nederland.

Vanwege de grootte van de groep christenen, de aard van het protestantisme (zie 3.1) en de lange traditie van het christelijk geloof in Nederland is het niet verwonderlijk dat bij deze groep veel verschillende gezindten en tradities zijn gevonden. In onze inventarisatie onderscheiden we het rooms-katholicisme en het protestantisme. Daarnaast hebben we de christelijke migrantenkerken die zijn ontstaan met de komst van niet-westerse – voornamelijk Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse – migranten naar Nederland apart beschreven.

Ook het hindoeïsme in Nederland kent diverse stromingen. De grootste groep mensen die in Nederland het hindoeïsme aanhangt zijn Hindoestanen, immigranten van Indiase herkomst uit Suriname. De meerderheid van hen is aanhanger van de Sanatan Dharm, een klassieke vorm van hindoeïsme. De tweede stroming is de Arya Samaj, een progressieve hervormingsbeweging.

Een kwart van de joden in Nederland noemt zichzelf religieus. De meesten van hen rekenen zich tot het orthodoxe of tot het liberale jodendom.

Als we kijken naar de organisatie(graad) van de drie religies, dan kunnen we concluderen dat de christelijke en de joodse gelovigen een hoge organisatiedichtheid hebben. Op allerlei levensterreinen bestaan religieuze organisaties, bijvoorbeeld media, maatschappij, sociaal-cultureel, politiek en onderwijs. Voor de joodse gelovigen tekenen we hierbij aan dat er vooral in Amsterdam, waar de helft van de joden in Nederland woont, veel 'aanbod' is. Voor de christenen geldt: hoe vrijzinniger, hoe losser de organisatiegraad. Of omgekeerd: bij de meer orthodoxen kunnen we spreken van een eigen 'minizuil', waarbinnen alles is georganiseerd. Bij de rooms-katholieken is er weinig organisatorische samenhang tussen degenen die zichzelf als katholiek zien. Onder katholieken die regelmatig naar de

kerk gaan, is de verbondenheid groter. De migrantenkerken zijn vaak lid van een van de koepelorganisaties. Deze organisaties zijn erop gericht om migrantenkerken te ondersteunen op inhoudelijk en materieel gebied.

De hindoes in Nederland kennen een beduidend minder hoge organisatiegraad. Dit heeft te maken met het feit dat het hindoeïsme geen kerkgenootschappen kent. Het hindoeïsme kent geen instituut dat de gelovigen vertegenwoordigt. De hindoe-organisaties die er zijn, zijn verenigingen of stichtingen die meestal naast een religieuze, ook een sociale en culturele functie hebben.

Als we inzoomen op de organisatie(graad) van gelovige jongeren, dan kunnen we stellen dat deze goeddeels een afspiegeling is van de organisatie(graad) van het betreffende geloof zoals we hierboven hebben geschetst. Dat betekent dat de christelijke jongeren een groot aantal organisaties kennen. Ook voor en door joodse jongeren is er – vooral in Amsterdam – een aanbod. Hindoejongeren zijn veel minder georganiseerd. Er is slechts een aantal jongerengroepen bekend.

Naast religieuze jongerenorganisatie langs de lijnen van de geloofstraditie of de gezindte zijn er organisaties waarin jongeren van diverse geloofstradities zich verenigen. Zo zijn er studentenverenigingen voor gelovige jongeren en landelijke ontmoetingsdagen voor jongeren.

In de volgende hoofdstukken doen we verslag van de groepsgesprekken die zijn gehouden met jongeren die lid zijn van een religieuze jongerenorganisatie, van een kerk of een samengestelde jongerengroep.

4 Christelijke jongeren

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de groepsgesprekken met de christelijke jongeren. Twee thema's staan centraal: hoe geven de jongeren vorm en inhoud aan hun geloof in een seculiere context en van welke steun en hulpbronnen maken zij gebruik? Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. In paragraaf 4.1 bespreken we de achtergrondkenmerken van de groepen die aan ons onderzoek hebben deelgenomen. In paragraaf 4.2 staat de verhouding met de Nederlandse samenleving centraal. In paragraaf 4.3 gaat het om de thema's waarmee christelijke jongeren vandaag de dag te maken krijgen. In paragraaf 4.4 en 4.5 bespreken we de steun die de jongeren ontvangen in hun eigen omgeving en de hulpbronnen waarvan zij gebruik maken bij de geloofsuitoefening. In paragraaf 4.6 bespreken we waaraan jongeren behoefte hebben bij de ontwikkeling van hun geloof. Paragraaf 4.7 is gewijd aan de conclusies. Deze hebben betrekking op de hierboven genoemde thema's: geloven in een seculiere samenleving en (behoefte aan) steun.

4.1 DE DEELNEMENDE CHRISTELIJKE JONGEREN

In totaal zijn zeven groepsgesprekken met christelijke jongeren gehouden. Hieraan hebben 64 jongeren deelgenomen, waarvan iets meer meisjes dan jongens. De meerderheid van de respondenten zit op school of studeert, maar er zijn ook jongeren die fulltime werken. De jongste deelnemer was 14 en de oudste 26 jaar. De meeste deelnemers zijn tussen de 18 en 22 jaar oud. Zes van de zeven groepen waren gemengd, in één groep zaten alleen meisjes. In onderstaande tabel is een en ander weergegeven.

Groepen	Deelnemers	Jongens	Meisjes	Kenmerken deelnemers
1. Pentecostal Revival Church Amsterdam	12	3	9	Jongeren van Ghanese herkomst. Leeftijd van 13-20 jaar, scholieren en studenten
2. Pinkstergemeente Deventer	8	3	5	Leeftijd van 16-23 jaar, scholieren en studenten
3. Heilige Michael Parochie, rooms-katholieke kerk Emmeloord	4	0	4	Leeftijd 14-15 jaar, scholieren
4. Nederlands Gereformeerde Kerk De Lichtboog, Houten	8	6	2	Leeftijd 18-21 jaar, studenten
5. Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland	19	11	8	Leeftijd 18-23 jaar, studenten en werkenden
6. Sint Petrus Parochie, rooms-katholieke kerk Uden	5	2	3	Leeftijd 21-26 jaar, studenten en werkenden
7. Oecumenische Studenten-gemeente Utrecht	8	2	6	Leeftijd 20-25 jaar, studenten
Totaal	64	29	35	

Voor alle groepen geldt dat de jongeren bezoeker en/of lid zijn van de in de tabel genoemde (kerk)gemeenschappen. In hoofdstuk 3 zijn de diverse christelijke stromingen en groeperingen geschetst. Op basis van deze schets kunnen we de zeven groepen als volgt typeren: er zijn twee katholieke groepen (in Emmeloord en in Uden) en vijf protestantse groepen. Deze kunnen we als volgt indelen in een spectrum van orthodoxie aan de ene kant en vrijzinnigheid aan de andere kant: de studenten van de oecumenische studentengemeente Utrecht behoren tot de 'oecumenisch-protestanten'. De jongeren van de Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland behoren tot de rechtervleugel van de PKN en vertonen veel kenmerken van het bevindelijk-christelijk geloof. De jongeren van de Nederlands Gereformeerde Kerk in Houten, de jongeren van de pinkstergemeente in Deventer en de jongeren van de Pentecostal Revival Church in Amsterdam kunnen worden gerekend tot de 'evangelisch-reformatorischen', waarbij we kunnen aantekenen dat de laatstgenoemde ook te karakteriseren is als een 'migrantenkerk'.

De plaats van het geloof in het dagelijks leven

Hieronder schetsen we een beeld van de plaats van het geloof in het dagelijks leven van de jongeren. Op welke manier en hoe intensief zijn zij met het geloof bezig en hoe verwoorden de jongeren zelf welke plaats het geloof in hun leven inneemt?

De belangrijkste activiteiten die de jongeren in het dagelijks leven ondernemen rondom het geloof zijn kerkbezoek, uit de bijbel lezen en bidden. Daarnaast zijn veel van de jongeren ook 'doordeweeks' actief in of rond de kerk, in een koor of een bandje, of door deelname aan catechisatie of een jeugd(gespreks)groep. De regelmaat waarmee de jongeren de kerk bezoeken, uit de Bijbel lezen en bidden, varieert sterk van persoon tot persoon, maar ook tussen de groepen zijn er verschillen. De katholieke deelnemers aan het groepsgesprek in Emmeloord lezen bijvoorbeeld niet regelmatig uit de bijbel. Voor de katholieke jongeren uit Uden daarentegen is het uit de bijbel lezen, het bidden en het kerkbezoek een van de regelmatig terugkerende bezigheden. Bij de analyse van de gegevens van de protestants-christelijke groepen valt op dat de oudere jongeren, die de middelbare school hebben verlaten, bidden en in de bijbel lezen vaker noemen als activiteiten van het dagelijks leven. Veel van de (oudere) jongeren geven aan dat zij zich gaandeweg meer, of meer bewust met het geloof gaan bezighouden. De jongeren in Houten – die meestal al van kinds af aan de kerk bezoeken – noemen de bewuste keuze om te geloven 'tot het geloof komen'. De meeste jongeren vinden dat zij in de loop der tijd steviger in hun schoenen zijn komen te staan als het gaat om het geloof. De jongeren wijten dit enerzijds aan de puberteit. Anderzijds stellen ze dat ze gaandeweg meer kennis over het geloof vergaren, die hen beter in staat stelt om zich tot een niet-christelijke omgeving te verhouden of vragen van buiten te beantwoorden. *'Ik vind het nu makkelijker om christen te zijn dan op de middelbare school. Ik weet nog wel dat ik er toen toch een beetje een schaamtegevoel over had om te zeggen dat ik christen was, maar nu niet meer. Ik durf er veel meer voor uit te komen.'* En: *'Ik denk dat dat komt omdat je in de puberteit zo bezig bent met je identiteit dat je heel erg bezig bent met de vraag hoe je op anderen overkomt.'* (Groepsgesprek pinkstergemeente Deventer).

De jongeren die vertellen dat zij nu heel bewust met het geloof bezig zijn, zijn meestal van mening dat het geloof een plaats heeft in *alle* zaken van het dagelijks leven.

'Ik denk wel dat het geloof het meest belangrijk is in mijn leven. Ik ben nu ongeveer vier jaar serieus met het geloof bezig. Je probeert gewoon wel te laten merken dat je christelijk bent. In je dagelijks leven praat je erover met vrienden, of gewoon met mensen, of je bent alleen en je luistert naar muziek of je leest uit de bijbel. Je bent er dan steeds mee bezig. En waar je je mee vult, dat uit je ook. Dus als je je vult met God, dan draag je dat op een gegeven moment ook uit. Je kunt daarin steeds leren, maar dat is een proces waarin je groeit. Dat wil ik tenminste. Ik vind het belangrijk om aan mensen te laten zien dat ik christen ben. Ik vind het ook heel gaaf om christen te zijn. Voor mij is het het belangrijkste in mijn leven.' (Groepsgesprek Nederlands Gereformeerde Kerk Houten).

Zoals bovenstaand citaat al aangeeft, ervaren de jongeren die bewust met het geloof bezig zijn hieruit steun in het dagelijks leven. De persoonlijke relatie met God staat hierbij centraal. *'Als er echt dingen gebeuren die me raken, als ik hoor dat mensen ziek zijn, of er gebeuren hele vrolijke dingen, dan heb ik wel even een kort lijntje naar boven.'* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).

Kortom, jongeren die aangeven bewust met het geloof bezig te zijn, stellen over het algemeen dat hun geloof een centrale plaats in hun leven inneemt. Dit uit zich zowel in allerlei activiteiten die zij rondom het geloof ondernemen als in hun visie op het leven en in hun gedrag.

Geloofsprincipes en gedrag

In het laatste deel van deze paragraaf bespreken we geloofsprincipes en gedrag die door de jongeren naar voren zijn gebracht. De jongeren verschillen tussen en binnen de groepen in het belang dat zij hechten aan leefregels of geloofsvoorschriften. Voor de een is *'bidden voor het eten'* een belangrijk voorschrift, terwijl een ander stelt niet voor het eten te bidden, maar juist *'het in de eigen waarde laten van mensen'* ziet als een centraal christelijk geloofsprincipe. Overigens merken de jongeren vaker wel dan niet op dat het helemaal niet om 'bijzondere' regels en gedrag gaat, maar juist over zaken die overeenstemmen met fatsoensnormen en een houding van respect tegenover de medemens. Hooguit zijn de regels en het gedrag door het geloof (meer) geïnternaliseerd. *'Die principes en vaste waarden en normen zitten gewoon in me.'*

Naast 'bidden voor het eten' zijn door de jongeren de volgende leefregels en gewoonten genoemd: niet (overmatig) drinken of drugs gebruiken, geen seks voor het huwelijk, niet vloeken en niet roddelen. Naast 'het in de eigen waarde laten van mensen' zijn de volgende waarden genoemd die religieus gemotiveerd zijn: eerlijk zijn, (zelf)vertrouwen hebben, naastenliefde, oprecht zijn, een gevoel van eigenwaarde hebben, openstaan voor andere mensen en bewuste keuzes maken. Bewuste keuzes maken betekent in dit verband dat je als gelovige (van tevoren) een afweging maakt hoe je je in een bepaalde situatie als gelovige wilt opstellen. Het gaat om situaties waarin je zou kunnen verwachten dat geloofsprincipes in het gedrag kunnen komen. Het meest gebruiken de jongeren het voorbeeld van uitgaan en alcohol. De jongeren geven aan een afweging te maken: gaan zij wel of niet in op een uitnodiging om uit te gaan? *'Het is soms lastig om met bepaalde dingen mee te doen. Als mensen bijvoorbeeld uitgaan en stappen met als enige doel om zo snel mogelijk dronken te worden en zoveel mogelijk meisjes te versieren, dan denk ik: Dat is niet het leven waarvoor ik wil leven.' Dat zal misschien wel leuk zijn voor een avond, maar wat betekent die keuze voor de rest van je leven? Dat betekent dat ik soms aan vrienden, of bij de voetbal 'nee' moet zeggen.'* (Groepsgesprek Nederlands Gereformeerde Kerk Houten).

Kortom, als er ruimte en respect is om als gelovige de eigen koers te varen én de jongeren verwachten zelf niet in een situatie te belanden waarin verleidingen niet te weerstaan zijn, dan is er geen sprake van een 'gevaarlijke' situatie. Zijn deze randvoorwaarden niet aanwezig, dan zullen de jongeren grosso modo proberen de situatie te vermijden.

In diverse groepen hebben jongeren de metafoor van de 'brede' en de 'smalle' weg geïntroduceerd om te omschrijven hoe zij met praktische dilemma's omgaan. Vaak moeten zij de moeilijke, smalle weg kiezen, zo stellen zij. Deze weg leidt – in tegenstelling tot de brede, gemakkelijke weg – wel tot een bevredigende uitkomst. *'De kwestie is eigenlijk: ga je via de smalle, nauwe weg naar boven of via de vierbaansweg naar beneden?'* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).

Naast uitgaan en alcohol zijn het wel of niet werken op zondag en het ‘meepraten’ als een groep roddelt, genoemd als dilemma’s waarmee jongeren in het dagelijks leven te maken kunnen krijgen. Op school kan het spanning veroorzaken om je als christen te verhouden tot bijvoorbeeld de evolutietheorie en in werk – vooral in zorgberoepen – geven kwesties rondom leven en dood (abortus, euthanasie, ivf) aanleiding tot het maken van bewuste keuzes: wel of niet tegen de heersende mening ingaan, of wel of niet meedoen aan activiteiten. *‘Ik zou een keer met mijn klas naar een museum toe gaan waar dingen op sterkwater te zien zijn. Ik ben uiteindelijk niet meegegaan omdat ik daar vanwege mijn geloof niet achter kan staan.’* (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

Aan de jongeren is ook de vraag voorgelegd of zij vinden dat zij (veel) verschillen in opvattingen en gedrag van jongeren die niet-gelovig zijn, of van jongeren die een ander geloof hebben. Om met dat laatste te beginnen: zij blijken vaak weinig van de inhoud van andere geloven af te weten. Daarom vinden de jongeren het lastig om te beoordelen in hoeverre zij veel van andersgelovige jongeren verschillen. Niettemin hebben de meeste jongeren het idee dat de verschillen aanzienlijk zijn, net als met niet-gelovige jongeren. Naast de voornoemde voorbeelden die vooral betrekking hebben op specifieke leefregels en geboden of op opvattingen die kunnen afwijken van de heersende normen, is in een aantal groepsgesprekken ter sprake gekomen dat het geloof verstrekkende consequenties heeft voor de visie op het leven en het samenleven. Deze consequenties overstijgen het niveau van praktische afwegingen en do’s and don’ts. Sommige jongeren geven aan dat de liefde die zij ervaren van God dóórwerkt in hun eigen leven en hun omgang met andere mensen. *‘Nu leer ik dat ik de liefde die ik ontvang van God ervoor zorgt dat ik andere mensen niet afkraak, of mezelf op een voetstuk plaats. Ik merk dat ik met andere ogen naar mensen kan kijken. Ik voel mezelf gewoon geliefd en dat kan ik dan gewoon doorgeven aan andere mensen [...]’* *‘Als je bijvoorbeeld de bijbel leest, dan staan daar allerlei dingen in. Het grootste gebod is toch wel ‘Heb God lief en je naaste als jezelf’. En steeds als je met God bezig bent, dan kom je er steeds meer achter dat het echt belangrijk is om van je naaste te houden. En dan wil je dat ook doen, omdat het belangrijk is.’* (Groepsgesprek Nederlands Gereformeerde Kerk Houten).

Daarnaast geeft het geloof het leven betekenis, zin en richting. Levensvragen als ‘Waartoe zijn wij hier op aarde?’ worden door het geloof beantwoord. Een rooms-katholieke jongere uit Uden verwoordt dit als volgt: *‘Soms zie ik mensen die heel onzeker zijn en dan denk ik: ‘Goh, als je nou eens wist wat het geloof je kan brengen en hoe het je sterker kan maken.’ Niet-gelovige jongeren zijn vaak onzeker en lopen maar achter degene aan die het hardste roept. Dan krijg je mensen die niet precies weten wat ze willen [...]. Zij proberen hun waarheid te zoeken en er achter te komen wie ze zijn en wat ze willen. Maar in een wereld waar alles zo snel is en gericht is op geld en succes, moet je juist af en toe even stilstaan.’*

Tot slot, zo stellen sommige jongeren, maakt hun geloof in een hiernamaals hun kijk op het leven en het samenleven van mensen anders die dat van niet-gelovigen.

‘Je hebt een andere levensvisie. Zij denken ‘dood is dood’ en wij geloven in een leven na de dood. Afhankelijk van die levensvisie passen zij ook hun leven aan. Ze halen er gewoon uit wat er in zit en dat uit zich in hoe ze omgaan met relaties, hoe ze het weekend invullen en hoe ze hun vrije tijd invullen en vakanties en dergelijke. Er wordt niet in een leven na dit

leven geloofd. Ze hebben dan misschien ook minder verantwoordelijkheidsbesef. Minder grenzen ook. Wij geloven dat we verantwoording moeten afleggen. Zij geloven dat niet, dus als zij iets verkeerd doen, geloven ze niet dat ze dit voor God moeten verantwoorden. Dus zolang ze er een ander geen kwaad mee doen, hebben zij daar waarschijnlijk geen slecht gevoel over. Dat zou voor ons heel anders zijn, tenminste, als het goed is wel.' (Groepsge-sprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

Kortom, het overgrote deel van de jongeren die wij hebben gesproken, beschouwt zichzelf als een actief christen; niet verwonderlijk, aangezien de groeps gesprekken plaatsvonden binnen de setting van christelijke jongerenorganisaties. De jongeren zijn afkomstig uit de hoek van de 'oecumenisch-protestanten' (waarbinnen overigens een grote spreiding naar orthodoxie bestaat) en de 'evangelisch-reformatorischen'. Een van de groepen is onderdeel van een 'migrantenkerk'. Hoewel dit geen hard gegeven is, lijkt het er over het algemeen op dat naarmate jongeren ouder worden, zij bewust(er) voor het geloof kiezen. De jongeren die bewust met het geloof bezig zijn, noemen de plaats van het geloof in hun dagelijks leven 'belangrijk' of 'het belangrijkste'. Het verschil van persoon tot persoon en van groep tot groep welke geloofsprincipes en gedragingen als meest belangrijk worden genoemd. Toch bestaan er grote overeenkomsten: naar de kerk gaan, bidden en uit de bijbel lezen, en meer in het algemeen, je 'als christen gedragen' zijn door bijna alle jongeren genoemd. De metafoor van de keuze tussen de brede en de smalle weg gebruiken jongeren om aan te geven voor welke dilemma's zij zich soms gesteld zien in de Nederlandse, seculiere context. In de volgende paragraaf gaan wij hier nader op in.

4.2 VERHOUDING TOT DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

In deze paragraaf bespreken we hoe de christelijke jongeren hun verhouding tot de Nederlandse samenleving zien: gaan zij hier (helemaal) in op, leven ze er middenin, of zijn er voor hen twee werelden: die van het geloof in het privédoein en de seculiere wereld daaromheen? Vervolgens bespreken we de percepties van de buitenwereld: welk beeld hebben Nederlanders van christenen? Tot slot zullen we kijken naar de ruimte en bescherming die de samenleving biedt.

Ervaringen als gelovige in Nederland

De groepsgesprekken zijn begonnen met de vraag aan de jongeren hoe het is om in Nederland gelovig te zijn. De meeste jongeren vertellen dat zij *'geen problemen'* hebben met gelovig zijn in Nederland. De belangrijkste reden die zij hiervoor aandragen is dat Nederland en het christendom met elkaar verbonden zijn en iedereen wel een beeld heeft van wat het christelijk geloof inhoudt. *'Christelijk zijn in Nederland is best wel makkelijk omdat Nederland een christelijke achtergrond heeft.'* (Groepsgesprek Pentecostal Revival Church Amsterdam).

Als je in Nederland christen bent, dan wordt je in principe geen strobreed in de weg gelegd, zo stellen veel jongeren. Wel komt het voor dat de jongeren het idee hebben dat zij moeten opboksen tegen (voor)oordelen over christenen. *'Omdat het christendom het bekendste geloof is, heeft iedereen hier wel een mening over. Vroeger deed ik nogal eens stoer en dan vonden ze [klasgenoten] dat dit niet paste bij een christen.'* (Groepsgesprek pinkstergemeente Deventer).

Kortom: er bestaat in Nederland een beeld van wat het christendom inhoudt. De grote meerderheid van de mensen is hierover volgens de jongeren niet negatief. Over het algemeen staat men niet afwijzend of afkeurend tegenover christelijke jongeren. Onverschilligheid van niet-gelovigen (*'Dat is jouw ding en ik het mijne'*) en een oppervlakkige belangstelling noemen de jongeren het vaakst als reacties van niet-gelovigen.

Afkeuring of verbazing (*'Goh, doe jij dat nog, dat is ouderwets!'*) kan wel aan de orde zijn als de jongeren in de ogen van de buitenwereld (te) actief met het geloof bezig zijn, of als duidelijk zichtbaar is dat de jongere gelovig is. In dat geval ervaren de jongeren dat zij tot een minderheidsgroep behoren, en dit vinden zij wel eens lastig. *'Het is heel onderscheidend om in Nederland te geloven. Je hoort toch tot een minderheid. Je merkt het als je tot de kern van het geloof komt en je echt vertelt wat je gelooft. Dan merk je echt dat je anders bent dan niet-christenen.'* (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland). En:

'Ik was in de klas de enige die er op een praktische manier mee bezig was, naar de kerk ging. Ik deed verschillende dingen. Als dat onderwerp dan ter sprake kwam, werd er altijd wel naar mij gekeken, alsof ik woordvoerder was van de christelijke kerk. En je moet je verantwoorden, dat je niet bij een sekte zit of zo.' (Groepsgesprek Oecumenische Studentengemeente Utrecht).

Vanzelfsprekend is de context waarin de jongeren zich bevinden van belang. In Nieuw-Lekkerland wonen veel protestants-christenen. In de directe leefomgeving is geloven heel gewoon. Deze jongeren hebben bijna zonder uitzondering een christelijke (meestal reformatische) basis- en middelbare school bezocht. De ervaring tot een minderheidsgroep te behoren doen zij vooral op na de middelbare-schooltijd. Dit geldt ook voor een aantal jongeren uit de andere protestants-christelijke groepen. *‘Voor mij was het in mijn jeugd heel gemakkelijk. Ik ben opgegroeid in de biblebelt en zat echt in een wereldje met allemaal christelijke mensen. Iedereen ging bijvoorbeeld naar reformatische scholen. Dat heeft voor mij de basis gelegd.’* (Groepsgesprek Oecumenische Studentengemeente Utrecht).

De meeste andere jongeren wonen in veel diverser samengestelde omgevingen en krijgen al op jongere leeftijd te maken met vrienden, leraren en anderen die niet gelovig zijn. Veel jongeren stellen dat de reactie van de buitenwereld in belangrijke mate afhangt van de wijze waarop je jezelf presenteert. Het is heel belangrijk om oprecht of ‘echt’ te zijn. Als je je niet anders voordoet dan dat je bent, herkennen anderen dat je serieus bent en hiervoor hebben zij respect. *‘Het geloof past bij mij. Ik ben niet ‘ik’ zonder geloof. En als je daar op een eerlijke manier mee omgaat, dan heb je geen last van negatieve reacties.’* (Groepsgesprek Oecumenische studentengemeente Utrecht).

De verhouding tot de Nederlandse samenleving wordt beïnvloed door het feit of het gevoel dat je tot een minderheidsgroepering behoort en de mate waarin je jezelf definieert als ‘anders’ ten opzichte van niet-gelovigen. Het scherpste contrast zien we tussen de groepsgesprekken in Emmeloord en Nieuw-Lekkerland. De deelnemers uit Emmeloord vertellen dat er weinig katholieke jongeren in de Noordoostpolder zijn en dat degene die er zijn, meestal niet belijdend zijn en niet naar de kerk gaan. *‘Ik wist niet dat sommige klasgenoten ook gelovig waren. Maar zij gaan niet naar de kerk enzo, dus ik wist dat eigenlijk niet.’* Nieuw-Lekkerland daarentegen is een dorp waarin een groot deel van de bevolking belijdend christen is. Er is een rijk aanbod aan christelijke activiteiten en scholen.

‘Bij ons zijn er natuurlijk bijna geen andere geloven. De algemene opvatting van mensen in onze gemeente is ‘dit geloof je.’ Maar de buitenwereld, zeg maar de stad – maar het kan ook een niet-christelijke school zijn – daar is de algemene opvatting dat er niet in God wordt geloofd. Dus wat dat betreft kun je wel zeggen dat je in een heel andere wereld terechtkomt [...]’. ‘Je moet op een gegeven moment de stap zetten. Je hebt op een christelijke basisschool gezeten en op christelijk voortgezet onderwijs. Je komt vast en zeker wel een keer in een niet-christelijke werkomgeving. Je moet er gewoon een keer aan. Je woont niet in een geheel christelijk land.’ (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

Jongeren uit Nieuw-Lekkerland hebben dus wel degelijk een idee van twee werelden. De overige groepen nemen een tussenpositie in. Gelijkgestemden bevinden zich vooral in het eigen gezin, de kerk en de jeugdgroep van de kerk en in beperktere mate op school. Daarbuiten is de meerderheid van de jongeren niet-gelovig.

Hoe stellen de jongeren zich op in een seculiere omgeving? Opvallend is dat de meeste jongeren vertellen dat zij geen grote moeite hebben om zich tot hun omgeving te verhouden. In de vorige paragraaf bespraken we al dat zich soms dilemma’s voordoen rondom

leefregels en gedrag, maar ook dat jongeren een strategie ontwikkelen om hiermee om te gaan ('bewuste keuzes maken').

Het niet durven 'uitkomen' voor je geloof beschrijven de meeste jongeren dan ook als een dilemma waarmee zij in de puberteit hebben afgerekend. Over het algemeen vinden de jongeren dat er in de samenleving voldoende respect en tolerantie is voor het feit dat zij gelovig zijn.

Percepties van de buitenwereld

Zoals we in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk al aangaven, vinden de jongeren dat er geen grote interesse is voor hun geloof. Een van de jongeren stelt dat dit komt doordat het christelijk geloof heel bekend is en geworteld is in de Nederlandse cultuur: *'Wanneer iemand in de klas moslim is of hindoe, dan worden daar veel meer vragen over gesteld. Dat vind ik wel jammer.'* (Groepsgesprek Pinkstergemeente Deventer).

De katholieke jongeren in Uden vinden juist dat er toch wel veel interesse is in hun geloof. Zij wijten dit aan het feit dat ze hun geloof actief belijden. In hun leefomgeving zijn veel mensen van huis uit katholiek, maar niet actief (meer) in de kerk. Deze mensen willen vaak graag weten waarom de jongeren ervoor kiezen om wél actief te zijn.

Hoe dan ook, er leven volgens de jongeren wel heel veel (voor)oordelen over christenen, die soms leiden tot vragen van niet-gelovigen. Als deze vragen voortkomen uit oprechte interesse vinden de jongeren het fijn om op de vragen in te gaan. Soms hebben zij echter de indruk dat de vragen bedoeld zijn om hen in een hoek te zetten. *'Dan vragen ze 'waarom is er leed op de wereld?' Ja dat zijn best wel vragen.... Ik weet daar wel een antwoord op, maar zelf vind ik het ook erg natuurlijk. Het is erg afhankelijk van hoe de vraag wordt gesteld. Er zijn mensen die het puur doen om jou te testen. Tegelijkertijd zijn er ook mensen die echt geïnteresseerd zijn.'* (Groepsgesprek Hervormde gemeente Nieuw-Lekkerland).

Een van de jongeren uit het groepsgesprek in Utrecht stelt dat in de samenleving de lat voor christenen vaak hoger wordt gelegd dan voor anderen. Dit komt voort uit de (voor)oordelen die er over christenen heersen. *'Ik denk dat er van christenen wordt verwacht dat ze heel tolerant zijn en respectvol, maar bij niet-christenen mis ik dat nog wel eens, dat die hoog niet zover reikt.'*

Andere beelden of (voor)oordelen vanuit de samenleving waarmee de jongeren te maken krijgen zijn 'christenen hebben een goed arbeidsethos', 'ze hebben grote gezinnen en dure auto's', 'christenen zijn schijnheilig', 'onderling sterk bij elkaar betrokken', 'Urk' en 'sektarisch'. Deze beelden, vooral als ze negatief zijn, kunnen wel eens lastig zijn, maar echt veel hinder ondervinden de jongeren er niet van. Het omgaan met dit soort beelden is ook een opdracht vanuit je geloof, zo stelt een jongere van de Pentecostal Church in Amsterdam. *'Belemmeringen zullen er altijd zijn in je leven. De vraag is hoe je ermee omgaat.'* Een jongere uit Houten voegt hier aan toe dat een stevige basis van christelijk geloof hiervoor belangrijk is. *'Ik denk dat als je een goede basis hebt, dat je dan in Nederland gewoon goed als christen kunt functioneren.'*

Ruimte en bescherming van de samenleving en politiek

De vraag of de samenleving en de overheid christelijke jongeren voldoende ruimte bieden om hun geloof te belijden beantwoorden bijna alle jongeren volmondig met 'ja'. *'Nederland is een vrij land en er staat in de bijbel dat je de overheid moet gehoorzamen, dus dit botst niet.'*[...]. *'Ik ben blij, ik mag alles. Ik woon in Nederland. Ik ben vrij in wat ik geloof. Ik vind Nederland een fijn en vrij land.'* (Groepsgesprek Oecumenische Studentengemeente Utrecht).

Toch zijn er ook verbeterpunten. De katholieke jongeren uit Uden en de jongeren van de hervormde gemeente in Nieuw-Lekkerland vinden dat er vanuit de samenleving en de overheid niet altijd voldoende waardering is, of belang wordt gehecht aan het christelijk maatschappelijk middenveld. *'Ik denk dat het voor de maatschappij van belang is dat er zulke groepen zijn. Een christelijke jongerengroep bijvoorbeeld. Je vindt daar heel veel geloof, maar daarnaast worden er ook een hoop waarden en normen bijgebracht. En ik denk dat dat jongeren ook sterker maakt en voorbereidt op de maatschappij. Dit is een behoefte die anders niet vervuld wordt. Het gebeurt ook wel op scholen, maar in veel mindere mate.'* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).

Waardering vanuit de politiek en de samenleving zou (mede) kunnen blijken uit een ruimhartig subsidiebeleid voor maatschappelijke activiteiten van religieuze groepen, maar dit staat volgens de jongeren juist onder druk. De jongeren van de pinkstergemeente in Deventer benadrukken daarom het belang van christelijke partijen (in de regering).

Een ander verbeterpunt dat de jongeren noemen is dat voor afwijkende meningen in Nederland weliswaar ruimte is, maar dat het dominante discours vaak wordt gepresenteerd als 'de enige waarheid'. Vaakgenoemd voorbeeld is de evolutieleer. De jongeren zouden willen dat het meer vanzelfsprekend wordt dat verschillende (minderheids)perspectieven aan bod komen. De meeste jongeren zijn niet pessimistisch over de mogelijkheden hieromtrent. De jongeren van de Hervormde Gemeente in Nieuw-Lekkerland vrezen echter dat in de toekomst tolerantie van niet-gelovigen ten opzichte van gelovigen zal afnemen. Als voorbeeld noemen zij een toenemende intolerantie voor het om geloofsredenen niet willen vaccineren. *'Vroeger moest je dat zelf weten, maar nu moet je je vrije dagen inleveren als je je niet laat vaccineren en je ziek wordt.'*

Een van de redenen voor de afname van tolerantie voor het geloof is volgens hen het maatschappelijk debat rondom de islam in Nederland. Negatieve berichten over het islamitisch geloof stralen af op andere geloven. Ook jongeren in andere groepen hebben gerefereerd aan de positie van de islam in Nederland, soms om te illustreren dat de samenleving hén goeddeels positief beoordeelt, soms om aan te geven dat christenen volledig geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving. In beide gevallen worden moslims opgevoerd als gelovigen die door de samenleving vaak negatief beoordeeld worden en hiertoe met andere gewoonten of onaangepast gedrag soms ook aanleiding geven.

4.3 ACTUELE THEMA'S

Met welke thema's houden christelijke jongeren zich (in groepsverband) bezig? Tussen de groepen zijn veel overeenkomsten: in bijna alle groepen zijn de volgende drie hoofdthema's genoemd: praktische vragen over het geloof, de verdieping van het geloof en de relatie met God en de verspreiding van het geloof/evangelisatie. Deze thema's kwamen voor een deel ook al in hoofdstuk 3 naar voren.

De praktische vragen over het geloof hebben betrekking op zaken die jongeren in het dagelijks leven tegenkomen. Een jongere van de Pentecostal Revival Church in Amsterdam zegt: *'Gewoon, dingen die je eigenlijk zou willen doen als je geen christen zou zijn.'* Al eerder zagen we dat uitgaan, relaties en seks, en alcohol zaken zijn waarmee jongeren te maken krijgen. Bij deze en andere kwesties vragen jongeren zich af hoe zij zich zouden moeten opstellen: wat mag of kan wel en wat niet? Jongeren bespreken deze kwesties onderling in bijeenkomsten. Soms raadplegen ze bronnen, zoals de bijbel. *'Samen bestuurde je het woord van God, of het tegenstrijdig is of juist niet met bepaalde dingen.'* Sommige jongerengroepen nodigen ook deskundige 'gast sprekers' uit, die licht laten schijnen op dergelijke vragen.

Maar evenzo vaak – zo stellen vooral de oudere jongeren – gaat het in gesprekken of bijeenkomsten van jongeren onderling over de verdieping van het eigen geloof en de ontwikkeling van de persoonlijke relatie met God. *'Hoe je een relatie met Jezus opbouwt'; 'Hoe word ik sterker in mijn geloof en waar staat het geloof nou eigenlijk voor?'* De jongeren van de pinkstergemeente in Deventer en de Hervormde Gemeente in Nieuw-Lekkerland voegen als specifiek geloofsthema nog 'de eindtijd' toe. *'Omdat de wereld best wel achteruitgaat. Hoe lang duurt het nog?'*

Ook de verspreiding van het christelijk geloof is in bijna alle groepen genoemd als belangrijk en actueel thema. *'Hoe je het geloof naar de buitenwereld kan brengen.'* Hierover spreken de jongeren (onderling) vanuit twee invalshoeken. Enerzijds ligt er de vraag hoe de buitenwereld naar binnen te halen is: hoe kun je niet-gelovigen interesseren voor het geloof? In enkele groepen wordt opgemerkt dat christelijke gemeenten zich veel meer open zouden kunnen stellen voor niet-gelovigen. *'Om heel eerlijk te zijn, ik geloof wel dat onze leer heel zuiver is, maar van andere gemeenschappen gaat soms meer uit, die zijn soepeler naar andere mensen, naar niet-christenen.'* (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

Anderzijds – en dit speelt bij de twee katholieke groepen – constateren de jongeren dat er in de kerk in het verleden weinig aandacht is geweest om jongeren bij de kerk te betrekken. Dit heeft ertoe geleid dat in de katholieke kerk sprake is van een 'verloren generatie'. *'Wat ik binnen de kerk lastig vind is dat je eigenlijk een hele generatie mist. Onze ouders, daar zie je er maar heel weinig van in de kerk. Daarnaast zijn er allerlei jongeren die heel actief zijn en iets met het geloof willen. Als wij dit aangeven aan de generatie boven ons, dan krijg je wel een afwijzende reactie van 'goh ja, maar wij móesten dat vroeger en we vonden het niets en waarom zou je dat nou vrijwillig doen?''* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).

Uit deze constatering komen twee thema's voort: hoe verhoud je je tot degenen die niet meer actief met het geloof bezig zijn? Het is lastig als (de generatie van) je ouders argwauwend staan tegenover je religieuze interesses en activiteiten. Een tweede thema is praktisch: hoe zorg je ervoor dat de kerk de kinderen van de 'verloren generatie' weer iets te bieden heeft? Zoals de jongeren in Uden aangaven: het is meestal de generatie boven de jeugdgeneratie die zorgdraagt voor jeugdactiviteiten, clubs en onderwijs.

De katholieke jongeren in Emmeloord bevestigen dat zij zich vaak niet aangesproken voelen door de wijze waarop de kerkdiensten worden ingevuld: *'Ik ga niet vaak naar de kerk, omdat ik de verhalen niet begrijp. De meeste mensen in de kerk zijn zo oud.'* Meer nog missen ze actieve jongeren en katholieke activiteiten waaraan zij zouden kunnen deelnemen: behalve de club waaraan zij onder leiding van een volwassen begeleidster deelnemen, is er in de eigen regio geen aanbod voor hen, en dit wordt node gemist.

4.4 STEUN VAN OUDERS, LEEFTIJDGENOTEN EN RELIGIEUZE ORGANISATIE(S)

In deze paragraaf staan we stil bij de steun die de jongeren ontvangen bij het geloof. Achtereenvolgens bespreken we de ervaren steun van ouders en leeftijdgenoten en de steun van religieuze organisatie(s). In een aantal groepsgesprekken is nadrukkelijk naar voren gekomen dat het voor het geloof/ het geloven van groot belang is dat je steun uit je naaste omgeving ontvangt. *‘Geloven kun je niet alleen’*. In het groepsgesprek in Houten vertelt een deelnemer dat de vanzelfsprekende steun uit de eigen omgeving eigenlijk pas opvalt als die wegvalt: *‘Ik heb nu bijvoorbeeld een vriend die tijdelijk in Portugal woont. Die heeft het nu moeilijk met zijn geloof omdat hij een half jaar in zijn eentje zit. En toen was-ie pas weer even in Nederland en toen was-ie gewoon helemaal opgelucht. Dan merk je toch wel dat je geloven toch niet in je eentje kunt doen.’* (Groepsgesprek Nederlands Gereformeerde Kerk Houten).

Ook in Uden benadrukken de jongeren dat het voor de ontwikkeling van het geloof van belang is om in een netwerk of netwerken te verkeren met andere gelovigen: *‘Als ik helemaal alleen zou staan, dan zou het erg moeilijk zijn om te geloven. Niet dat ik het dan niet zou willen, maar je kunt pas ergens voor kiezen als je weet dat het bestaat, als je weet wat het is. Het is heel belangrijk dat je het ziet en aangeboden krijgt.’*

Dat anderen – naasten – invloed hebben, wil overigens niet zeggen dat het geloof geen bewuste keuze is, zo merkt een deelnemer aan het groepsgesprek in de Pentecostal Revival Church in Amsterdam op: *‘Geloof is je eigen keus. Je moet nooit gedwongen gaan geloven. God wil dat je hem vanuit je hart dient en dat kan alleen maar als je er zelf voor kiest.’*

Ouders

Bijna zonder uitzondering antwoorden de deelnemers *‘mijn ouders’* als we hun vragen naar personen waarbij zij steun zoeken rondom geloofszaken. Zoals we eerder hebben opgemerkt zijn bijna alle deelnemers van jongs af aan opgegroeid in de traditie van het christelijk geloof. Voor kinderen zijn ouders de meest logische en primaire bron van informatie en steun: *‘Ja, als kind kwam ik er gewoon mee in aanraking. Familie, vrienden, mijn omgeving, iedereen geloofde.’* Een deel van de jongeren tekent aan dat hun ouders hen altijd vrij hebben gelaten om al dan niet actief bezig te zijn met het geloof. Vooral voor de katholieke jongeren geldt dat hun ouders – hoewel van huis uit katholiek – zélf niet erg actief met het geloof bezig waren. Veel van de katholieke deelnemers aan de groepsgesprekken hebben ouders die bijvoorbeeld niet regelmatig naar de kerk gaan. *‘Mijn moeder zegt altijd: je moet het maar zeggen als je naar de kerk wilt hoor. Dan gaan we gewoon.’* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Emmeloord).

Sommige katholieke jongeren vertellen dat hun ouders – in tegenstelling tot zichzelf – niet meer actief met het geloof bezig zijn. *‘Ik kom wel uit een katholiek gezin, maar door negatieve ervaringen van vroeger hebben mijn ouders zich van de kerk afgekeerd. En nu ik er wat meer mee bezig ben, merk ik wel dat zij dat apart vinden, zo van ‘Dat je dat leuk kan vinden.’* (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).

De katholieke jongeren die ouders hebben die minder actief zijn dan zijzelf benadrukken echter dat zij van hun ouders voldoende ruimte krijgen om hun geloof te beleven. Sommige ouders staan er hooguit wat huiverig tegenover, maar leggen hun zoon of dochter geen strobreed in de weg.

De jongeren verschillen van mening over de kwestie of hun ouders ook in het heden een bron van steun en informatie vormen bij het geloof. Veel jongeren maken een onderscheid tussen een algemeen steunende functie van ouders – *‘Ze steunen je, al is het alleen maar door te luisteren. Daar hoeven ze niet eens katholiek voor te zijn.’* – en steun van ouders in geloofsaangelegenheden. Wat dat laatste betreft: veel jongeren geven aan dat zij in plaats van, of in aanvulling op de steun van hun ouders elders steun hebben gevonden. In de meeste gevallen gaat het om leeftijdgenoten (zie hieronder), maar ook het feit dat zij – nu zij kind-af zijn – zelfstandig religieuze bronnen kunnen raadplegen, maakt dat jongeren minder (uitsluitend) op ouders leunen als het om het geloof gaat.

Voorals de jongeren van de Pentecostal Revival Church in Amsterdam benadrukken dat (hun) ouders op een andere manier geloven dan zijzelf, en dat daarom andere bronnen van steun gewenst zijn. *‘De ouderen zitten meer vast aan cultuur en traditie. Wij zijn onderzoekend en stellen meer vragen. Ouderen doen sommige dingen gewoon, zonder precies te weten waarom. Als ouders zeggen dat iets hoort of moet, dan berust dit vaak op de cultuur, in plaats van op het geloof. En als ik daar vragen over stel, dan zeggen ze ‘Daarom! Je bent brutaal.’*

De jongeren van de meeste andere groepsgesprekken ervaren een veel minder grote kloof, maar ook zij menen dat ouders/ouderen anders in het geloof staan. Dientengevolge hebben jongeren andere steunbehoeften, waarin ouders niet altijd kunnen voorzien: *‘Jongeren zijn meer praktisch, die willen horen hoe ze het moeten doen in deze wereld, ouderen zijn veel meer op de traditie.’* (Groepsgesprek Hervormde gemeente Nieuw-Lekkerland).

We begonnen deze paragraaf met de constatering van de jongeren dat je geloven niet in je eentje doet. Het laatste deel van deze paragraaf is gewijd aan de steun die jongeren ervaren van gelovige leeftijdgenoten en religieuze organisaties.

Leeftijdgenoten en religieuze jongerenorganisatie(s)

De groepsgesprekken hebben plaatsgevonden met jongeren die elkaar vanwege het geloof periodiek treffen. In elk groepsgesprek is daarom aan de orde geweest welke rol de betreffende groepen spelen als bron van steun bij het geloven. Zonder uitzondering melden de jongeren dat zij veel steun ontleen aan het bijeenkomen met leeftijdgenoten in het kader van het geloof. *‘Soms moet je keuzes maken en daarbij kun je wel wat hulp gebruiken. Je kunt ook samen bidden, en langzamerhand wordt dan duidelijk wat je kan doen.’*

Soms is de betreffende jongerengroep slechts een van de vele gremia waarin jongeren met elkaar over geloofszaken kunnen praten. Dit is vooral het geval in meer orthodoxe kring, waarin diverse soorten verenigingen en ondersteuningsstructuren beschikbaar zijn: *‘Er zijn genoeg ouderavonden of lezingen. Er is altijd wel iemand die je te woord kan staan, bij-*

voorbeeld een jeugdouderling. En er is een jeugdvereniging.’ (Groepsgesprek Hervormde gemeente Nieuw-Lekkerland).

Voor andere jongeren – met name de katholieke – is de eigen jongerengroep de enige, of de belangrijkste plaats om met leeftijdgenoten over het geloof te praten. *‘Ik ben heel blij dat ik deze groep heb kunnen vinden, dat ik meer over mijn geloof kan praten en meer met mijn geloof kan doen. Het stond eerst op een laag pitje en ik dacht: ‘Ik ben de enige.’ Nu kun je er echt in groeien. Dat vind ik wel fijn.’ (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).*

Overigens ontmoeten de meeste jongeren virtueel of in persoon andere gelovige jongeren uit andere delen van het land. Dit gebeurt op fora op het internet, maar ook op grote bijeenkomsten van bijvoorbeeld Jong Katholiek, of het Flevototaalfestival, een muziekfestival voor christelijke jongeren. *‘Als ik daar dan naar toe ga, dan denk ik ‘tjee, wat zijn er veel van ons’. Ja (haha), dat denk ik dan echt hoor. Dat vind ik dan wel heel leuk dat we allemaal bij elkaar zijn dan.’ (Groepsgesprek Pinkstergemeente Deventer).*

De meerderheid van de jongeren is heel tevreden over de steun die zij ontvangen van zowel hun ouders als van leeftijdgenoten en religieuze (jongeren)organisaties. Het zijn opnieuw de katholieke jongeren die aangeven meer behoefte te hebben aan onderlinge ontmoeting en uitwisseling, ook met gelovige jongeren uit andere delen van het land. *‘Als je op de EO-jongerendag kijkt dan zijn daar 40.000 jongeren. Ja, het is gewoon ondenkbaar dat zoiets ook voor katholieke jongeren zou worden georganiseerd. Dat zou wel heel leuk zijn.’ (Groepsgesprek rooms-katholieke kerk Uden).*

4.5 HULPBRONNEN BIJ HET GELOOF

Met de deelnemers van de groepsgesprekken hebben we gesproken over de hulpbronnen die zij raadplegen ter ondersteuning van hun geloof. Naast de ouders, leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s) waardoor jongeren zich gesteund kunnen voelen, zijn ook andere bronnen van steun, hulp en informatie genoemd. De belangrijkste – in alle groepen genoemd – is de bijbel. De bijbel is het woord van God en het lezen van de bijbel geeft gelovigen inzichten en inspiratie bij het geloven in het dagelijks leven. Daarnaast is er nog een andere reden dat de bijbel dé primaire bron is. *‘Door de bijbel bouw je een band met God op, maar het is ook belangrijk omdat je weet dat het een betrouwbare bron is. Van andere boeken die over het geloof gaan, kun je dat niet altijd goed inschatten of beoordelen.’* (Groepsgesprek Nederlands Gereformeerde Kerk Houten).

Voor de meer orthodox georiënteerde jongeren is zuiverheid of juistheid van de bron een belangrijk thema. Bijna alle christelijke jongeren zoeken op internet wel eens iets op, maar: *‘Bij op het internet zoeken moet je wel oppassen dat de bron zuiver is, dat het op de voor ons juiste manier is onderzocht of beschreven.’*

Dit bezwaar is te ondervangen door na te gaan van wie of van welke organisatie de bron afkomstig is. Bij twijfel zijn er altijd voldoende vertrouwenspersonen of religieuze autoriteiten aanwezig, aan wie een kwestie kan worden voorgelegd. *‘Als we iets niet weten, dan bespreken we dit onderling en leggen het voor aan de jeugdleider. Ik kijk ook naar programma’s, soms via de satelliet, en ik ga naar andere jeugdbijeenkomsten.’* (Groepsgesprek Pentecostal Revival Church Amsterdam).

Zoals blijkt uit bovenstaand citaat, gebruiken christelijke jongeren ook (vooral) elkaar als het gaat om steun of informatie rondom geloofskwesties. Dit gebeurt ‘face to face’, maar ook via internet (bijvoorbeeld ‘Ik hou van Jezus Hyves’).

4.6 ONDERSTEUNINGSBEHOEFTE

Met de jongeren is gesproken over de vraag of, en zo ja welke ondersteuningsbehoeften of wensen zij hebben (voor de toekomst) als het gaat om het geloof. Zoals al uit de vorige paragraaf is gebleken vinden de christelijke jongeren dat zij – in grote lijnen – goed worden ondersteund en dat er (meer dan) genoeg ondersteuningsmogelijkheden voor hen zijn, in de familiesfeer, binnen de eigen religieuze organisatie(s), door leeftijdgenoten, religieuze bronnen en religieuze autoriteiten. *‘Je hebt tegenwoordig zoveel diverse media waar je over het geloof kan leren, op cd’s, dvd’s, websites, je kan zoveel lezen op het internet over het geloof.’* (Groepsgesprek pinkstergemeente Deventer).

Zoals we al eerder hebben gezien zijn het vooral de katholieke jongeren die wensen dat er meer (specifiek) aanbod voor jongeren binnen hun eigen religieuze gemeenschap ontstaat. De jonge katholieke jongeren uit Emmeloord pleiten daarbij (ook) vooral voor aandacht voor jongeren in de eucharistieviering. *‘Het moet minder streng en ze moeten minder moeilijk praten, zodat het ook begrijpelijk is voor jongeren. En niet zo langdradig.’* Daarnaast verzucht een katholieke jongere uit Uden: *‘Boven de rivieren organiseren ze zich beter. De netwerken zijn dichter en er zijn meer jongeren.’*

Maar ook protestants-christelijke jongeren merken soms op dat er ‘in de kerk’ nog gewerkt kan worden aan het verbeteren van de toegankelijkheid voor en aansluiting bij jongeren. *‘De drempel is best wel hoog. Je moet jongeren er zelf bij betrekken, dan komen ze sneller naar de kerk dan wanneer bijvoorbeeld een ouderling een brief stuurt.’* (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

Door de jongeren van de Pentecostal Revival Church in Amsterdam – die erg tevreden zijn over de aandacht die in hun kerk bestaat voor jongeren – is de wens uitgesproken dat er meer en betere accommodaties komen voor kerken (in de Bijlmer). *‘Kerken moeten betere plekken krijgen. Wij zaten bijvoorbeeld in een garage, en heel veel kerken zitten daar nog steeds.’*

De gereformeerde jongeren uit Houten zijn heel tevreden over het aanbod voor jongeren binnen hun eigen kerkgemeenschap, maar zij constateren dat de vele christelijke kerken naar hun inzicht onnodig op een eiland opereren. *‘De kerken kunnen wat meer integreren. Ik kwam vorig jaar bij een studentenvereniging met mensen vanuit allerlei christelijke stromingen. Ik dacht toen bij een jongen die nogal uit een strenge kerk kwam, dat ik daar weinig overeenkomsten mee zou hebben, maar nu is hij mijn beste vriend geworden. We kunnen zoveel van elkaar leren. We zijn allemaal christenen en het is belangrijk om niet teveel te focussen op de verschillen. We zijn allemaal gelovig.’*

Tot slot is door zowel katholieke als protestants-christelijke jongeren opgemerkt dat zij behoefte hebben aan meer belangstelling en een positieve waardering voor het geloof vanuit de samenleving. Deze jongeren stellen dat zij zich vanuit de samenleving ondersteund zouden voelen als er meer positieve waardering voor hun geloof zou bestaan. De katholieke jongeren uit Uden vinden het jammer dat de media het katholieke geloof vaak zo negatief belichten. *‘En actieve katholieke jongeren zie je al bijna helemaal niet.’* Het gebrek aan waardering vanuit de samenleving zien zij ook terug in het stopzetten van de overheidssubsidie voor de website van het landelijke ‘Jong Katholiek’. Ook in andere

groepen is uitgesproken dat het goed zou zijn als de waarde van het geloof voor de samenleving als geheel meer zou worden (h)erkend: *'Christelijke normen en waarden kunnen goed zijn voor de samenleving. Het kan meer gewaardeerd worden dat christelijke ouders hun kinderen opvoeden met bepaalde normen en waarden.'* (Groepsgesprek Hervormde Gemeente Nieuw-Lekkerland).

4.7 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk hebben we verslag gedaan van de uitkomsten van de gesprekken met zeven christelijke jongerengroepen, waarvan twee katholieke en vijf protestants-christelijke. In deze conclusieparagraaf formuleren we een antwoord op de twee centrale vragen van dit onderzoek: hoe geven de jongeren vorm en inhoud aan hun geloof in een seculiere context en van welke steun en hulpbronnen maken zij gebruik?

Om met het eerste te beginnen: over het geheel genomen vinden de jongeren dat zij er in de Nederlandse, seculiere context goed in slagen om hun geloof vorm en inhoud te geven. Zij ondervinden hierbij geen grote problemen. De ruimte die zij in de samenleving krijgen om hun geloof te beleven en (verder) te ontwikkelen, beoordelen zij als voldoende. Dit heeft volgens hen te maken met het gegeven dat Nederland geworteld is in een christelijke traditie. Ook niet-gelovigen zijn enigszins bekend met de organisatie en inhoud van het geloof. Wat ook helpt, is dat er relatief veel christenen zijn. De jongeren zijn weliswaar onderdeel van een minderheid in de samenleving, maar wel van een grote en geaccepteerde minderheid. Overigens leggen de diverse groepen een andere nadruk op verschillen dan wel overeenkomsten tussen christelijke en niet-christelijke jongeren. Jongeren die een meer orthodoxe geloofsrichting aanhangen, benoemen zichzelf vaker als 'minderheidsgroepering'. Deze jongeren zijn iets minder positief over de ruimte die zij krijgen om hun geloof te beleven. Wettelijk en maatschappelijk zijn er voldoende waarborgen, maar onder invloed van verdergaande secularisatie en een negatieve toon in het debat over de scheiding van kerk en staat zou deze ruimte in de toekomst onder druk kunnen komen te staan.

Naast een positieve waardering van het geloof als zodanig, zouden de christelijke jongeren wensen dat er meer erkenning is voor de intrinsieke waarde van christelijke organisaties en activiteiten. Kerken en jeugdverenigingen dragen bij aan burgerschapsvorming en er wordt veel vrijwilligerswerk verricht, dat ook ten goede komt aan mensen buiten de directe geloofsgemeenschap.

Kortom, de jongeren beoordelen de wijze waarop zij gestalte kunnen geven aan hun geloof in een seculiere context positief, maar hebben wel enige zorgen over de toekomst.

In dit hoofdstuk zijn we uitgebreid ingegaan op de vraag welke randvoorwaarden voor jongeren belangrijk zijn bij het ontwikkelen en vormgeven van hun geloof en welke zaken zij missen. Er zijn drie belangrijke bronnen van steun genoemd: ouders, leeftijdsgenoten en religieuze organisatie(s). Kortom: sociale steun is belangrijk, hoewel andere ook toegang kunnen verschaffen tot andere bronnen van steun, zoals geschreven bronnen over het geloof en muziek.

Voor het overgrote deel van de protestantse jongeren geldt dat de ouders de jongeren van kinds af aan actief hebben geïntroduceerd in het geloof en dat ook thuis het geloof een belangrijke rol speelde in het dagelijks leven. De ouders zijn ook een belangrijke bron als voorbeeld en als bron van kennis over het geloof. Meer of minder expliciet beschrijven de protestantse jongeren een proces van het maken van een bewuste keuze voor het christelijk geloof – 'tot geloof komen' – en in de meeste gevallen hebben de jongeren de steun – vaak in de vorm van ruimte bieden – van de ouders als heel positief ervaren. De jongeren

met een migrantenachtergrond tekenen daarbij wel aan dat hun ouders, doordat zijzelf zijn opgegroeid in een heel andere cultuur, er een heel andere geloofsbeleving op nahouden en hen daarom ook niet altijd goed kunnen begeleiden bij de ontwikkeling van hun geloof. Ook jongeren van andere protestantse groepen hebben geopperd dat hun ouders op een andere manier geloven – minder kritisch, meer volgend – dan jongeren, maar bij hen lijkt het meer te gaan om een ‘gewone’ kloof tussen opeenvolgende generaties.

Ook de katholieke jongeren ervaren over het algemeen veel steun van hun ouders, maar meer bij het opgroeien en volwassen worden in het algemeen dan in het geloof. De katholieke jongeren in de twee groepsgesprekken duiden hun ouders aan als een ‘verloren generatie’. De generatie van de ouders heeft zich in het laatste deel van de vorige eeuw afgekeerd van de katholieke kerk of is hierbij geleidelijk aan minder betrokken geraakt. Dit heeft tot gevolg dat katholieke jongeren in de katholieke kerk activiteiten en aandacht missen voor kinderen en jongeren. Het is immers meestal de voorgaande generatie die zorgdraagt voor de introductie van kinderen en jongeren in het geloof en in de kerkgemeenschap.

Voor katholieke maar ook voor de protestantse jongeren vormen (daarom) religieuze jongerengroepen en activiteiten speciaal gericht op jongeren een heel belangrijke bron van steun. Het is heel moeilijk, en volgens sommigen zelfs onmogelijk, om in je eentje te geloven. De ‘eigen’ groep is een grote bron van steun, maar ook landelijke (koepel)organisaties die (massa)activiteiten organiseren en gelijkgestemde jongeren bijeenbrengen zijn belangrijk voor de jongeren. We kunnen grofweg stellen dat vooral de katholieke jongeren behoefte hebben aan meer organisatie(graad) en meer activiteiten, vooral op het lokale niveau, terwijl voor de protestantse jongeren geldt dat grosso modo in hun behoeften is voorzien.

5 Hindoejongeren

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de groepsgesprekken met de hindoejongeren. In de eerste paragraaf beschrijven we de deelnemende hindoejongeren. De tweede paragraaf van dit hoofdstuk gaat over de verhouding tot de Nederlandse samenleving: Hoe biedt de samenleving voldoende bescherming en ruimte? Vervolgens bespreken we thema's betreffende het geloof die de jongeren bezighouden. De volgende drie paragrafen van dit hoofdstuk gaan over ervaren steun, hulpbronnen die de jongeren gebruiken en ondersteuningsbehoeften. In de laatste paragraaf bespreken we de conclusies. Hebben de jongeren voldoende ruimte voor de ontwikkeling van hun religieuze identiteit in de samenleving? En welke randvoorwaarden zijn aan- of afwezig binnen de eigen groep of geloofsgemeenschap, maar ook in de Nederlandse samenleving?

De analyse in dit hoofdstuk vindt plaats op het niveau van de groepen die zichzelf als meer of minder religieus typeren.

5.1 DE DEELNEMENDE HINDOEJONGEREN

In totaal zijn drie groepsgesprekken met hindoejongeren gehouden. Hieraan hebben veertien jongeren deelgenomen: vijf meisjes en negen jongens. In alle drie de groepen zaten zowel jongens als meisjes. Alle deelnemers studeren of zitten op school.¹⁸ De jongste respondenten zijn 18 en de oudste 24 jaar. In onderstaande tabel is een en ander weergegeven.

Groepen	Deelnemers	Jongens	Meisjes	Kenmerken deelnemers
1. ASJ (Arya Samay Jongeren). Jongerencommissie van Arya Samaj Nederland (ASAN)	5	4	1	Jongeren uit Den Haag en Rotterdam. Leeftijd 19-24 jaar, studenten.
2. HSFN (Hindoe Studenten Forum Nederland)	4	3	1	Studenten aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Leeftijd 20-22 jaar.
3. Hindoejongeren uit de omgeving van Utrecht	5	2	3	Jongeren uit de omgeving Utrecht (Maarssen). Leeftijd 19-20 jaar, studenten.
Totaal	14	9	5	

Bij de eerste twee groepen gaat het om jongeren die lid zijn en in het bestuur zitten van de in de tabel genoemde organisaties. De hindoejongeren uit de omgeving van Utrecht zijn niet verenigd, de contacten met deze jongeren zijn op individuele basis gelegd via een medewerkster van het Verwey-Jonker Instituut die zelf een hindoe achtergrond heeft.

Onderscheid tussen meer en minder religieuze deelnemers

Wanneer we naar de drie hindoegroepen en de mate van religiositeit kijken dan bevinden zij zich op een schaal: van meedoen met de hindoetraditie door deel te nemen aan de feesten en rituelen tot het nastreven van een hindoeïstische leefwijze en het aanhangen van het hindoeïstische gedachtegoed. Een aantal jongeren uit de drie groepen vertelt dat ze om religieuze redenen vegetariër zijn en geen vlees, vis of ei eten.

De jongeren uit Utrecht zijn in de hindoetraditie opgegroeid en voor hen bestaat het hindoe-zijn vooral uit het deelnemen aan rituelen en feesten. Een deelnemer zegt: *‘Ja, hoe definieer je gelovig... Ik bedoel, ik doe mee met alles wat mijn moeder doet. De feesten, dat soort dingen, daar doe ik aan mee. Maar in het dagelijks leven heb ik niet zoiets van ‘God help me’ of iets in die vorm.’* De jongeren uit Utrecht beschouwen religie als een privézaak en zijn dan ook niet onder die noemer verenigd.

De jongeren van de HSFN zitten in het bestuur van een studentenvereniging, waarin naast het hindoeïsme, vooral het Hindoestaan-zijn een bindend element is. Niettemin besteedt

¹⁸ Dat we geen werkende jongeren hebben getroffen heeft waarschijnlijk te maken met de gemiddeld betrekkelijk jonge leeftijd van de deelnemers en het gegeven dat een van de groepsgesprekken plaatsvond bij een studentenvereniging. Of werkende hindoejongeren zich minder dan studerende verenigen in het geloof, is met ons onderzoek niet vast te stellen.

deze groep wel aandacht aan religieuze zaken. De jongeren van de HSFN vinden zichzelf religieus, maar minder dan sommige andere hindoes. Ze doen mee met de feesten, maar weten niet overal de betekenis van en houden zich minder aan bepaalde leefregels dan sommige anderen. Een deelnemer zegt: *'Ik ben zelf ook niet heel erg religieus. Ik doe soms wel mee met bepaalde dingen, feestdagen enzo, maar ik weet ook niet overal de betekenis van. En ik heb ook niet altijd de drang om ergens de gedachte achter te zoeken. Gisteren had ik bijvoorbeeld een crematie, dan zie je dat alles heel erg religieus gaat, het afscheid nemen, het cremeren zelf, het is best wel heftig allemaal. Maar dan weet ik niet wat alles betekent.'* Wel spelen bepaalde principes vanuit de hindoeïstische levenswijze een rol in het leven van deze jongeren en twee deelnemers geven aan te bidden. Een deelnemer zegt: *'Een van de belangrijkste concepten binnen onze levenswijze is geweldloosheid en dat probeer ik tot uiting te brengen door vegetarisme. Dus geen dieren beschadigen. Verder probeer je een goed mens te zijn, dat is voor iedereen weer anders, daar kun je totaal eigen invulling aan geven. Karma, actie leidt tot reactie. Ook zaken als dienstbaarheid ten opzichte van de samenleving, dat is ook een van de belangrijke concepten. Zorg voor je ouders, zorg voor je omgeving.'* Het belang van de levenswijze binnen het hindoeïsme wordt door hem duidelijk onderstreept wanneer hij het hindoeïsme definieert: *'Eigenlijk is het hindoeïsme geen geloof maar meer een levenswijze. Het is meer dan rituelen doen of bidden voor een God. Het is hoe je het leven inricht en daarbij worden tools aangereikt. En dat zie ik als meer dan een geloof. Dus geloof, niet in de zin van de definitie die wordt gehanteerd in Nederland.'*

De jongeren van de ASJ hebben bewust gekozen voor deelname aan een organisatie die is gelieerd aan een tempel. De voornaamste doelstelling van de ASJ is om jongeren in contact te brengen met de Vedische filosofie. De hindoejongeren van de ASJ zeggen veel met het geloof bezig te zijn en beschouwen zichzelf als gelovig. Het hindoeïsme ervaren zij als een levenshouding, 'een way of life' die zich kenmerkt door het streven om een goed mens te zijn. Een deelnemer zegt: *'In het hindoeïsme gaat het erom om iedereen zoveel mogelijk in zijn waarde te laten. Als je maar een goed mens bent, dan is het prima. Het geloof biedt wel een bepaald kader, dat bepaalt hoe jouw instelling is, hoe je in het leven staat.'*

5.2 VERHOUDING TOT DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

In deze paragraaf staat de verhouding tussen de hindoejongeren en de seculiere context van de Nederlandse samenleving centraal. Als eerste gaan we in deze paragraaf in op de ervaring die de hindoejongeren hebben als gelovige in de Nederlandse samenleving. Vervolgens bespreken we de percepties van de buitenwereld: welk beeld hebben Nederlanders van hindoes? Tot slot zullen we kijken naar de ruimte en bescherming die de samenleving biedt.

Ervaring als gelovige in Nederland

Aan de hindoejongeren is gevraagd hoe zij het ervaren om gelovig te zijn in Nederland. De jongeren zijn hierover in grote meerderheid positief: het is in Nederland goed mogelijk om je geloof te belijden. *‘In Nederland mag je geloven wat je wilt.’* Een aantal jongeren voegt hieraan toe dat zij hun geloof vooral als een privéaangelegenheid zien, waardoor het volgens hen minder voor de hand ligt dat botsingen met niet-gelovigen plaats zouden vinden. Zo zegt een deelnemer van de ASJ: *‘Of iemand gelooft, is zijn ding. Hindoes hebben over het algemeen de instelling dat je geloof voor jezelf is. Je moet je geloof privé belijden en niet anderen hiermee vervelen, hooguit als ze er naar vragen.’* Daarnaast stellen de jongeren dat het hindoegehoof zelf heel vrij is. Er zijn volgens hen geen dwingende regels of principes die het lastig zouden maken om in de Nederlandse samenleving te participeren en te functioneren. *‘Het hindoeïsme is eigenlijk wel heel vrij. Als je dingen anders wil doen, dan mag dat best. Je doet de dingen omdat je ze zelf goed vindt en het idee is dan dat je vanzelf naar het goede gaat. We hebben niet van die dwingende regels, dat vind ik wel het beste.’*

Kortom: doordat de regels over het algemeen flexibel gehanteerd worden en het geloof als een privézaak wordt gezien, zijn er weinig botsingen met de seculiere samenleving. In aanvulling daarop stellen sommige jongeren dat hindoes (letterlijk) weinig ruimte opeisen. *‘Wij zijn gewoon heel praktisch. Als er bijvoorbeeld op de universiteit geen plek is om te bidden, dan accepteren wij dat gewoon, dat is jammer, maar het zij zo.’* Ook noemen veel jongeren in de gesprekken dat je je moet aanpassen aan de Nederlandse samenleving. Dit lijkt voor de jongeren een belangrijk uitgangspunt te zijn. Een deelnemer van de ASJ zegt in dit verband: *‘Ik vind zelf dat je je toch wel moet aanpassen aan de samenleving. Als je het bijvoorbeeld hebt over seks voor het huwelijk, dan zijn er een heleboel Hindoestanen die vinden dat dat absoluut niet mag. Of alcohol. Dat gaat ook niet goed samen met het hindoeïsme. Maar een borreltje op zijn tijd kan geen kwaad, als je er maar verstandig mee omgaat. Aanpassen is dan toch belangrijk.’*

Wanneer het gaat om botsingen met de Nederlandse samenleving, dan hebben deze volgens de jongeren niet zozeer met de religie te maken als wel met de Hindoeïstische cultuur. De meeste hindoes gedragen zich volgens de jongeren van ASJ bescheiden en dit werkt in Nederland wel eens in hun nadeel. Een deelnemster zegt hierover het volgende: *‘Wij zijn gewend om ouderen met u aan te spreken en om ons toch een beetje terughoudend op te stellen. Niet al te veel tegenspraak te geven en dergelijke. Maar ja, op het werk zeggen ze dan bijvoorbeeld: ‘Waarom ben je zo onzeker?’. Ik ben niet onzeker, maar ik probeer respect voor je te tonen! Dat wordt dan wel weer tegen je gebruikt. Maar dat is eigenlijk meer een cultuuraspect.’* Nederlanders zouden ook wel iets kunnen leren van de hindoes op

het gebied van respect en dienstbaarheid, vinden de jongeren. Vooral tijdens het groeps-gesprek met de Utrechtse jongeren wordt uitgebreid ingegaan op het laveren tussen twee culturen en op botsingen tussen de eigen en de Nederlandse cultuur. Het gaat dan vooral over de opvoeding. Er zijn veranderingen onder invloed van de Nederlandse samenleving, maar deze gaan erg langzaam. Vooral hindoemeisjes krijgen strenge regels van thuis mee, voor de jongens is dit in veel mindere mate het geval. Een deelnemster zegt hierover: *'Ik denk dat je hier in een westerse maatschappij toch wel anders opgroeit en dat dit toch wel conflicten met zich meebrengt. Want jij krijgt de levenswijze van hier op straat ook mee. Het is hier bijvoorbeeld normaal dat je op je vijftiende een vriendje krijgt. Als je bij ons vijftien bent en thuis komt met een jongen, dan zitten ze van 'heh, dat hoort niet'. Dus wat dat soort dingen betreft denk ik dat we wel heel erg verschillen in de manier van opvoeding.'*

Percepties van de buitenwereld

Wanneer het gaat over het beeld dat de buitenwereld heeft van het hindoeïsme noemen jongeren de volgende zaken: veel goden, Bollywood, Ghandi, stipjes en kleren, het swastikateken, India, yoga en meditatie. Vooral uiterlijke kenmerken dus. Verder merkt een deelnemer van de groep uit Utrecht op dat vaak wordt gezegd dat Hindoestanen bekend staan om hun werklust op het gebied van school en werk.

Het beeld dat mensen van het hindoeïsme hebben is in elk geval niet negatief, volgens de jongeren uit de verschillende hindoegroepen. Minderheden komen vaak in beeld bij negatief nieuws. In dit verband worden moslims veel genoemd. Een deelnemer van de ASJ zegt hierover het volgende: *'Gelukkig zien de meeste mensen – als ik met niet-hindoes hierover praat – het niet negatief. Meestal denken ze: India, yoga, meditatie, dat soort dingen. Er zit een ander 'label' op dan bij bijvoorbeeld moslims. Het is niet echt negatief. Als ik zeg dat ik hindoe ben krijg ik toch een andere reactie dan iemand die naast mij zit en zegt dat-ie moslim is. Zo ervaar ik dat tenminste.'*

Wat opvalt, is dat de jongeren het hindoeïsme en de hindoes in Nederland als onzichtbaar typeren. Ze zien het als positief dat er geen negatief beeld over hen is, maar aan de andere kant vinden de jongeren het vervelend dat het hindoeïsme nauwelijks in beeld is. Enerzijds wijten de jongeren deze onzichtbaarheid aan de hindoes zelf. De jongeren noemen als reden voor de grote onbekendheid hun eigen terughoudendheid, passiviteit, de gedragscode om niet op te vallen en kalme natuur van de hindoes, *'een beetje achter de schermen'*. Ook wordt het geloof als privéaangelegenheid gezien, waarmee je niet te koop loopt. Maar hiernaast vinden zij dat de buitenwereld zich weinig in hen verdiept. Zo komen ze nauwelijks in de media. Een deelnemster van de ASJ zegt hierover: *'De buitenwereld doet er weinig aan om ons te leren kennen, maar wij doen er ook weinig aan om ons geloof te promoten, om het zo maar even te zeggen. Het is echt tweerichtingsverkeer, en volgens mij ligt hier het grootste knelpunt. Als we bijvoorbeeld ook naar de media kijken, dan komen alle religies aan bod, behalve het hindoeïsme. Dan lees je bijvoorbeeld een stukje in de krant, dan wordt de imam geïnterviewd, en de priester, maar nooit de pandit. Dat is jammer.'*

Veel mensen in Nederland weten dan ook niet wat het hindoeïsme inhoudt. Er zijn veel misverstanden over de inhoud van het hindoeïsme en de jongeren moeten dan ook vaak veel uitleggen. Een deelnemer van de HSFN vertelt hierover het volgende: *'Maar over*

het algemeen gaat het toch van 'ik ben hindoe, ik heb één God ook al denk je dat ik er één miljoen heb' en dat soort dingen en ik eet deels geen vlees. Soms leidt een extra vraag juist tot honderd extra vragen. Bijvoorbeeld 'ik geloof in één God en die heeft duizenden manifestaties. 'Waarom geloof je daar dan in?' 'En welke is je favoriet' en dergelijke.'

Ruimte en bescherming van de samenleving en politiek

Een positief punt is dat het wordt geaccepteerd en er niet raar wordt opgekeken wanneer je gelovig bent. Een deelnemer van de HSFN: *'Ik ben best wel omringd geweest door mensen die wel geloven. Ik heb op een christelijke basisschool gezeten en een christelijke middelbare school. Ik heb daar nooit echt last van gehad. Ik voelde me daar gewoon prettig.'* Ook geven de jongeren aan dat zij vanuit de politiek en samenleving voldoende vrijheid krijgen en dat Nederland erg acceptierend is tegenover geloven. Een deelnemer van de HSFN zegt daarover: *'Ik denk wel dat Nederland heel erg vrij is met het accepteren van geloven, er zijn heel veel geloven hier: hindoeïsme, jodendom, christendom, de islam. Volgens mij is het geloof al zoveel jaar hier, het is een beetje normaal geworden. Het wordt wel geaccepteerd, er wordt niet raar op gekeken als je gelovig ben.'* Een deelnemer uit Utrecht zegt: *'Als ik een feestdag heb of ik mag iets niet doen, dan accepteren vrienden dat altijd gewoon. Ik heb ook altijd vrij van school kunnen krijgen als ik dat nodig had.'* Wel geeft een deelnemer van de ASJ aan dat het soms lastig is om zelf actiever met religieuze activiteiten naar buiten te treden, omdat deze niet gesubsidieerd worden. *'De gemeente heeft heel veel geld vrijgemaakt voor activiteiten in het kader van integratie en burgerschap. Dus in dat kader kunnen we activiteiten organiseren. Als we activiteiten organiseren puur over Vedische filosofie, dan is daar geen geld voor. Dan zijn we aangewezen op sponsors. De scheiding tussen religieuze en maatschappelijke activiteiten is wel heel erg strikt. Terwijl ik vind dat het belangrijk is om wel iets te weten van je etnische en religieuze achtergrond, want dan kun je pas succesvol integreren.'* Daarnaast noemen de hindoejongeren nog een paar andere zaken waarover ze minder tevreden zijn als het gaat om de ruimte die zij in de samenleving krijgen voor hun geloof. Zo kon de ASJ een bepaalde zaal niet voor een religieuze activiteit huren. De jongeren van de HSFN noemen het beperkte aanbod van vegetarisch eten in de kantine.

5.3 ACTUELE THEMA'S

In elke groep is gevraagd of er bepaalde belangrijke thema's zijn waarmee de jongeren zich bezighouden. De verwevenheid tussen religie en cultuur – die ook al in hoofdstuk 3 werd benoemd – is een actueel thema voor de hindoejongeren. De meeste jongeren vinden dat er meer onderscheid moet worden gemaakt tussen zaken die voortkomen uit 'de Hindoeïstische cultuur' en zaken die te maken hebben met 'geloof'. De jongeren zijn van mening dat veel zaken onterecht worden toegeschreven aan religie. De groep jongeren uit Utrecht benoemt bijvoorbeeld het verschil tussen jongens en meisjes in de vrijheid die zij van hun ouders krijgen als een typerend onderdeel van de Hindoeïstische cultuur. Meisjes moeten zich aan veel strengere regels houden als het gaat om uitgaan.

De jongeren van de HSFN noemen zelfmoord, seksueel misbruik en prestatiedruk als actuele thema's waarmee hindoejongeren te maken (kunnen) krijgen. *'Ouders willen dat je gaat studeren en niet maatschappelijk actief wordt, dat je je studie in vier jaar afrondt'*, zegt een deelnemer.

Er zijn ook thema's genoemd die de jongeren overwegend associëren met het geloof. *'Mag je bepaalde dingen doen voor het trouwen? Wat mag wel en wat mag niet? Bijvoorbeeld samenwonen. Dat is wel een groot issue waar veel onduidelijkheid over is. Rituelen ook. We doen heel veel dingen bij geboorte, bij overlijden, tussendoor. Waarvoor doen we het?'* Verder noemen ze karma, geweldloosheid en dienstbaarheid, concepten uit het hindoeïsme. De jongeren van de ASJ noemen als eerste thema het feit dat er weinig jongeren naar de tempel gaan. *'Die willen wel hindoe zijn, maar die weten niet precies wat het inhoudt. Ze zijn op zoek naar informatie, maar die is niet altijd beschikbaar'*, vertelt een deelnemer.

Het vinden van informatie over het hindoeïsme is een probleem. Een andere deelnemer vertelt dat jongeren van nu veel kritischer zijn. *'Nu zeggen jongeren: waarom vertelt hij dat en klopt dat wel? Dus jongeren – en ook ASJ – willen eigenlijk zeggen: kom met bewijsmateriaal. Hoe wetenschappelijk is het hindoeïsme eigenlijk. De gelijkenissen tussen wetenschap en hindoeïsme, dat is dus ook een actueel thema.'* Tot slot noemen ze het thema hindoeïsme en integratie of maatschappij. *'Wat zou onze bijdrage als hindoes kunnen zijn aan de Nederlandse samenleving? Wat hebben wij te bieden?'*

5.4 STEUN VAN OUDERS, LEEFTIJDGENOTEN EN RELIGIEUZE ORGANISATIE(S)

In deze paragraaf bespreken we hoe de verschillende hindoejongeren de steun van hun ouders, rolmodellen en de eigen religieuze organisatie(s) ervaren.

Ouders

Alle hindoejongeren hebben het hindoeïsme in meer of mindere mate van huis uit meegekregen. Een deelnemer uit Utrecht zegt: *'Je wordt opgevoed met de gebruiken. Bij mijn familie worden kindjes van een jaar meegenomen naar de katha's enzo, naarmate je opgroeit ga je steeds meer mee met dingen, het wordt gewoon voor je, al die manieren en gebruiken.'*

Voor al de minder religieuze jongeren geven aan dat hun ouders of familie meer met het geloof bezig zijn dan zijzelf. Dit geldt zowel voor de meeste jongeren van de HSFN als voor de jongeren uit Utrecht. Het lijkt erop dat het hindoeïsme van generatie op generatie minder wordt doorgegeven. Een deelnemster van de HSFN zegt: *'Mijn vader was de zoon van een hindoe priester, dus dan is hij er meer mee opgegroeid en dergelijke. Je ziet wel dat het met de generatie jammer genoeg steeds minder wordt. Dat het steeds minder goed wordt doorgegeven. Ik weet niet precies wat de barrière is. Je ziet het steeds vervagen, tradities, hoe dingen worden doorgegeven en of de kinderen ook echt weten wat ze doen als ze iets doen. Dan ben ik in vergelijking tot mijn ouders minder gelovig in het belijden dan, maar het betekent niet dat ik minder geloof.'* Verder merkt een deelnemer van de HSFN op dat wanneer je van huis uit niet met het hindoeïsme bent opgegroeid, het waarschijnlijk erg moeilijk is om geïnformeerd te raken over het hindoeïsme. *'Wij zijn er mee opgegroeid van huis uit, maar ik denk dat als je van buitenaf komt, dan wordt het wel een stuk lastiger. Als buitenstaander is het nog moeilijker om erachter te komen waar dingen vandaan komen en te kunnen kijken of het echt bij je past.'*

Leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s)

Weinig jongeren gaan naar de tempel, aldus een deelnemer van de ASJ. Verder blijkt uit de gesprekken met de drie hindoe groepen dat door de taalbarrière de priesters de jongeren slechts beperkte ondersteuning kunnen geven bij hun geloof. De priesters praten vaak Hindoeistaans of Hindi, terwijl de jongeren deze talen lang niet altijd spreken. Dit laatste zullen we nog uitgebreider bespreken in de volgende paragraaf over hulpbronnen.

De meer religieuze jongeren krijgen vooral veel steun bij hun geloof door het lidmaatschap van de jongerenorganisatie, de HSFN of ASJ. Deze jongeren merken op dat er – buiten hen – maar weinig religieuze groepen actief zijn. Weliswaar zijn er soms activiteiten voor hindoejongeren, maar deze zijn incidenteel of heel kleinschalig. Een deelnemer van de ASJ zegt: *'Dit is eigenlijk de enige jongerengroep die ik ken die zich echt met het geloof en de filosofie bezighoudt. Je hebt – ook in Rotterdam – de HSFN, een studentenorganisatie voor Hindoestanen, maar dat is echt een studentenvereniging. Wij proberen ook het geloof echt onder de aandacht te brengen en een dergelijke organisatie ken ik verder niet.'*

5.5 HULPBRONNEN BIJ HET GELOOF

Met de deelnemers van de drie groepen hebben we gesproken over de hulpbronnen die zij gebruiken wanneer zij iets willen weten over hun geloof. Zij noemen dan hun ouders of familie, priesters, boeken, het internet en de eigen jongerenorganisatie. In deze paragraaf bespreken we achtereenvolgens elk van deze bronnen.

De deelnemers van alle drie de groepen zeggen hun ouders of familie te raadplegen als hulpbron om meer kennis te verkrijgen over het hindoeïsme. Verder komt uit de gesprekken met de hindoejongeren naar voren dat hun ouders vaak wel dingen willen uitleggen, maar niet altijd de informatie kunnen geven waar de jongeren om vragen. De jongeren stellen meer vragen dan hun ouders en willen weten waarom en waardoor iets zo is. Een deelnemer van de HSFN vertelt: *‘Wat je nu wel ziet is dat jongeren meer vragen waarom iets gedaan wordt en daardoor komen ze echt te weten wat de reden hierachter is. Onze voorouders kwamen van Suriname en daarvoor uit India en de eerste levensbehoeften werden toen niet echt goed vervuld. Het geloof hadden ze echt meegenomen, alleen de rituelen, maar niet echt van waarom doe je het, ze deden het gewoon om het in stand te houden. In Nederland verandert dat nu. We vragen nu ‘waarom doe je dat?’ en alleen wanneer het goed lijkt doe je het. Niet omdat je ouders het deden, maar omdat je nu ook zelf weet waarvoor het staat.’* Bij de meer religieuze jongeren speelt dit sterker dan bij de minder religieuze jongeren, omdat zij meer vragen stellen naar de redenen waarom bepaalde dingen binnen het geloof zo zijn. Een deelnemer van de ASJ: *‘Als mijn ouders horen ‘dat staat daar geschreven’ dan zijn ze daar heel blij mee. Maar ik wil weten: wat staat daar, wat wordt er bedoeld, wie heeft het opgeschreven, enzovoort!’*

Daarnaast geven de jongeren uit alle hindoe groepen aan ook wel eens een priester te raadplegen als zij vragen hebben over het geloof. De priesters kunnen echter evenmin als de ouders alle vragen beantwoorden. Ze bieden de jongeren dan ook weinig steun bij hun geloof en vragen hieromtrent. Dit is vooral een probleem voor de meer religieuze jongeren van de HSFN en de ASJ, omdat zij ook meer vragen hebben. Een deelnemer van de HSFN zegt hierover: *‘Priesters kunnen niet echt een helder antwoord geven. Dat is wel echt een barrière voor ons. Vroeger namen we rituelen mee uit India en die werden gewoon gedaan omdat ze zo gedaan werden. De generatie die hier is geboren vraagt pas ‘waarom doe je dit?’ Dus het is lastig te achterhalen waar dingen vandaan komen.’*

Ook blijkt er een taalbarrière te zijn. De priesters praten vaak Surinaams Hindoestaans of Hindi, terwijl de jongeren deze talen niet machtig zijn en Nederlands praten. Een deelnemer van de ASJ vertelt: *‘De pandit waar ik naartoe ga spreekt Hindi of Surinaams Hindoestaans. Ik versta geen Hindi en dan zit ik daar twee uur te knikken, maar eigenlijk begrijp ik er niets van. Sommige pandits vinden het ook raar als je een vraag in het Nederlands stelt. Maar ik ben geboren in Nederland, ik ben hier opgevoed, dus ik spreek gewoon Nederlands. Het is voor jongeren vaak echt een probleem dat hun vragen niet in het Nederlands kunnen worden beantwoord. Jongeren gaan dan zelf op zoek naar de antwoorden.’* Er zijn uitzonderingen, maar dit zijn er niet veel volgens een deelnemer van de HSFN. Hij vertelt dat er tegenwoordig ook priesters zijn die wel goed Nederlands spreken en beide talen vloeiend beheersen.

Het is voor veel jongeren ook lastig om zelf de oude bronnen in te duiken, omdat de oude geschriften in het Sanskriet geschreven zijn en zij deze taal niet kunnen lezen. Volgens een deelnemster van de ASJ is het aanbod van boeken heel beperkt, zeker in het Nederlands. Het internet is daarentegen wel een belangrijke bron voor de hindoejongeren. De jongeren uit alle drie de groepen geven aan dat ze wel eens het internet raadplegen wanneer ze een bepaalde vraag hebben. Een deelnemer van de HSFN noemt in dit verband de website <http://hindoedharma.nl>. Dit is een site van een Hindoestaans meisje. Zij zoekt informatie op en spreekt priesters uit India. Op haar website kun je vragen stellen en de website is Nederlandstalig. Een deelnemster van de HSFN vertelt dat er heel veel sites over het hindoeïsme zijn waarop priesters vragen beantwoorden. Deze sites zijn wel vaak Engelstalig.

De minder religieuze jongeren uit de omgeving van Utrecht zijn over het algemeen tevreden over de informatie die zij hebben en de antwoorden die zij van hun ouders, familie, de priester of via het internet krijgen. Vooral de religieuzere jongeren van de ASJ en de HSFN vinden het lastig om antwoorden op hun vragen te krijgen en hebben veel behoefte aan informatie. Een deelnemer van de ASJ zegt: *'In het begin vroeg ik alles aan mijn ouders, maar op een gegeven moment raak je daar het plafond. Dan ga je met vrienden en kennissen praten en dan raak je daar weer een plafond. Dan ga je naar de pandit, maar die antwoorden maakten mij ook niet blij. Dan pak ik er een boek bij. Het ASJ-congres is ook belangrijk. Daar ging ik ook contacten maken.'* De jongerenorganisaties ASJ en HSFN blijken een belangrijke hulpbron te zijn voor de religieuze jongeren wanneer het gaat om informatie over het geloof. Twee deelnemers van de ASJ geven aan lid te zijn geworden omdat ze meer over hun eigen achtergrond te weten wilden komen. Een deelnemer van de HSFN zegt: *'Sommige mensen die niet lid zijn, weten niet wat de antwoorden zijn op hun vragen. Sommigen kiezen ervoor om niet op zoek te gaan naar de antwoorden en niet lid te worden, anderen doen dat wel.'* De voornaamste doelstelling van de ASJ is om jongeren in contact te brengen met de Vedische filosofie. Een deelnemster geeft aan dat jongeren op zoek zijn naar de basis van de hindoeïstische filosofie en de ASJ voldoet aan die behoefte. Ook de HSFN ziet voor zichzelf een rol weggelegd in het vervullen van de behoefte aan informatie die jongeren hebben. In dit kader organiseren beide organisaties activiteiten. Een deelnemer van de HSFN vertelt dat ze een Hindi-Sanskriet workshop hebben gehouden. Daarbij werd een introductie in de taal gegeven en er was een leraar aanwezig. *'Als je de taal leert, dan kun je ook bepaalde geschriften lezen en antwoorden krijgen op bepaalde vragen die je normaal niet kan krijgen. Dan kan je dat zelf lezen als je dat echt wil.'* De ASJ organiseert activiteiten rondom de Vedische filosofie waarbij soms deskundigen worden uitgenodigd. Dat deskundigen een goede uitleg kunnen geven aan jongeren vinden ze hierbij belangrijk.

5.6 ONDERSTEUNINGSBEHOEFTE

In deze paragraaf bespreken we de ondersteuningsbehoeften van de jongeren. De religieuze jongeren hebben beduidend meer ondersteuningsbehoeften dan de minder religieuze jongeren.

De ondersteuningsbehoeften van de jongeren hebben voor een groot deel te maken met de vragen die ze hebben. Hoewel ze hun geloof en alles hier omheen als 'heel erg ingewikkeld' omschrijven, hebben de minder religieuze jongeren uit Utrecht weinig behoefte aan informatie over het hindoeïsme. Dit geldt duidelijk niet voor de meer religieuze jongeren, zij hebben veel vragen over het geloof en vinden het lastig om antwoorden te vinden. Een deelnemer van de HSFN: *'De meesten van ons krijgen geen bevredigend antwoord van hun ouders of de priesters.'* Er is onder de religieuze jongeren dan ook behoefte aan priesters die de brug naar de jongere generatie kunnen slaan en Nederlands spreken. Een deelnemer van de ASJ zegt hierover: *'De pandits hebben geen universitaire opleiding gehad en kunnen niet inspelen op de behoeften van de jongeren van nu. De christenen hebben dat veel beter geregeld. Die hebben een theologierichting op de universiteit, waar dominees worden opgeleid. De Hindoeraad Nederland is hier wel mee bezig, maar het lukt nog niet. Wij missen goed opgeleide pandits.'* Een deelnemer van de HSFN verwacht verbeteringen in de toekomst: *'Ik denk dat de jongere priesters die uit onze kringen komen ook wel merken met wat voor vragen we zitten en dat we onbevredigd zijn met de antwoorden die we krijgen. Ik denk dat ze daar wel iets mee kunnen en dat daar in de toekomst wel een goed antwoord op wordt gevonden.'*

Deelnemers uit alle drie de hindoegroepen geven aan dat zij behoefte hebben aan een tempel. Een deelnemer uit Utrecht: *'Ik vind dat er een mandir moet komen. Dat zou veel mensen inspireren om toch te komen naar de hindoe feestdagen. Ik denk dat als dat het geval is, dan zullen alle acht duizend Hindoestanen die in Utrecht wonen gewoon komen.'*

De deelnemers van de ASJ vinden ook dat het fijn zou zijn als ze een eigen ruimte zouden hebben en ze denken dat dit ook aantrekkelijker is voor jongeren. *'Een echte hindoetempel zorgt voor zoveel positieve reacties en energie. Dat heb je bij onze ruimte echt niet.'*

Wel zou de gang van zaken in de tempel dan anders moeten zijn dan deze nu is. De meer religieuze jongeren blijken vooral behoefte te hebben aan een plek waar ze bij elkaar kunnen komen en met hun vragen terecht kunnen. Een deelnemer van de HSFN: *'Wat ik zelf graag zou willen zien is een plek, dat kan een tempel zijn, waar mensen bij elkaar komen, discussiëren en leren over de levenswijze. Een vaste plek. Als je een vraag hebt dan ga je daar naar toe en als je terugkomt heb je het antwoord. Het is gewoon jouw internet, zeg maar. Dat zou eigenlijk de functie van de tempel moeten zijn, maar dat is het helaas niet.'* De tempeldiensten zouden meer gericht moeten zijn op de jonge generatie. Een deelnemer van de ASJ: *'Elke zondag heb je hier een tempeldienst en die is zo onaantrekkelijk voor jongeren. Alles wordt in het Hindi gezegd, dat zou in het Nederlands moeten. Ik wil zelf ook graag 'vraag en antwoord' en niet dat het een monoloog is.'* Een andere deelnemer van de ASJ vertelt dat toen hij een paar jaar geleden in Suriname woonde ze daar een tempel hadden met een muziekgroepje. Dat trok heel veel jongeren: *'Als je jongeren wilt aanspreken, dan moet je jongeren ook een rol geven.'*

5.7 CONCLUSIES

In dit hoofdstuk hebben we verslag gedaan van de uitkomsten van de gesprekken met drie groepen hindoejongeren. In deze conclusieparagraaf formuleren we een antwoord op de twee centrale vragen van dit onderzoek: hoe geven de jongeren vorm en inhoud aan hun geloof in de Nederlandse context en van welke steun en hulpbronnen maken zij gebruik?

De hindoejongeren hebben over het algemeen geen moeite met het feit dat zij gelovig zijn in Nederland. Dit wijten zij aan de ene kant aan de vrijheid die in Nederland bestaat om je eigen geloof te beleven. Aan de andere kant, zo stellen de jongeren, is het geloof voornamelijk een privéaangelegenheid en zullen buitenstaanders niet gauw (over)last ervaren van het hindoe geloof. Hindoes stellen zich daarbij bescheiden op en claimen niet gauw ruimte voor hun geloof. De jongeren typeren het hindoeïsme daarbij als een ‘vrij’ geloof, met weinig regels en geboden. Tot slot stellen de jongeren dat aanpassing aan de samenleving waarin je woont belangrijk is. Als er al botsingen zijn met de Nederlandse samenleving, dan hebben deze meer te maken met de Hindoeestaanse cultuur dan met het hindoeïsme. De jongeren noemen het ‘kort houden’ van meisjes als voorbeeld. De jongeren vinden het jammer dat het hindoeïsme in Nederland zo onzichtbaar is. Weliswaar heeft dit als ‘voordeel’ – zoals door enkele jongeren wordt opgemerkt – dat er geen negatief beeld bestaat van hindoejongeren in Nederland, maar daar staat tegenover dat anderen meestal niets van het hindoe geloof weten en dat hiervoor weinig belangstelling lijkt te bestaan. Het ontbreken van hindoe rolmodellen en een hindoe geluid in de publieke arena ervaren de meeste jongeren als een gemis.

Uit de groepsgesprekken hebben we ook een beeld gekregen van de steun en hulpbronnen waar hindoejongeren gebruik van maken bij het ontwikkelen en vormgeven van hun geloof. Alle hindoejongeren hebben het hindoeïsme van huis uit meegekregen en bijna alle jongeren noemen hun ouders als belangrijke bron van steun. Hierbij tekenen zij wel aan dat zij informatiebehoeften hebben waaraan hun ouders vaak niet kunnen voldoen. Dit komt volgens de jongeren omdat zij anders geloven dan hun ouders – kritischer – en het geloof meer ter discussie stellen. Ook priesters bieden in dit verband weinig soelaas. Zij zijn vaak afkomstig uit India of Suriname. Naast een cultuurkloof is er een taalbarrière, aangezien deze priesters vaak geen Nederlands spreken. De jongeren van HSFN en ASJ gaan voor steun bij elkaar te rade, en organiseren activiteiten gericht op uitwisseling en het opdoen van kennis door het uitnodigen van aansprekende (religieuze) personen. Op deze manier voorzien zij in hun behoefte aan steun en informatie. Ook raadplegen zij het internet. De jongeren die hebben aangegeven minder met het geloof bezig te zijn, hebben niet zoveel behoefte aan steun. Kortom: vooral de meer religieuze jongeren hebben ondersteuningsbehoeften. Deze hebben voor een belangrijk deel te maken met de behoefte aan informatie. Priesters die Nederlands spreken en een brug kunnen slaan naar de jongeren zouden hierin een belangrijke rol kunnen vervullen. Verder hebben alle jongeren behoefte aan een tempel, een ruimte om bij elkaar te komen. Jongeren vinden tempeldiensten belangrijk waarbij er mogelijkheden zijn voor het stellen van vragen. Tot slot zou er meer belangstelling vanuit de media en de maatschappij voor het hindoeïsme mogen bestaan.

6 Joodse jongeren

In dit hoofdstuk over joodse jongeren beschrijven we de resultaten van de groepsgesprekken in het licht van de twee centrale vragen. Hoe geven de jongeren vorm en inhoud aan hun geloof in de Nederlandse samenleving en van welke steun en hulpbronnen maken zij gebruik? Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. In paragraaf 6.1 bespreken we de achtergrondkenmerken van de joodse jongeren die aan ons onderzoek hebben deelgenomen. In paragraaf 6.2 staat de verhouding met de Nederlandse samenleving centraal. Paragraaf 6.3 behandelt de thema's waarmee joodse jongeren vandaag de dag te maken krijgen. In paragraaf 6.4 en 6.5 bespreken we de steun die de jongeren ontvangen in hun eigen omgeving en de hulpbronnen waarvan zij gebruik maken bij het geloof. In paragraaf 6.6 bespreken we waaraan jongeren behoefte hebben bij de ontwikkeling van hun geloof. Ten slotte zijn in paragraaf 6.7 de conclusies opgenomen. De conclusies hebben ook betrekking op de hierboven genoemde thema's: geloven in een seculiere samenleving en (behoefte aan) steun.

6.1 DE DEELNEMENDE JOODSE JONGEREN

Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de analyses van twee groepsgesprekken met joodse jongeren, waarvan een gesprek met jongeren van Habonim Dror en een gesprek met jongeren van Bne Akiwa. In totaal hebben twaalf jongeren deelgenomen, zes jongens en zes meisjes. Uit de inventarisatie van joodse jongerenorganisaties (zie paragraaf 3.3), waarin ook een korte toelichting op Habonim Dror en Bne Akiwa staat, blijkt dat de meeste organisaties in Amsterdam gevestigd zijn. Sommige van deze organisaties hebben een 'dependance' in andere steden van het land. Bij het selecteren van de deelnemers hebben we gekozen voor twee organisaties die verschillende joodse jongeren aantrekken. Bij Bne Akiwa is lidmaatschap alleen toegestaan als je moeder joods is, terwijl joodse jongeren van Habonim Dror ook lid kunnen worden als dit niet het geval is. Dit heeft tot gevolg dat bij Bne Akiwa meer orthodox-joodse jongeren lid zijn dan bij Habonim Dror.

Groepen	Deelnemers	Jongens	Meisjes	Kenmerken deelnemers
1. Bne Akiwa	10	4	6	Jongeren die in Amsterdam wonen. Leeftijd van 14-19 jaar, scholieren en studenten.
2. Habonim	2	2	-	Leeftijd 16 jaar, scholieren.

Van Habonim Dror hebben we uiteindelijk twee jongens gesproken die zeer actief betrokken zijn bij de vereniging. Bij deze vereniging was het moeilijker om een georganiseerde groep bij elkaar te krijgen, aangezien Habonim Dror een vrijblijvende inloop heeft voor jongeren. Beide jongens zijn 16 jaar, maar hadden een zeer verschillende familieachtergrond. Zij zaten beiden op een openbare middelbare school waarvan een in een goeddeels joodse omgeving in Amsterdam Oud-Zuid. Daarentegen zat de andere deelnemer van Habonim op een school waar bijna geen andere joodse jongeren op school zaten. Beide jongens zijn al vanaf hun zesde jaar lid van Habonim Dror en vaak met elkaar op reis geweest, onder meer naar Israël. Zij komen meestal op zaterdag samen met een groep van ongeveer zeven jongeren van dezelfde leeftijd.

De groep deelnemers van Bne Akiwa komt elke zaterdag bij elkaar in de ruimte van Bne Akiwa te Buitenveldert. De meeste jongeren uit deze groep gaan naar een joodse middelbare school. Enkele deelnemers zaten op een openbare middelbare school in Oud-Zuid waar relatief veel joodse jongeren op school zitten, zoals het Ignatius Gymnasium. Ook Bne Akiwa organiseert reizen voor de leden naar Israël.

Onderscheid tussen meer en minder religieuze deelnemers

In de selectie van de deelnemers hebben we geprobeerd een zo breed mogelijk spectrum neer te zetten van de geloofsbeleving van joodse jongeren. Uit de gesprekken met de deelnemers bleek dat hun geloofsbeleving varieert van orthodox tot liberaal. In de groepsgesprekken schetsten de deelnemers zelf het onderscheid tussen Habonim Dror en Bne

Akiwa. Bij Haboniem Dror mag je lid worden als je een joodse achtergrond hebt of als alleen je vader joods is. Bij Bne Akiwa geldt dat lidmaatschap alleen mogelijk is als je moeder joods is. De jongeren van Bne Akiwa zeggen dat voor hen iemand alleen ‘volledig’ joods is als zijn of haar moeder joods is. Een deelnemer zegt dat veel mensen zich joods voelen, maar volgens de wet niet joods zijn. Dat wil zeggen dat hun moeder niet joods is, alleen hun vader of opa. Hij raadt hen dan aan ‘uit te komen’ (zich te laten bekeren, red.). Zij kunnen zich tot volwaardig jood laten bekeren. *‘Ik vind het ook zielig voor hen, ze voelen zich namelijk heel joods en verbonden.’*

Het meest in het oog springende verschil tussen de deelnemers van beide groepen is dat de deelnemers van Bne Akiwa zichzelf als praktiserend religieus omschrijven; zij bezoeken met regelmaat de synagoge en zijn in hun dagelijks leven bezig de joodse leefregels (mitswot) zo goed mogelijk na te leven. De meeste deelnemers gaan naar een joodse school waar ze dagelijks bezig zijn met hun geloof. De deelnemers zeggen dat zij bijvoorbeeld geen alcohol nuttigen, ook niet tijdens ‘grote feesten als oud en nieuw’. Een andere orthodoxe deelnemer zegt dat hij na de *sjabbat* en op zaterdag niet met de auto mee wil rijden. Dit sluit aan bij het geloofsprincipe dat je op de *sjabbat* geen gebruik mag maken van ‘mechanische voorwerpen’ zoals een auto, bus of telefoon.

De jongeren van Haboniem Dror zeggen het ‘joods zijn’ meer te ervaren door de gedeelde geschiedenis, tradities en cultuur dan door de religie. Een van de deelnemers vertelt dat hij altijd *sjabbat* viert op vrijdagavond met zijn familie. *‘Maar dat is meer cultureel voor mij dan dat het met het geloof te maken heeft.’* Hij zegt met ‘gelijkgestemden’ op school te zitten. *‘Weinig mensen van mijn school (joodse medeleerlingen, red.) beleven heel actief hun geloof. Ik zelf eigenlijk ook niet.’* Beide deelnemers van Haboniem Dror zijn bij wet joods en zijn opgevoed met het joodse geloof, maar vertellen dat zij in de loop van hun puberteit zich meer vragen zijn gaan stellen over het geloof in God. De ene deelnemer zegt: *‘Ik heb wel gewoon mijn bar mitswa¹⁹ gedaan, maar ik ga eigenlijk nooit meer naar de Shul (synagoge, red.)’.* De andere deelnemer vindt het belangrijk zich te houden aan de leefregels van het joodse geloof in het dagelijkse leven, maar vindt dat deze regels eigenlijk voor iedereen gelden, zoals het verbod op het bestelen van anderen. De deelnemer stelt dat je als jood *‘gewoon fatsoenlijk moet leven’*. Sommige leefregels bekijkt hij kritisch: *‘Koosjer eten vind ik zinloos, het kost alleen maar geld. Als God echt met ons zou meeleven, dan zou-ie niet willen dat mensen elk dubbeltje moeten omdraaien om koosjer te kunnen eten. Ik denk dat als er een God bestaat, hij dit niet wil.’*

¹⁹ Bar mitswa is de feestelijk gevierde, godsdienstige meerderjarigheid van de joodse jongen aan het eind van zijn 13de levensjaar; hij heeft van dan af de plicht de positieve geboden na te komen en het recht in de synagoge de Thora voor te lezen (Bron: Van Dale Woordenboek 2009)

6.2 VERHOUDING TOT DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

In deze paragraaf beschrijven we hoe de deelnemers van Bne Akiwa en Haboniem Dror zich verhouden tot de samenleving waarin ze leven, zowel binnen het spectrum van de eigen buurt en de stad waarin ze wonen als binnen de gehele Nederlandse samenleving. We gaan in op de dilemma's die jongeren al dan niet ervaren bij het beleven van hun religieuze identiteit en welke randvoorwaarden nodig zijn om deze religieuze identiteit te kunnen ervaren. Allereerst analyseren we hun eigen ervaringen. Vervolgens komen hun percepties van de 'buitenwereld' aan bod en bespreken we de bescherming die zij ervaren als gelovige binnen de Nederlandse samenleving.

Ervaringen als gelovige in Nederland

In het gesprek met de jongeren is gevraagd naar hun ervaringen als joods-gelovigen in de Nederlandse samenleving. De jongeren van Bne Akiwa bespreken hun ervaringen als gelovige in het licht van de eigen omgeving, zoals thuis (opvoeding), op school en in werk, maar ook in vergelijking met het leven van niet-joodse vrienden. Daarentegen spreken deelnemers van Haboniem Dror over ervaringen met de gedeelde joodse geschiedenis, tradities en cultuur.

De deelnemers van Bne Akiwa zeggen dat de vrijheid in de ervaring van hun religieuze identiteit vooral samenhangt met het gegeven of zij naar een joodse school of naar een openbare school gaan. Een deelnemster zegt dat het voor haar op een openbare school niet altijd even gemakkelijk is haar religieuze identiteit na te leven. *'Bijvoorbeeld dat je sommige dingen op zaterdag niet doet, dat je niet meegaat met bepaalde klas uitjes of dat je op feestdagen school mist.'* Volgens haar beschermt de overheid joods-gelovigen wel met regelgeving, maar verloopt dit in de dagelijkse praktijk niet altijd even vlekkeloos. *'In principe zijn er wel bepaalde regels vanuit de overheid, maar je moet wel zelf er voor zorgen dat je vrij krijgt en je moet daarna dingen inhalen.'* Een andere deelnemer zegt in het gesprek dat dit precies de reden is waarom de meeste orthodoxe joden voor een joodse school kiezen. Ook is de ervaring van het 'anders zijn' niet aanwezig op een joodse school. *'Als je op een niet-joodse school zit, dan ben je 'de jood'. Christenen daar kijkt niemand tegenop, daar zit de helft van de school mee vol en andere gelovigen ook. Daarom is het voor veel mensen zo belangrijk om op een joodse school te zitten. Daar word je volledig geaccepteerd.'* Een deelnemster merkt op dat ook op een joodse school niet-religieuze en religieuze jongeren zitten. Volgens haar is een joodse school in dat opzicht niet doorslaggevend voor het behoud van je joodse identiteit. *'Ook al is iedereen er joods, je wordt altijd aangekeken als degene die religieus is in een groep, gezien de meerderheid dat niet is.'* Uit het gesprek blijkt dat alle jongeren van Bne Akiwa praktiserend religieus zijn, dat wil zeggen dat zij allen de synagoge bezoeken en de sjabbat vieren.

De beschermende omgeving waar je in verkeert als joods-gelovige op een joodse school, blijkt in de vervolgfase van het studeren niet meer zo vanzelfsprekend. Een deelnemster zegt dat ze weleens op zaterdag een tentamen moet maken. *'Daar doen ze (staf van de universiteit, red.) dan erg moeilijk over. Ik heb geprobeerd het aan te vragen, maar toen zeiden ze 'dan moet je maar een herkansing nemen.'* Ook in werk ervaren sommige orthodoxe deelnemers nu en dan een moeizame acceptatie van de joodse religieuze leefregels,

zoals niet werken op de *sjabbat*. *'Ik ben ergens eens een keer afgewezen, omdat ik niet op zaterdag en feestdagen kon werken'*, zo geeft een deelnemer aan. Nu werkt ze in een joodse winkel.

Een deelnemer van Bne Akiwa vertelt dat het onderscheid in de verhouding tot de samenleving vooral naar voren komt door de joodse opvoeding en niet zozeer door *'de regels die in de Thora staan'*. De joodse opvoeding onderscheidt zich volgens hem in strengheid van een reguliere opvoeding. De deelnemer stelt: *'Je zal nooit een joodse vader horen zeggen: 'Mijn zoon, ik vind het niet erg als hij af en toe dronken thuis komt.'* Terwijl andere vaders dit soms wel tolereren.' Een andere deelnemer stelt dat iemand van niet-joodse, religieuze komaf wellicht wat losser omgaat met allerlei gedragsregels dan iemand met een joodse opvoeding.

De jongeren van Habonim gaan tijdens het gesprek beduidend minder in op dilemma's die zij ervaren rondom de joodse religie. Opvallend in het gesprek met de deelnemers van Habonim is dat zij zeggen het 'joods-zijn' voornamelijk als niet-religieus te ervaren, maar wel sterk bezig zijn met de joodse familiegeschiedenis en de tradities binnen het geloof. Zij kaarten kwesties aan die verschillen met die van hun, naar eigen zeggen, orthodoxe geloofsgenoten. Zo vertellen zij veel over generatieverschillen tussen joden onderling en hoe gevoelig de Tweede Wereldoorlog nog ligt bij oudere generaties. Over de ervaring van het joods-zijn in de Nederlandse samenleving zegt een deelnemer dat je *'als minderheid wel altijd opvalt'*. *'Kijk, je blijft wel altijd de jood, omdat ik echt een van de weinigen ben op die school (openbaar, red.). Ik denk wel dat er meer haat is als je niet bij de meerderheid hoort, maar ja goed dat is eigenlijk altijd wel zo geweest dus....'* De andere deelnemer zegt dat hij daarentegen in een vrij beschermde joodse omgeving opgroeit in Amsterdam Buitenveldert. Ook gaat hij naar een openbaar gymnasium in Oud-Zuid waar veel joodse jongeren op school zitten.

Percepties van de buitenwereld

Tijdens het gesprek gingen we in op hoe de deelnemers denken dat de 'buitenwereld' hen, joods-gelovigen, ziet en waarneemt. In de discussie die uit deze vraag voortkomt, blijkt dat de deelnemers een groot onderscheid zien tussen hoe jongens en hoe meisjes bekeken worden. Orthodox-joodse jongens dragen een keppel en zijn om deze reden voor de buitenwereld duidelijk herkenbaar als jood. Een deelnemer zegt: *'Voor meisjes is het heel anders. Ik voel me niet bekeken. Een buitenstaander kan niet direct aan mij zien dat ik joods ben. Maar met een keppel ben je wel direct herkenbaar.'* Een andere deelnemer vertelt dat hij soms de neiging heeft zijn keppel af te doen of zijn capuchon over zijn hoofd te trekken om geen opmerkingen van de buitenwereld te krijgen over zijn geloof. Aangegeven wordt dat het voor de buitenwereld vaak 'spannend' is om joden te zien, hoewel dit niet geldt voor de directe omgeving in Buitenveldert. *'Vaak hebben mensen niet echt vaak joodse mensen gezien, omdat het maar een kleine groepering is.'* De buitenwereld reageert soms op hen *'alsof ze aliens zijn. Mensen vinden het raar om dan ineens een jood te zien omdat ze er zoveel over hebben gehoord. Ze denken dat het iets heel apart is.'* Dit 'aparte' beeld van joden wordt ook versterkt door de beeldvorming van joden die de media neerzetten. *'Ook meestal als je joodse mensen ziet op teevee dan zijn het mensen met baarden en lange rok-*

ken. *Terwijl wij ook gewoon de kleren kopen die zij ook kopen.*' De media laten volgens de deelnemers vaak dit soort 'ongenuanceerde beelden van Israëlsche joden' zien.

Ook de deelnemers van Habonim Dror zeggen dat het beeld over joden vaak gevormd wordt door beelden uit Israël. Het jodendom en Israël zijn voor de buitenwereld onlosmakelijk verbonden met elkaar. De deelnemer zegt dat Israël een van de eerste associaties is die zij als joodse mensen oproepen bij de buitenwereld. *'Terwijl, wij zijn geen Israëliërs, we kunnen niet stemmen, we gaan niet in het leger. Wat dat betreft zit ik wel een beetje op een mongolenschool, want zelfs de leraren vragen – als ik zeg dat ik joods ben – vragen ze meteen of ik Israëliër ben.'* In gesprekken met niet-joodse jongeren komen vaak vooroordelen over joden ter sprake. *'Dus ze denken aan Israël, pro-Israël, en aan een grote neus, rijk... (andere deelnemer: Ja, en gierig), gierig inderdaad. Heeft een hekel aan Duitsers en heeft een hekel aan moslims. Dat is wel zo'n beetje wat ze denken....'*

Ruimte en bescherming van de samenleving en politiek

In het gesprek is gevraagd aan deelnemers of zij als gelovigen voldoende bescherming krijgen van de samenleving en de politiek. De deelnemers van Habonim Dror vinden dat zij voldoende bescherming genieten in het joods-zijn. Hun reactie is laconiek als zij voor 'jood' worden uitgemaakt door medeleerlingen; volgens hen is dit niet negatief bedoeld. De deelnemers van Bne Akiwa ervaren de ruimte en bescherming als gelovige duidelijk anders, vooral door uiterlijke kenmerken die voor de buitenwereld in het oog springen. Zij blijken op straat en op school meer last te ervaren als joods-gelovige. Een deelnemer zegt dat hij het vreemd vindt dat als hij tien minuten over straat loopt andere mensen naar hem spugen of 'Hey jood!' roepen. Hij zegt hierover: *'Ik vind het vreemd dat dit gewoon getolereerd wordt. En je hoort nooit in Nederland dat een groepje joodse jongeren één iemand in elkaar ramt, maar wel van andere kanten. Dat vind ik gewoon heel vervelend. Dit is een beetje een beschamend punt van Nederland.'* De jongen vertelt verder dat hij niet zo snel alleen de stad in gaat, maar dit altijd doet met een groepje andere joodse jongens. Een andere deelnemer zegt dat hij zich daardoor niet wil laten intimideren. *'Als iemand een opmerking wil maken, klaar dan maakt-ie hem, ik ga daar naartoe omdat ik daar naartoe wil. Maar het maakt wel verschil of je in Zuid bent of in Noord of in West'*. De vrouwelijke deelnemers blijken minder last van intimidatie te hebben, omdat het de 'buitenwereld' niet meteen opvalt dat zij joods zijn. *'Andere meisjes dragen ook rokken tot over de knie'*, zo zegt een deelnemster. De deelnemers zeggen dat gelovigen, of het nu moslims of joden zijn, weinig beschermd worden tegen negatieve uitspraken of schuttingtaal over hun geloof vanuit de samenleving. Een deelnemster zegt dat dit niet te voorkomen is met regelgeving. Volgens haar moet er dan *'politie op elke hoek van de straat staan.'*

6.3 ACTUELE THEMA'S

Zowel uit het gesprek met de orthodoxe als met de liberaal-joodse deelnemers blijken drie thema's op de voorgrond te treden. Voor de deelnemers uit beide groepen is het Midden-Oostenconflict en de beeldvorming over dit conflict een belangrijk thema. Verder is voor de orthodoxe jongeren de assimilatie van joden in de Nederlandse samenleving een thema. Dit hebben de liberale deelnemers niet aangekaart. Voor hen blijkt de socialistisch-zionistische achtergrond van hun vereniging een belangrijk thema te zijn.

De deelnemers van Bne Akiwa geven aan dat de 'buitenwereld' hen vaak met het Midden-Oostenconflict in verband brengt. Zij worden vaak 'aangevallen' over Israël, omdat het nieuws volgens hen regelmatig de Israëlische joden in een kwaad daglicht stelt. De negatieve beeldvorming in de samenleving tegenover joden wordt volgens de deelnemers gevoed door het conflict in het Midden-Oosten. Een deelnemster zegt daarover: *'Alles wat er in Israël gebeurt wordt op alle joden afgeschoven. Wij hebben wel een band met Israël, maar het is niet zo dat wij verantwoordelijk zijn voor wat Israël doet. En mensen schuiven vaak snel op alle joden af.'*

De deelnemers van Habonim vinden het vreemd dat zij vaak worden geassocieerd met de kwestie Israël. Zij zeggen dat zij als Nederlandse joden in principe niets met Israël te maken hebben. De deelnemers zeggen wel dat er vaak intern discussies zijn over dit thema, aangezien Habonim Dror veel jeugdreizen naar Israël organiseert.

Deelnemers van Bne Akiwa vinden dat mensen zich breder over de kwestie Israël zouden moeten informeren en niet alleen zouden moeten afgaan op het nieuws op de televisie en in kranten. Dit beaamt een andere deelnemer: *'Het merendeel van de wereld heeft een krant en daar staat iets in en dat wordt als de waarheid gezien. Maar vooral bij Israël, negentig procent van de media geeft een beeld van één kant, omdat het beter verkoopt. (...) De mensen krijgen een vertekend beeld en mensen komen naar ons toe en zeggen tegen ons: 'Hee, jullie zijn bezetters!'.'* Ook een andere deelnemer stelt dat de berichtgeving van media de betrokken joden in dit conflict negatief neerzet. Een deelnemster zegt: *'Je ziet ook altijd hoe zielig de Palestijnen zijn, maar niet wat er bij de Joden omgaat. Je ziet altijd alleen wat de joden bij de Palestijnen doen, maar niet andersom.'* Uit het gesprek met de deelnemers van Bne Akiwa blijkt dat zij regelmatig over het thema Israël praten. Tijdens de discussies gaan zij vooral in op de eenzijdige beeldvorming en probeert de jeugdvereniging de 'beide kanten' van de kwestie weer te geven. *'We horen hier (bij Bne Akiwa, red.) wel van beide kanten wat er gebeurt, zodat je wel zelf een mening kunt vormen'*, zo licht een deelnemster toe.

Een ander thema dat de deelnemers van Bne Akiwa bespreken is de 'assimilatie van joden' in de Nederlandse samenleving. De discussie over dit thema wordt aan de hand van twee kwesties toegelicht. Ten eerste gaat het over joden die bijna niet meer religieus praktiserend zijn en zogezegd 'geassimileerd zijn'. Een deelnemer zegt daarover: *'Er zijn joden die één keer per jaar naar de shul komen. En dat komt omdat ze zien dat het makkelijker is om niet-joods te leven, zonder al die wetten. Het is ook veel makkelijker...'* Als tweede punt van assimilatie discussiëren ze vaak over de kwestie van zogenaamde gemengde huwelijken waarin een joodse man met een niet-joodse vrouw trouwt en zij niet-joodse kinderen

krijgen. *‘Dat gebeurt wel vaak’*, zo stelt een deelnemer. De meeste deelnemers van Bne Akiwa zeggen dat zij zelf niet openstaan voor een dergelijke assimilatie. Zij willen trouwen met een ‘echte’ joodse man of joodse vrouw.

Bij de Haboniem deelnemers leeft de socialistisch-zionistische inslag van de vereniging sterk. De deelnemers zeggen dat dit een belangrijk thema is voor hen. *‘Het belang van samenleven wordt benadrukt, van samen werken, van samen zijn. Dit is gebaseerd op het leven in de Kibboets’*, zo zegt een deelnemer. De ander deelnemer reageert daarop: *‘Ja, zorgen voor je naaste. Delen met elkaar, dat is natuurlijk wel belangrijk. We zijn wel voor socialistische waarden, maar niet voor een communistisch bewind ofzo. We zijn gelijk aan elkaar, de leider staat niet echt boven je maar meer naast je.’* Ook de soberheid van leven blijkt een aspect te zijn voor de deelnemers van Haboniem. *‘Wij drinken hier alleen water en thee bij Haboniem. Wij hebben ook weinig geld.’*

6.4 STEUN VAN OUDERS, LEEFTIJDGENOTEN EN RELIGIEUZE ORGANISATIE(S)

In deze paragraaf bespreken we hoe de verschillende joodse deelnemers de steun van volwassenen en leeftijdsgenoten ervaren in het praktiseren van hun geloof en het ontwikkelen van hun religieuze identiteit. Allereerst beschrijven we de invloed van personen of zaken op het geloof van de deelnemers. Ook is gekeken of de joodse jongeren vinden dat in de Nederlandse samenleving genoeg randvoorwaarden aanwezig zijn om in deze ondersteuningsbehoefte te kunnen voorzien.

Ouders

Onder de orthodoxe deelnemers van Bne Akiwa blijken ouders een belangrijke invloed op de deelnemers te hebben. De deelnemers zeggen dat zij natuurlijk als jood zijn geboren, maar dat hun ouders een belangrijke invloed uitoefenen op de mate waarin zij zich aan de joodse leefregels (=mitswoet) houden. Een deelnemer zegt daarover: *'Zij zijn eigenlijk de grootste invloed. Nu heb ik zelf de keuze gemaakt, ik houd me aan de joodse wetten en daar helpen zij me natuurlijk bij.'*

De deelnemers van Bne Akiwa vertellen dat zij niet zo veel verschillen zien in geloofsbeleving tussen hen en hun ouders. Sommige deelnemers van Ben Akiwa houden zich strikter aan de wetten van het joodse geloof dan hun ouders. Een deelnemer vertelt: *'Mijn ouders deden niet zo veel. Zelfs met koosjer eten en met de sjabbat houden deden ze niet zo veel. Wel traditioneel, maar ze hielden zich niet echt aan de regels. En sinds kort ben ik daar meer in bezig. Dus dat is wel een redelijk verschil. Ze willen de sjabbat wel vieren, maar daarna zetten zij de teevee aan en dat mag officieel niet volgens de regels. Dat doe ik niet.'*

Uit het gesprek met de joodse jongeren van Bne Akiwa blijkt dat zij geen vernieuwende praktijken in het geloof wensen. De deelnemers zeggen dat het orthodoxe geloof hen niet belemmert in het dagelijkse leven; vernieuwingen binnen het geloof lijken om deze reden niet noodzakelijk voor hen. Een deelnemer zegt daarover: *'Over het algemeen neem je ook de weg van je ouders. Maar het goede aan het jodendom is, je kunt gewoon orthodox zijn, maar je kan ook gewoon je eigen weg gaan. Het geloof houdt je over het algemeen niet tegen om een beroemd acteur of tennisser te worden. Je kunt toch wel je eigen pad vinden en je eigen dromen najagen.'*

Een deelnemer van Habonim vertelt dat zijn joodse opvoeding de ontwikkeling van een religieuze identiteit op een 'negatieve' manier heeft beïnvloed. Aangezien hij in zijn jonge jaren elke dag op een joodse basisschool met het jodendom bezig 'moest' zijn, heeft hij in die jaren bijna een afkeer gekregen van het joodse geloof. Hij zegt daarover: *'Ik zit nu nog wel in een rebelse periode van afkeer tegen het echte joodse geloof en die strikte omgang, maar wie weet komt dat nog wel een keer terug bij mij. Dat het weer verandert.'* Ook bij de andere deelnemer blijkt dat zijn moeder zijn geloof niet onverdeeld positief beïnvloedde. *'Ik heb op joodse les gezeten tot mijn tiende ofzo. Ik vond dat allemaal heel oppervlakkig eigenlijk. Ik wilde daar op een gegeven moment niet meer naar toe.'*

Leeftijdgenoten en religieuze organisatie(s)

Beide verenigingen, zowel Bne Akiwa als Haboniem, spelen een belangrijke rol in het leven van de deelnemers. De ondersteuningsbehoefte van de deelnemers zal in meer of mindere mate ook beïnvloed zijn door hun lidmaatschap van deze organisatie. Opmerkelijk was dat de jongeren van Bne Akiwa zich afvroegen hoe jongeren buiten Amsterdam hun religieuze identiteit kunnen ontwikkelen. Zij vinden dat Amsterdam relatief veel voorzieningen heeft getroffen voor joodse jongeren, ook als zij gaan studeren of werken. Buiten de Randstad ligt dit volgens hen veel problematischer, maar zij konden daar weinig uitspraken over doen.

De deelnemers van Bne Akiwa zeggen dat de vereniging een belangrijke rol speelt bij de ontwikkeling van hun religieuze identiteit. Een deelnemster vertelt dat ze op haar oude school alleen niet-joodse vrienden had. Ze hield zich, alvorens zij lid werd van Bne Akiwa, niet veel met haar geloof meer bezig en at niet koosjer meer. Nu eet ze weer koosjer, bidt weer en draagt rokken sinds ze lid is van Bne Akiwa. Een andere deelnemer vertelt dat hij vanaf dat hij 8 jaar was steeds minder vaak naar de vereniging ging. Totdat zijn neef vroeg of hij weer een keer mee ging. Hij dacht toen: *‘Het is niet zo belangrijk, ik heb toch mijn eigen vrienden.’* Hij vertelt dat in die periode zijn zusje kwam te overlijden. *‘Bij ons is het de gewoonte dat je een week rouwt en thuis blijft. Mensen van mijn school kwamen wel, maar kinderen van hier (van Bne Akiwa, red.) die ik daarvoor niet zo vaak zag, kwamen elke pauze, elk vrij uur, elk tussenuur kwamen ze naar mij toe om spelletjes te spelen.’*

6.5 HULPBRONNEN BIJ HET GELOOF

Met de deelnemers van beide groepen hebben we gesproken over de hulpbronnen die zij raadplegen ter ondersteuning van hun geloof. Deelnemers van beide organisaties noemen het internet en ouders of andere familieleden (broers, ooms) als belangrijke hulpbron. Op het internet zoeken zij vaak via zoekmachines als Google. Een deelnemster van Bne Akiwa zegt daarbij het nadeel te ondervinden dat op het internet niet duidelijk is aangegeven tot welke stroming van het jodendom bepaalde informatie behoort. Een digitale 'chat'-omgeving vinden deelnemers van beide verenigingen niet nodig, omdat zij genoeg joodse deelgenoten spreken op de vereniging.

De orthodox-joodse jongeren stellen soms een vraag aan een rabbijn; sommige deelnemers hebben een familielid die rabbijn is. Een deelnemer vertelt: *'Ik vraag mijn moeder en als zij het niet weet dan ga ik naar de rabbijn toe. Hij is niet vaak in Nederland, want hij woont in Engeland, maar als hij dan hier is, vind ik het geen probleem om naar een rabbijn te gaan.'* Een andere deelnemster vertelt dat zij haar broer regelmatig informatie vraagt en vertelt dat hij 'voorganger' is van een grote synagoge. *'Of mijn moeder vraagt het aan mijn oom, die rabbijn is.'*

Enkele orthodox-joodse deelnemers lezen regelmatig delen uit de Thora. Een deelnemer zegt hierover: *'Ik ga elke week samen met vrienden een van de vijf boeken van de wet lezen. We leren wel delen van hoe we ons moeten gedragen, bijvoorbeeld bij een feest (Loofhuttenfeest, red.). Er moet dan een hut in de tuin staan en wij leren hoe groot deze moet zijn, wat voor dak het moet zijn, hoe hoog die moet zijn.'* De deelnemers zeggen dat ze 'natuurlijk' ook veel op de joodse school leren; sommigen van hen leren Hebreeuws en op deze manier kunnen zij straks boeken in de oorspronkelijke taal lezen.

De deelnemers van Habonim blijken ook hun ouders te raadplegen als zij iets willen weten over het joodse geloof of andere thema's zoals de Holocaust en antisemitisme. Een deelnemer, die vroeger op een joodse basisschool zat, vertelt dat hij vooral vroeger veel las. *'Elke dag 100 minuten. Efriet 50 minuten en Jahwe ook 50 minuten en dat tien jaar lang. De Thora is wel een heel mooi boek hoor, zoals de verhalen als David en Goliath. Dat vind ik een mooi verhaal.'* De andere deelnemer vertelt dat hij vroeger alle verhalen in de bijbel heeft gelezen. *'Maar, ik geloofde niet wat ik las in de Bijbel. Ik ken de verhalen wel, maar het interesseert me eigenlijk niet.'*

6.6 ONDERSTEUNINGSBEHOEFTEN

In gesprek met de deelnemers kwam duidelijk naar voren dat deelnemers van Bne Akiwa meer behoefte aan ondersteuning hebben dan die van Haboniem. Deze ondersteuningsbehoefte van de jongeren heeft betrekking op de negatieve beeldvorming over joden in Nederland, die vaak in verband worden gebracht met het conflict in het Midden-Oosten. Zij zouden graag zien dat er op scholen in het primair en voorgezet onderwijs meer voorlichting zou komen over de joodse geschiedenis en het huidige Midden-Oostenconflict. De deelnemers van Haboniem Dror gaan in op de financiële ondersteuningsbehoefte van joodse organisaties in Nederland en op het behoud van de joodse geschiedenis.

De deelnemers van Haboniem vertellen dat zij vinden dat in Nederland weinig publieke, financiële overheidssteun bestaat voor joodse instellingen en verenigingen. Een deelnemer zegt daarover: *‘Het is hier wel heel anders dan in Amerika. Nou ja, je ziet hier wel dat de joden elkaar onderhouden in Nederland. Als er geld nodig is via donaties, dan wordt er wel gewoon veel gegeven.’* Zij vertellen dat er bij hun vereniging op dit moment weinig geld is voor de uitvoering van bepaalde projecten; deelnemers moeten de vakantiecampen nu volledig zelf betalen. De deelnemers zeggen tegelijkertijd dat deze financiële ondersteuning wel moeilijk ligt in de joodse gemeenschap. Een deelnemer van Haboniem stelt: *‘Mijn moeder zou bijvoorbeeld nooit geld aannemen van iemand anders maar bijvoorbeeld wel van goede joodse vrienden. De gemeenschap onderhoudt zichzelf eigenlijk.’*

Tot slot stellen de deelnemers van Haboniem dat het belangrijk is de joodse geschiedenis niet te vergeten. Vooral het onderwijs moet voldoende informatie blijven geven over de joodse geschiedenis. Tegelijkertijd vinden zij dat deze geschiedenis joden ook niet het blikveld moet ontnemen om naar voren, in de toekomst, te kijken. Een deelnemer stelt dat het ‘joods-zijn’ voor hem een bindende factor is en dat hij de geschiedenis van de joden belangrijk vindt, maar stelt *‘dat je jezelf daar op een gegeven moment ook overheen moet kunnen zetten’*. Joodse mensen leven sterk in de herinnering en dat is volgens hem ook zeer begrijpelijk voor de oudere generaties. De jonge generatie zou volgens hem wel meer naar voren kunnen kijken. De sterke herinnering aan de Jodenvervolgning bepaalt volgens hem mede het conflict in het Midden-Oosten. *‘Als iemand niet naar voren kan kijken, die blijft leven in het verleden. Dan is er ook geen progressie mogelijk.’*

6.7 CONCLUSIES

De conclusie van dit hoofdstuk over de joodse jongeren bespreken we in het licht van de twee groepen deelnemers, die een breed spectrum van geloofsbeleving (van streng orthodox tot liberaal) vertegenwoordigen. We gaan in deze paragraaf vooral in op conclusies over de ervaren ruimte van de jongeren voor het ontwikkelen van hun religieuze identiteit en de hiervoor aanwezige of afwezige randvoorwaarden in de Nederlandse samenleving. In het voorafgaande hebben we kunnen lezen dat zich duidelijke verschillen aftekenen tussen orthodox- en liberaal-joodse jongeren. In sommige aspecten komen zij ook weer overeen; dit geldt hoofdzakelijk voor opvattingen over het Midden-Oostenconflict en de negatieve beeldvorming over joden.

In de ontwikkeling van de geloofsbeleving is een belangrijk verschil te zien tussen de deelnemers van de verschillende organisaties. De jongeren van Bne Akiwa omschrijven zichzelf als praktiserend religieus; zij houden zich in hun dagelijkse bestaan actief bezig met het joodse geloof en proberen de joodse leefregels zo goed mogelijk na te leven. De jongeren van Habonim Dror ervaren het joodse geloof meer aan de hand van de gedeelde geschiedenis, tradities en cultuur en hebben veranderingen ondergaan in hun geloofsbeleving, vooral met het aanbreken van hun puberteit. Zij beschouwen de sjabbat meer als een familietraditie dan als een religieuze dag waarop je met God bezig bent. De jongeren van Habonim Dror bezoeken de synagoge niet regelmatig, zoals de jongeren van Bne Akiwa dat doen.

Opmerkelijk is dat de jongeren van Bne Akiwa zich in de ontwikkeling van hun religieuze identiteit het meest gesteund voelen door hun ouders. Als zij vragen hebben over het geloof, raadplegen zij meestal familie. Bij de andere deelnemers blijken de ouders enige negatieve invloed te hebben gehad op de ontwikkeling van de religieuze identiteit. De liberale deelnemers zijn zich enigszins gaan afzetten tegen het geloof in hun puberteit, omdat zij van kleins af aan nogal veel 'moesten' met het geloof, zoals het volgen van Bijbellessen. Bij de deelnemers van Bne Akiwa is het eerder andersom: zij gaan soms strenger met bepaalde geloofsopvattingen om dan hun ouders.

Kijken we naar de ruimte die de jongeren hebben voor het ontwikkelen van hun religieuze identiteit binnen de Nederlandse samenleving dan valt een aantal kwesties op. Voor de jongeren hangt deze ruimte nauw samen met het feit of zij al dan niet naar een joodse school gaan. Op een openbare school is het volgens de jongeren van Bne Akiwa lastiger de joodse, religieuze identiteit te behouden dan op een joodse school waar de (omgang met de) religie in het dagelijkse lesprogramma aanwezig is. In een niet-joodse omgeving blijken de jongeren vaker hun 'keuze' voor de joodse religie te moeten legitimeren. Vanuit de overheid zijn bepaalde zaken geregeld, zoals het kunnen regelen van verlofdagen tijdens joodse feestdagen. Echter, de jongeren geven aan dat deze tolerantie niet verward dient te worden met volledige acceptatie van het joodse geloof. In de jonge jaren van de deelnemers hebben 'buitenstaanders' nog redelijk veel begrip voor hun geloof. Na de middelbare school blijkt dit echter niet meer zo vanzelfsprekend. Met wensen van studerende en werkende joods-gelovigen lijkt de Nederlandse samenleving minder inschikkelijk te zijn. Opmerkelijk is dat de liberaal-joodse jongeren dergelijke ervaringen niet hebben. Dit komt bovenal doordat zij zich in het dagelijks leven niet strikt conformeren aan het joodse geloof.

Een belangrijk aspect van dit onderzoek is na te gaan in hoeverre joodse jongeren zich beschermd voelen om hun religieuze identiteit naar wens te ontwikkelen. Uit de gesprekken blijkt dat joodse jongeren zich soms buiten op straat in de Nederlandse samenleving gediscrimineerd en 'onveilig' voelen. Sommigen worden op straat uitgescholden en bespuugd. De deelnemers vinden het vreemd dat dit 'getolereerd wordt in de Nederlandse samenleving'. Over het algemeen hebben orthodoxe jongens hier meer last van dan orthodoxe meisjes of liberale jongeren, omdat orthodoxe jongens meer zichtbare kenmerken vertonen die hen onderscheiden als jood (zoals het dragen van de keppel). De joodse deelnemers van Habonim Dror voelen zich wel voldoende beschermd in de Nederlandse samenleving.

Beide groepen deelnemers geven aan dat zij vaak geassocieerd worden met het conflict in het Midden-Oosten. De beeldvorming over joden kent volgens hen weinig nuances. Zij wijten dit aan een onvolledige en onjuiste berichtgeving van verschillende media in Nederland. Over het Midden-Oostenconflict zou de informatie vollediger kunnen zijn, zowel in de media als in voorlichting op scholen in het primair en voortgezet onderwijs. Ook het internet zou beter kunnen voorzien in genuanceerde informatie over de verschillende joodse stromingen binnen het geloof.

Een expliciete ondersteuningsbehoefte is bij beide groepen jongeren niet aanwezig, omdat beide aanhaken bij een vereniging waarin zij met 'gelijkgestemden' kunnen zijn. Vooral de jongeren van Bne Akiwa kunnen zich voorstellen dat het voor hun joodse geloofsgenoten buiten de Randstad lastig moet zijn hun religieuze identiteit te ontwikkelen aangezien zij minder ondersteuning hebben in de vorm van verenigingen en bijeenkomsten. In Amsterdam zijn de voorzieningen volgens hen goed.

7 Gelovige jongeren onderling vergeleken

In dit hoofdstuk vergelijken we de uitkomsten van de groepsgesprekken met de christelijke, hindoe- en joodse jongeren aan de hand van een aantal thema's. Ook de moslimjongeren, betrokken bij het onderzoek 'Jongeren en hun Islam' (Pels, De Gruijter & Lahri, 2008), worden in de vergelijking meegenomen. In het onderzoek naar moslimjongeren zijn groepsgesprekken georganiseerd. De thema's die in dat onderzoek aan bod kwamen, zijn goeddeels dezelfde als die in onderhavig onderzoek centraal staan: hoe is het om gelovig te zijn in de Nederlandse, seculiere context en welke ondersteuningsbehoeften leven er eventueel bij religieuze jongeren?

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: eerst schetsen we de achtergrond van de groepen religieuze jongeren. Vervolgens gaan we – omwille van de context – in op de wijze waarop religieuze jongeren in Nederland zijn georganiseerd. Daarna bespreken we de plaats die het geloof in het dagelijks leven inneemt. Vervolgens gaan we dieper in op de verhouding tot de Nederlandse samenleving: hoe bezien de jongeren hun eigen rol en plaats daarin? Vervolgens nemen we de steun die de jongeren vanuit het gezin, van leeftijdgenoten en van religieuze organisatie(s) ontvangen onder de loep. Ook besteden we aandacht aan de (religieuze) bronnen die zij gebruiken bij het vormgeven en ontwikkelen van hun geloof. Daarna bespreken we welke wensen en behoeften religieuze jongeren hebben voor de toekomst. Bij al deze onderwerpen gaat het om de vergelijking tussen en binnen de bovengenoemde groepen religieuze jongeren. Dit hoofdstuk eindigt met een beknopte samenvatting van overeenkomsten en verschillen.

7.1 GELOVIGE JONGEREN IN NEDERLAND

Organisatie van gelovige jongeren

Hoe zijn religieuze jongeren in Nederland georganiseerd? Uit ons onderzoek blijkt dat de mate waarin en de wijze waarop religieuze jongeren zijn georganiseerd goeddeels overeenkomen met de organisatie(graad) van de betreffende geloven in Nederland. Het christelijke en het joodse geloof in Nederland kennen een grote organisatiedichtheid. De organisaties hebben bovendien betrekking op allerlei domeinen van het leven, bijvoorbeeld maatschappij, sociaal-cultureel, politiek en onderwijs. Dit geldt ook voor de christelijke en joodse jongerenorganisaties: jongerenverenigingen, of -groepen hebben meestal een lange traditie en voor elke (sub)stroming is er wat wils. Overigens zijn er wel concentraties of juist leemtes in bepaalde regio's. Het overgrote deel van de joodse (jongeren)organisaties is gevestigd in Amsterdam en uit ons groepsgesprek met katholieke jongeren in Emmeloord kwam naar voren dat de jongeren behoefte hebben aan een breder netwerk van actieve katholieke jongeren in de eigen regio.

Voor het hindoeïsme en de islam geldt dat de organisatiegraad in Nederland beduidend minder hoog is. Dit heeft enerzijds te maken met aantallen gelovigen. Anderzijds geldt voor beide religies dat er veel minder sprake is van vanzelfsprekende actieve groepen gelovigen rondom een religieus gebouw of religieus leider. Er zijn tempels en priesters (hindoeïsme) en moskeeën en imams (islam), maar deze vervullen een lokale religieuze functie voor individuele gelovigen. Ook de betrekkelijk korte aanwezigheid van het hindoeïsme en de islam in Nederland kan debet zijn aan de relatief lage organisatiegraad. Specifiek voor hindoe- en moslimorganisaties in Nederland is bovendien dat zij meestal langs etnische lijnen zijn georganiseerd. Hindoe-organisaties zijn vaak ook organisaties van Hindoeestaanse Surinamers en moslimorganisaties hebben vaak een Turkse, dan wel Marokkaanse signatuur.

Bij jongerenorganisaties van hindoes en moslims is goeddeels hetzelfde beeld te zien: er zijn relatief weinig formele jongerenorganisaties en de gelovige jongeren zijn als groep niet goed zichtbaar. Wel zijn in de grote steden studentenverenigingen ontstaan van hindoe- en moslimjongeren, die substromingen van het geloof of etnische groepen overstijgen. Uit onze groepsgesprekken blijkt dat actieve hindoe- en moslimjongeren behoefte hebben aan meer onderling contact en uitwisseling. Wij gaan hier later in dit hoofdstuk nader op in.

Plaats van het geloof in het dagelijks leven

Zoals we al eerder in dit hoofdstuk hebben aangegeven, zijn groepsgesprekken georganiseerd met jongeren die zichzelf beschouwen als gelovig. Het gelovig-zijn is voor het overgrote deel van de jongeren in dit onderzoek dan ook een belangrijk onderdeel van hun identiteit. Een aantal jongeren plaatste hierbij echter kanttekeningen. Zo stelde een aantal joodse jongeren dat zij het joods-zijn meer beleven als een culturele dan als een religieuze identiteit. Ook een aantal hindoe-jongeren heeft moeite met de termen 'religieus' of 'gelovig'. Hieraan liggen twee redenen ten grondslag. Voor een aantal van hen heeft – net zoals dat bij sommige joodse jongeren het geval is voor het joods-zijn – het hindoeïsme vooral een culturele betekenis. Deze jongeren doen actief of minder actief mee met rituelen, bijvoorbeeld rondom geboortes en overlijden en religieuze feestdagen, maar zij geven aan

weinig te weten van de religieuze betekenis van rituelen en feestdagen. De rituelen zijn onderdeel van het Hindoe(staan) zijn, zo stellen deze jongeren. Daarnaast zijn er jongeren die zich wél actief verdiepen in de religieuze achtergrond en betekenis van het hindoeïsme. Zij beschrijven het hindoeïsme echter vooral als een levenswijze of levensfilosofie. Geloven doe je volgens deze jongeren dan ook niet voor God, maar voor jezelf en je medemens.

De overige christelijke, joodse en islamitische jongeren stellen dat het geloof voor hen een belangrijke plaats inneemt in het dagelijks leven, waarbij we opmerken dat hoe orthodoxer jongeren zijn, hoe meer belang zij hechten aan het naleven van religieuze voorschriften rondom bijvoorbeeld uiterlijke verschijning en gedrag. Sommige van de meer orthodox georiënteerde christelijke, islamitische en joodse jongeren stellen dan ook dat zij zich anders voelen dan niet-gelovige jongeren, terwijl de andere jongeren een meer graduëel verschil tussen zichzelf en niet-gelovigen zien.

De meeste jongeren die hebben deelgenomen aan de groepsgesprekken zijn van kinds af aan opgevoed in het geloof. Bij vooral de christelijke en islamitische jongeren lijkt te gelden dat naarmate zij ouder worden, zij bewuster met het geloof bezig zijn. Christelijke jongeren noemen het proces van het komen tot een bewuste keuze om als christen door het leven te gaan ‘tot geloof komen’. Ook sommige moslimjongeren drukken zich uit in dergelijke termen. Kortom: hoewel deze jongeren het geloof van huis uit hebben meegekregen, ervaren zij het gelovig-zijn als een eigen – bewuste – keuze.

Voor jongeren van alle vier de religies geldt overigens dat zij het ‘bewust leven’ en het ‘bewust keuzes maken’ beschrijven als een van de zaken die hen typeren als gelovige jongeren. Het geloof – en bij christelijke jongeren de persoonlijke relatie met God – daagt hen uit om goed te leven, met respect voor de medemens en de omgeving. Gedrag dat aan dit goede leven afbreuk doet, bijvoorbeeld roddelen over anderen of alcoholmisbruik, of dat de aandacht afleidt van het geloof – je verliezen in aardse zaken – moet worden vermeden.

Kortom: voor religieuze jongeren neemt het geloof een belangrijke plaats in het dagelijks leven in en vormt het geloof een belangrijk onderdeel van hun identiteit. In de volgende paragraaf gaan wij hier nader op in: hoe verhouden de gelovige jongeren zich tot de goedeels seculiere samenleving waarin zij wonen?

7.2 GELOVEN IN NEDERLAND

De verhouding van de religieuze jongeren tot de Nederlandse samenleving was een belangrijk thema in de groepsgesprekken. Vinden religieuze jongeren dat zij vanuit de samenleving voldoende ruimte en bescherming krijgen om hun geloof te beleven?

Receptie in de samenleving

Het zal geen verbazing wekken dat de meer orthodox georiënteerde jongeren meer afstand ervaren tot de (instituten van de) Nederlandse samenleving en tot niet- of anders-gelovigen dan meer rekkelijke of liberale jongeren. Voor de meeste christelijke en hindoejongeren levert dit overigens naar eigen zeggen niet al te veel problemen op. In de eigen (privé)kring kan het geloof in vrijheid worden beleden, en zaken in het publieke domein die in strijd zijn met het geloof, zijn vaak te vermijden. Als vermijden niet mogelijk is, dan is er naar eigen zeggen meestal voldoende tolerantie vanuit de samenleving voor de 'afwijkende' opvatting of het 'afwijkende' gedrag van gelovigen. Deze tolerantie is volgens veel jongeren overigens vaker het gevolg van onverschilligheid of onwetendheid dan van betrokkenheid en begrip, wat vooral de hindoejongeren betreuren.

De joodse en islamitische jongeren rapporteren veel meer problemen in hun verhouding tot de Nederlandse samenleving. Er wordt soms negatief of zelfs agressief gereageerd op uiterlijke manifestaties van het geloof, zoals een keppeltje of een hoofddoek. Hierbij lijkt te gelden: hoe meer het geloof uiterlijk zichtbaar is, des te meer discriminatie de jongeren ervaren.

Het zijn ook vooral de joodse en islamitische jongeren die vaak het idee hebben te moeten opboksen tegen vooroordelen over hun geloof. Sommigen van hen krijgen te maken met discriminatie vanwege hun geloofsovertuiging. Negatieve beeldvorming over het jodendom respectievelijk de islam in Nederland is hier debet aan. Deze wordt op haar beurt weer gevoed door gebeurtenissen of conflicten op mondiale schaal, zoals islamitisch terrorisme of het Midden-Oostenconflict.

Ruimte en bescherming

Een aanpalende kwestie is of de gelovige jongeren vinden dat zij door de Nederlandse overheid en Nederlandse instituten voldoende beschermd worden en voldoende ruimte krijgen voor het geloven. De meeste jongeren zijn het erover eens dat het in Nederland wat dit betreft goed toeven is. Er is godsdienstvrijheid en er zijn wettelijke mogelijkheden om discriminatie aan de kaak te stellen. Niettemin stellen vooral de moslim- en joodse jongeren dat er in de praktijk nogal wat te verbeteren valt: er is vaak veel tolerantie voor intolerantie. Met andere woorden: (subtiele) discriminatie wordt onvoldoende herkend en bestraft.

7.3 STEUN VANUIT HET GEZIN

De meeste religieuze jongeren zijn van kinds af aan geïntroduceerd in het geloof. Welke steun ontvangen de jongeren van ‘thuis’?

Ouders zijn een belangrijke steunbron bij het opgroeien in het algemeen, zo menen de jongeren. Maar ouders zijn niet in alle gevallen een bron van steun en informatie als het om geloven gaat. In vrijwel alle groeps gesprekken is aan de orde geweest dat er een kloof is tussen de generaties, die maakt dat ouders jongeren niet altijd kunnen steunen als het gaat om religieuze zaken. In de meeste gevallen vinden de jongeren dat zij praktischer en kritischer geloven dan hun ouders: jongeren zijn minder geneigd iets zomaar aan te nemen, en hebben vooral behoefte aan antwoorden op praktische vragen over het leven in de moderne maatschappij. Voor met name de meeste protestants-christelijke jongeren vormt dit overigens geen serieus probleem: er zijn voldoende andere mogelijkheden om steun of informatie over het geloof te vinden.

De moslimjongeren, de jongeren van de migrantenkerk Pentecostal Church en de hindoelijongeren noemen naast de generatiekloof nog een andere kloof die maakt dat zij voor ondersteuning bij het geloven slechts in beperkte mate bij hun ouders te rade gaan: een cultuurkloof. Deze kloof is het gevolg van het feit dat hun ouders in een ander land zijn geboren en opgegroeid. De cultuur in deze landen is anders dan de Nederlandse. De jongeren merken bijvoorbeeld op dat hun ouders autoritaire opvoedingsstrategieën hebben, waarin weinig ruimte bestaat voor vragen of overleg. Vragen van jongeren over het geloof beantwoorden ze nogal eens met: ‘Dat hoort gewoon zo.’ Hierbij aansluitend vinden deze jongeren dat hun ouders vaak niet in staat zijn om een onderscheid te maken tussen ‘cultuur’ en ‘geloof’. Voor het geloven in Nederland is dit onderscheid juist heel erg van belang, zo stellen de jongeren.

Ook de joodse jongeren constateren een grote verwevenheid van (culturele) tradities en gebruiken en de geloofsleer. Voor meer liberaal georiënteerde joodse jongeren geldt dat zij eraan hechten een duidelijk onderscheid te maken: zij willen vooral de culturele gebruiken in ere houden. Voor de meer orthodox georiënteerde joodse jongeren is de verwevenheid van culturele tradities en geloof geen issue, maar een gegeven. Deze jongeren vertellen opgevoed te zijn in een traditie waarin oude gebruiken en rituelen samen met de geloofsleer worden overgedragen aan de volgende generatie.

Ook de katholieke jongeren hebben aangegeven dat zij voor informatie over geloofszaken soms minder bij hun ouders terecht kunnen. Zij beschrijven hun ouders als een ‘verloren generatie’, althans op het terrein van het geloof. In de laatste decennia van de vorige eeuw hebben hun ouders zich losgemaakt of afgekeerd van de katholieke kerk. Dit was in de meeste gevallen geen absolute breuk; de ouders zijn gestopt met het naar de kerk gaan, maar in naam bleven zij katholiek. De meeste katholieke jongeren in ons onderzoek zijn actief aan de slag gegaan met het geloof. Niet alleen bezoeken zij de kerk, ook door de week zijn zij actief in de parochie, het kerkkoor of gespreksgroepen. Een aantal ouders staat argwanend tegenover het religieuze enthousiasme van hun kinderen. Niettemin geven

de jongeren aan zich gesteund te voelen door hun ouders. Deze leggen hun in de praktijk geen strobreed in de weg. Dit is – tot slot – ook het beeld dat oprijst uit de gesprekken met de protestants-christelijke jongeren: ouders bieden hun kinderen volop de gelegenheid om hun geloof te ontwikkelen. De meeste van deze jongeren zijn door hun ouders van jongs af aan meegenomen naar de kerk. Deze ouders vinden het – zo vertellen de jongeren – fijn dat hun kinderen in hun voetspoor treden en moedigen dit ook aan.

7.4 HULPBRONNEN BIJ HET GELOOF

Gelovige leeftijdsgenoten

Naast steun vanuit het gezin kennen religieuze jongeren ook andere bronnen van steun, informatie en hulp. Voor alle jongeren zijn gelovige leeftijdsgenoten heel belangrijk als het om geloofszaken gaat. Zoals hierboven al is aangegeven zijn er nu eenmaal zaken die je gemakkelijker bespreekt met leeftijdsgenoten dan met je ouders, die tot een andere generatie behoren. Daarnaast delen jongeren interesses, bijvoorbeeld in muziek, en krijgen zij allemaal te maken met typische jongerendilemma's rondom relaties, seksualiteit, opleiding en carrière. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk is al duidelijk geworden dat christelijke en joodse jongeren (in Amsterdam) over het algemeen een beroep kunnen doen op een heel scala aan clubs en verenigingen van andere gelovige jongeren. Voor moslim- en hindoejongeren is dit vaak in veel mindere mate het geval. De jongeren die hebben deelgenomen aan onze groeps gesprekken maken soms melding van meer informele bijeenkomsten of uitwisseling tussen jongeren, zoals een groep Turkse meiden die elkaar periodiek treffen voor de gezelligheid, maar ook om over het geloof te praten. Kortom: de behoefte aan contact met gelijkgestemde jongeren is groot, maar de mate waar hierin voorzien is, varieert. We komen hier in de volgende paragraaf nog op terug.

Religieuze bronnen en autoriteiten

Naast contact met gelovige leeftijdsgenoten vormen voor de meeste jongeren ook religieuze geschriften een belangrijke bron van informatie. Deze zijn echter niet voor alle jongeren in gelijke mate toegankelijk. De hindoe- en moslimjongeren hebben te maken met het feit dat religieuze geschriften meestal (uitsluitend) beschikbaar zijn in een taal die zij niet, of niet goed beheersen. Voor de hindoejongeren geldt dat ook informatie over de geloofsleer en dergelijke vaak niet in het Nederlands beschikbaar is. Voor joodse en christelijke jongeren vormen taalproblemen geen belemmering, hoewel de joodse traditie aanbeveelt om bepaalde geschriften in het Hebreeuws te lezen. Een aantal joodse jongeren doet dit dan ook, maar niet iedereen is hiertoe in staat.

De religieuze jongeren maken bij het onderzoeken van bronnen gebruik van allerlei media: websites, boeken, internetfora. Het is opvallend dat de jongeren uit elk van de vier religies die actief met het geloof bezig zijn, hebben aangetekend dat het belangrijk is om goed na te kunnen gaan uit welke hoek de bron afkomstig is. De jongeren willen kunnen nagaan of iets 'klopt': overeenkomt met de zuivere geloofsleer. Vooral bij moslimjongeren speelt hierbij de voornoemde kwestie van de verwevenheid van cultuur en geloof, maar ook de andere jongeren hechten veel belang aan het (kunnen) teruggaan naar de bron.

Zeker bij moderne media, zoals het internet, is het echter niet altijd goed mogelijk dit te doen. Religieuze jongeren maken (daarom) ook gebruik van religieuze autoriteiten in de eigen omgeving. Christelijke jongeren noemen dominee, ouderling en religieuze deskundigen die tot dezelfde stroming behoren. Hindoejongeren noemen de pandit (priester), maar merken hierbij op dat deze hen meestal niet veel verder kan helpen: taalproblemen en een andere leefwereld staan uitwisseling in de weg. Hindoejongeren hechten veel waarde aan

Nederlandse pandits, die wel Nederlands spreken en zich goed tot jongeren kunnen houden, en aan religieuze experts en rolmodellen uit Engeland of India. Joodse jongeren zeggen te rade te gaan bij een rabbijn of bij familieleden. Ook de leraren en leraressen op joodse scholen kunnen een belangrijke bron van informatie en steun zijn. De moslimjongeren hebben over het algemeen dezelfde ervaringen met de imam als de hindoejongeren hebben met de pandit. Ook zij gaan te rade bij religieuze experts in binnen- en buitenland.

7.5 WENSEN EN BEHOEFTE(VEN) VOOR DE TOEKOMST

Wat voor wensen en behoeften hebben religieuze jongeren als het gaat om geloven in Nederland? In het onderstaande maken we een onderscheid naar wensen en behoeften rondom het gezin, de organisatie(s) van het geloof en de samenleving.

Gezin

In paragraaf 7.3 zijn we al ingegaan op de steun die religieuze jongeren ervaren vanuit het gezin. We zagen dat vooral jongeren met een migrantenachtergrond en de katholieke jongeren aangaven rondom religieuze zaken niet (altijd) bij hun ouders terecht te kunnen. Vooral de moslimjongeren verbinden hieraan de conclusie, dat het belangrijk is dat ouders en jongeren meer en beter met elkaar gaan communiceren. Zij stellen hiertoe onder andere voor dat ouders ondersteund worden bij het opvoeden in de Nederlandse context. De overige jongeren zijn goeddeels tevreden over de steun die zij 'thuis' ontvangen, of geven aan buitenshuis voldoende steunbronnen te kunnen aanboren, meestal door hun lidmaatschap van een religieuze jongerenorganisatie.

Organisatie(s) van het geloof

Alle religieuze jongeren hebben behoefte aan ruimte om met andere gelovige jongeren hun geloof te beleven en te verdiepen. Ook hebben allen behoefte aan deskundige ondersteuning door een geestelijke/religieuze autoriteit. De mate waarin in deze behoeften wordt voorzien, varieert nogal.

Waar het de organisatie(s) van het eigen geloof betreft hebben de protestants-christelijke jongeren de minste wensen. In de kerk zou het er wellicht wat moderner aan toe kunnen gaan – op een manier die jongeren meer aanspreekt. Betrokkenen zouden bijvoorbeeld meer gebruik kunnen maken van Hyves als communicatiemiddel, of de kerkdienst iets aansprekender voor jongeren kunnen inrichten. Maar over het algemeen zijn deze jongeren (zeer) tevreden. In de eigen religieuze gemeenschap wordt het belang van aandacht voor jongeren onderkend en er zijn voldoende structuren voor en door jongeren. Dit alles geldt ook voor de joodse jongeren, waarbij we moeten opmerken dat wij jongeren hebben gesproken die deelnemen aan het religieuze leven in Amsterdam, waar een wijdvertakt netwerk van joodse organisaties en voorzieningen bestaat.

De katholieke, moslim- en hindoejongeren hebben meer wensen betreffende hun eigen religieuze organisatie(s). Eerder al constateerden we dat sommige katholieke jongeren de afwezigheid van (de generatie van) hun ouders missen in de kerk. Aangezien aanbod voor kinderen en jongeren meestal wordt vormgegeven door de generatie daarboven, constateren deze jongeren dat er in de katholieke kerk niet altijd voldoende aanbod op dit gebied is. Hiermee hangt samen de constatering dat er in sommige gevallen nog veel werk te verzetten is om de kerk aantrekkelijker te maken voor jongeren: een meer aansprekende kerkdienst en meer mogelijkheden voor jongeren om elkaar onderling te treffen.

Hindoejongeren hebben behoefte aan meer tempels waarin ruimte bestaat voor de beleving en vragen van jongeren. Een aantal van hen heeft ook behoefte aan meer deskundige informatie over het geloof, opnieuw van aansprekende personen.

Ook moslimjongeren formuleren wensen betreffende de moskee en de imam. Beiden zouden toegankelijker moeten worden voor jongeren. Zij geven hiertoe ook concrete suggesties: in het religieuze onderwijs in de moskee moet meer aandacht komen voor de pedagogische kwaliteit. In de moskee zouden meer activiteiten voor en door jongeren georganiseerd moeten (kunnen) worden en de imam moet Nederlands spreken en vaardigheden hebben om met jongeren en hun geloofsvragen om te gaan. Deze processen – die deels al op gang zijn gekomen – krijgen ondersteuning als moskeebesturen verjongen en ook vrouwen tot de besturen kunnen toetreden, aldus de jongeren.

De jongeren die veranderingen in de organisatie(s) van hun geloof bepleiten, steken overigens ook de hand in eigen boezem: jongeren kunnen de beoogde veranderingen agenderen en hier zelf actief aan bijdragen. Vooral de hindoe- en de moslimjongeren geven aan dat hiervoor zelfbewustzijn of empowerment een belangrijke voorwaarde is en dat op dit terrein nog veel te winnen valt.

Samenleving

Tot slot hebben de jongeren ook wensen of behoeften geformuleerd richting de samenleving. Vooraf zij gezegd dat de jongeren de vrijheid van godsdienst in Nederland waarderen. In vergelijking met vele landen, zeker buiten Europa, is het mogelijk om in Nederland in alle vrijheid te geloven. Toch zijn er wensen en behoeften.

In het algemeen: de religieuze jongeren wensen dat de tolerantie richting andersdenkenden niet (verder) afneemt. De jongeren constateren een voortschrijdende secularisering van de maatschappij en negatieve berichtgeving over vooral het islamitische geloof. Zij ervaren soms minder ruimte dan voorheen voor ‘afwijkende’ standpunten of afwijkend gedrag. Zo rapporteren protestantse orthodoxe jongeren een toenemende intolerantie tegenover het niet vaccineren tegen infectieziekten en krijgen moslim- en joodse jongeren te maken met sterk afkeurende reacties op hun uiterlijke manifestaties van het geloof. Hindoejongeren hebben weinig klachten. Zij vinden het hooguit betreurenswaardig dat zo weinig mensen in Nederland weten wat het hindoeïsme inhoudt.

De joodse en moslimjongeren hebben het meeste last van negatieve beeldvorming. In beide gevallen wordt deze vooral beïnvloed door zaken die zich in het buitenland afspelen: het Midden-Oostenconflict en het internationale islamitisch terrorisme. Deze jongeren stellen dan ook dat het van belang is dat er meer informatie beschikbaar komt over hun geloof in Nederland en dat onderlinge contacten tussen verschillende groepen (jongeren) de acceptatie kan vergroten. Aan de andere kant moet volgens hen strenger worden toegezien op het overtreden van het discriminatieverbod.

Tot slot, religieuze jongeren van alle gezindten wensen dat hun geloof en hun religieuze organisaties in Nederland meer (h)erkend en gewaardeerd worden vanwege hun sociale functie in de maatschappij. Zij vinden het een kwalijke ontwikkeling dat er steeds minder mogelijkheden zijn voor het aanvragen van subsidie voor het maatschappelijk werk van religieuze organisaties. Het maatschappelijk middenveld in Nederland bestaat nog steeds voor een groot deel uit verbanden van burgers die elkaar op religieuze of ideologische gronden vinden. Dit moeten we koesteren, vinden zij.

7.6 CONCLUSIES

In dit hoofdstuk hebben we de uitkomsten van de groepsgesprekken met christelijke, hindoe-, joodse en moslimjongeren met elkaar vergeleken vanuit een aantal thema's. In het algemeen valt op dat religieuze jongeren in hun plaatsbepaling als gelovige in Nederland en in hun wensen en behoeften hieromtrent, veel overeenkomsten vertonen. De gelovige jongeren lijken op elkaar als het gaat om de rol van het geloof in hun identiteit en in het dagelijks leven: allen ervaren steun van het geloof en richten hun (dagelijks) leven in overeenstemming met hun geloofsprincipes in. Daarbij geldt dat de meer orthodox georiënteerde jongeren van alle geloven meer nadruk leggen op het naleven van voorschriften en geboden.

De mate van orthodoxie dan wel rekkelijkheid bepaalt ook deels de mate van behoeften aan ondersteuning bij het geloven: hoe orthodoxer hoe meer behoefte aan informatie over de bronnen van het geloof en leefregels en hoe meer behoefte aan (onderlinge) uitwisseling over de vraag 'hoe te leven' als gelovige in de seculiere samenleving. Aan de andere kant is tevens de context van belang: het gaat er ook om in hoeverre al in die behoeften wordt voorzien. In veel protestants-christelijke kringen bestaat bijvoorbeeld een wijdvertakt aanbod aan structuren en organisaties voor jongeren, terwijl dit voor moslimjongeren goeddeels ontbreekt.

Tot slot is gebleken dat alle religieuze jongeren in bepaalde mate te maken hebben met (voor)oordelen over hun geloof. Niet alle jongeren hebben hier echter evenveel last van. Het zijn vooral de moslim- en de joodse jongeren die zich vaak geconfronteerd zien met de negatieve beeldvorming over hun geloof. De beeldvorming wordt deels bepaald door ontwikkelingen buiten onze landsgrenzen. Niettemin stellen de religieuze jongeren dat ook in Nederland een en ander te verbeteren valt als het gaat om de acceptatie van en tolerantie jegens gelovigen. De jongeren zelf willen hier een bijdrage aan leveren.

Bronnen

LITERATUUR

Bercken, W. van den & Teule, H. (2008). Oosters-orthodoxe kerken in Nederland. In M. ter Borg, E. Borgman, M. Buitelaar, Y. Kuiper, E. Plum (red.). *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 160-172). Zoetermeer: Meinema.

Becker, J. & De Hart, J. (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met kerken en de christelijke traditie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bernts, T., Jong de, G. & Yar, H. (2006). Een religieuze atlas van Nederland. In W. van de Donk, A. Jonkers, G. Kronjee & R. Plum (red.) WRR-Verkenningen nr. 13. *Geloven in het publieke domein. Verkenning van een dubbele transformatie*. Den Haag: WRR.

Borg, M. ter, Borgman, E., Buitelaar, M., Kuiper, Y., & Plum, E. (red.) (2008). *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat*. Zoetermeer: Meinema.

Borgman, E. & Monteiro, M. (2008). Katholicisme. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 86-121). Zoetermeer: Meinema.

Castillo Guerra, J.E., & Steggerda, M.J. (2008). Migrantenkerken. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 173-188). Zoetermeer: Meinema.

Choenni, E., & Adhin, K. (red.). (2003). *Hindostanen: Van Brits-Indische emigranten via Suriname tot burgers van Nederland*. Den Haag: Communicatiebureau Sampreshan.

Choenni, E., & Mathyura, C. (1998). *Hindoe jongeren in beeld: Een onderzoek naar de religieuze beleving van Hindoe jongeren*. Hilversum: Stichting Organisatie voor Hindoe Media OHM.

Dekker, G., Bernts, T. & De Hart, J. (2007). *God in Nederland 1966-2006*. Kampen: Ten Have.

Dijk, A. van, Rambaran, H., & Venema, Ch. (red.). (1999). *Hindoeïsme in Nederland: Achtergronden, geloofsbeleving en toekomstperspectieven van Surinaamse hindoes in de Nederlandse samenleving*. Best: Damon.

Donk, W. van de, Jonkers, A., Kronjee, G. & Plum, R. (2006) *Geloven in het publieke domein. Verkenning van een dubbele transformatie*. Den Haag: WRR.

Kregting, J., & Bernts, T. (2005). *Katholiek anno 2005: Religiositeit, identiteit en houding ten aanzien van de KRO*. Nijmegen: KASKI.

Kregting, J. (2005). *Achtergrond en motieven WJD-gangers 2005*. Nijmegen: KASKI.

Mousavi Thorshezi, S. (2009). *Gepraktiseerde religie thuis en sociale limieten: Een vergelijkende studie van de opvoeding en houding van jongeren bij gereformeerd vrijgemaakte, hindoe-, joodse, islamitische en seculiere gezinnen in de Nederlandse samenleving*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Pels, T., Gruijter, M. de, & Lahri, F. (2008). *Jongeren en hun islam. Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Prins, M. (2008). *De deugd van tegenwoordig: Onderzoek naar jongeren en hun grenzen*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Roeland, J. (2009). *Selfation: Dutch evangelical youth between subjectivation and subjection*. Amsterdam: Pallas Publications AUP.

Schouten, J. (2008). Hindoeïsme. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 253-264). Zoetermeer: Meinema.

Sengers, E. (2008). Kwantitatief onderzoek naar religie. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 67-81). Zoetermeer: Meinema.

Schmeets, J., van der Bie, R. (red.) (2009). *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Solinge, H. van, & Vries, M. de (red.) (2001). *De joden in Nederland anno 2000: Demografisch profiel en binding aan het Jodendom*. Amsterdam: Aksant.

Stoffels, H. (2008). Protestantisme. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat*. Zoetermeer: Meinema.

Van der Heide, A. (2008). Joden en het Jodendom. In M. ter Borg e.a. (red.), *Handboek Religie in Nederland: Perspectief, overzicht, debat* (pp. 200-212). Zoetermeer: Meinema.

INTERNET

Arya Samaj. (n.d.) Gevonden 12 oktober 2009, op http://nl.wikipedia.org/wiki/Arya_Samaj

Arya Samaj Jongeren. (n.d.) Gevonden 12 oktober 2009, op <http://www.asan-asj.hyves.nl>

CBS: StatLine databank. (n.d.) Gevonden op <http://statline.cbs.nl/statweb/?LA=nl>(zie Islamiëten en hindoes in Nederland)

Hindoe Jongeren Platform. Gevonden 12 oktober 2009, op http://www.hjponline.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=59

Hindoe Raad Nederland. Gevonden 12 augustus 2009, op <http://www.hindoeraad.nl/>

Hindoe Studenten Forum Nederland: Home. Gevonden 12 oktober 2009, op <http://www.hsf.nl>

Hindoeïsme. (n.d.) Gevonden 20 oktober 2009, op <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hindoeïsme>

Jodendom in Nederland. (n.d.) Gevonden 20 oktober 2009, op http://nl.wikipedia.org/wiki/Jodendom_in_Nederland

Kregting, J. (2009). CBS-rapport in vergelijking met andere religie-onderzoeken: Rooms-katholieken en hun kerkbezoek. Gevonden 2010, op http://rkkerk.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2009/detail_objectID693754.html

Landelijke India Werkgroep (2000). Hindoeïsme. Gevonden 26 oktober 2009, op <http://www.india-net.nl/ks-hindoe.html>

Roos, H. de. (n.d.) Veranderingen van het Hindoeïsme in de polder. Gevonden 18 augustus 2009, op <http://www.athame.nl/essays/Hindoeïsme/polder.html>

Spirituality and religion: Hinduism: Sanatan Dharm organisations in The Netherlands. (n.d.) Gevonden 12 oktober 2009, op http://www.indiawijzer.nl/religion_and_spirituality/hindu/saint_sages_swamis/sanatan_dharm2.htm

Veda's. (n.d.) Gevonden 20 oktober 2009, op <http://nl.wikipedia.org/wiki/Veda's>

Vedic Youth Netherlands: Wat is VYN? Gevonden 12 oktober 2009, op http://www.vyn.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=3

INTERVIEWS

Interview met de heer Bikram Lalbahadoersing (juli 2009). Hij was op dat moment werkzaam bij OHM (Organisatie Hindoe Media) en eindredacteur bij de radio. Momenteel is hij Hoofd Hindoe Geestelijke Verzorging bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Hiernaast is hij secretaris van de HRN (Hindoe Raad Nederland).

Interview met de heer Bart Wallet (juli 2009). Bart Wallet heeft geschiedenis en Hebreeuws gestudeerd en schrijft een proefschrift over Jiddische historiografie. Hij geeft college aan de Katholieke Universiteit van Leuven en doet aan de Universiteit van Amsterdam onderzoek voor het Joods Historisch Museum.

Interview met de heer Johan Roeland (juni 2009). Johan Roeland is gepromoveerd op onderzoek onder evangelicale jongeren in Nederland. Hij is verbonden aan de afdeling sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de faculteit Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit. Tevens is hij werkzaam bij het lectoraat van de PABO aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.

Interview met de heer Hans Visser van SKIN (Samen Kerk in Nederland) (juli 2009). SKIN is een landelijke organisatie waar momenteel zo'n zestig à zeventig migrantenkerken bij zijn aangesloten. Hans Visser is adviseur van SKIN.

Interview met de heer Joris Kregting (juli 2009). Joris Kregting werkt bij KASKI, Instituut voor onderzoek en advies over religie en samenleving. Het is een zelfstandige stichting binnen de Radboud Universiteit Nijmegen. KASKI bestaat reeds zestig jaar en is van oorsprong katholiek.

Bijlage

TOPICLIJST GROEPSGESPREKKEN

Verwey-Jonker Instituut, september 2009

Het Verwey-Jonker Instituut wil in totaal twaalf groepsgesprekken organiseren, zeven met christelijke jongeren, drie met hindoejongeren en twee met joodse jongeren.

Doel van de groepsgesprekken is inzicht te krijgen in de wijze waarop religieuze jongeren hun geloof beleven in de Nederlandse context en om na te gaan hoe zichzelf de betekenis van hun geloof in het eigen leven duiden en in de bredere maatschappij. Daarnaast wordt in de groepsgesprekken aandacht besteed aan de vraag of en zo ja, welke ondersteuningsbehoeften er leven bij religieuze jongeren en hoe in deze behoeften kan worden voorzien.

De groepsgesprekken worden bij voorkeur georganiseerd bij en met groepen jongeren die elkaar in het kader van het geloof (periodiek) treffen.

De gesprekken, waaraan bij voorkeur tussen de acht en twaalf personen deelnemen, worden geleid door een voorzitter die aan de hand van onderhavige topiclijst onderwerpen aan de orde stelt, waarna de deelnemers reageren en met elkaar in gesprek gaan. De groepsgesprekken worden samen met de contactperso(o)n(en) van de betreffende groepen voorbereid, zodat de volgorde en/of inhoud van de topiclijst voor het gesprek eventueel kunnen worden bijgesteld.

Introductie

- Uitleg onderzoek (opzet en doel)
- Voorstelronde
- De groepsgesprekken
- Anonimiteit
- Verslaglegging
- Setting: achtergrond van de bijeenkomst/groep jongeren
- Vragen, etc.

Geloofsbeleving en plaatsbepaling in Nederland

- Hoe is het om gelovig (christen, jood of hindoe) te zijn in Nederland?
- De plaats van het geloof in het dagelijks leven.
- Hoe sta je als gelovige in de Nederlandse samenleving? Beschrijf je verhouding tot deze samenleving en hoe oordeel je hierover? (Eventueel doorvragen: idee van twee werelden?).
- Hoe geef je je geloof vorm: wat doe je (of wat laat je). Is het moeilijk om je aan je (geloofs) principes te houden? Wat is makkelijk, wat is moeilijk?
- Verschillen tussen jezelf en niet-gelovige (christelijke, hindoeïstische of joodse) jongeren?
- Hoe presenteer je jezelf naar 'buiten' toe (naar niet-gelovigen)? Kunnen anderen aan jou merken dat je gelovig bent?
- Hoe stel je jezelf op naar *anders*-gelovigen?
- Wat voor beeld heeft de buitenwereld van jouw geloofsgemeenschap?
- Krijg je vanuit de samenleving of de politiek voldoende ruimte om je geloof te beleven en word je door de politiek als gelovige voldoende beschermd (bijvoorbeeld tegen discriminatie)?

(Hulp)bronnen en ondersteuningsbehoeften

- Wat zijn belangrijke thema's die op dit moment bij gelovige (christelijke, hindoeïstische of joodse) jongeren spelen?
- Welke zaken of personen hebben invloed op de vorm en inhoud die jij geeft aan je geloof?
- Welke hulpbronnen gebruik je bij je geloof (denk aan geloofsvoorschriften, maar ook aan contact met medegelovigen, schriftelijke bronnen (boeken, internet), gespreksgroepen, onderlinge steun, het raadplegen van religieuze deskundigen) (let op: bij de diverse hulpbronnen goed doorvragen: *welke boeken, sites, deskundigen, etc.- alleen uit de hoek van het eigen geloof of ook breder?*)
- Geloven jongeren anders dan 'volwassenen'? En hebben zij speciale ondersteuningsbehoeften?
- Komen jongeren en de kwesties waar zij mee worstelen voldoende aan bod in je geloofsgeenschap?
- Waar vind je steun als het gaat om je geloof? Denk aan: informele netwerken (ouders, broers en zussen, vrienden, leeftijdgenoten); medegelovigen; rolmodellen; leiders; kerk; (non-)profit instellingen (scholen, bibliotheek, jongerenwerk, bedrijven...); media/internet, etc. (let op: bij de diverse steunvormen goed doorvragen- *alleen uit de hoek van het eigen geloof of ook breder?*)
- Zijn er voldoende laagdrempelige mogelijkheden om als *jonge* gelovige steun of informatie te vinden?
- Welke steun mis je, of waar zitten knelpunten? Denk aan: praktisch, bijvoorbeeld ontmoetingsruimten of geld voor organiseren bijeenkomsten; informatie; morele steun; sociale steun, bijvoorbeeld uitwisseling met lotgenoten, of juist uitwisseling met mensen van andere geloven; maatschappelijke steun (erkenning, facilitering); religieuze en spirituele steun.
- Welke vernieuwingen zijn gewenst? Wat is daarvoor nodig?
- Ken je voorbeelden van goede vernieuwende praktijken?

Slot

- Bespreking thema's of onderwerpen die niet via de topiclijst aan de orde zijn geweest
- Rondvraag
- Uitleg over vervolgonderzoek
- Sluiting

